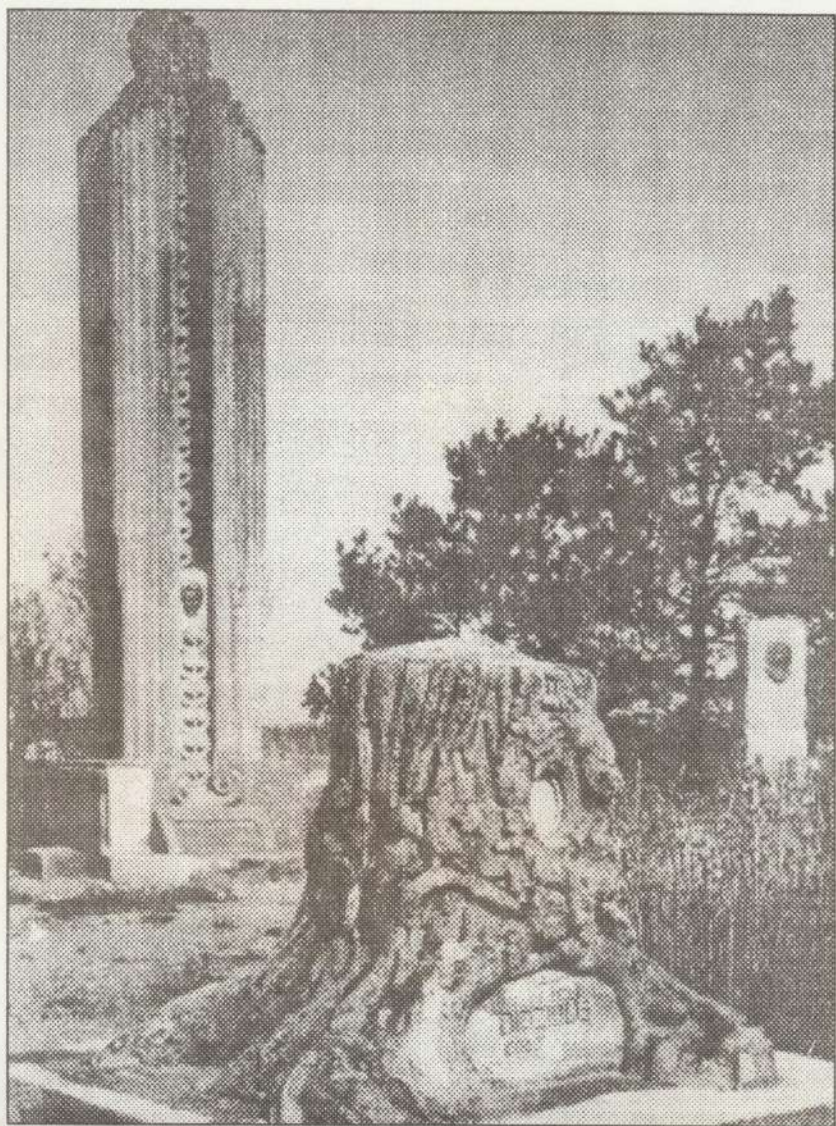

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
paslaptys*

10

TURINYS

Vytautas Balčiūnas "Kas Baranauskas..."	1
---	---

Istorija

Edmundas Rimša, Gintautas Zabiela ŽEMAITIJOS KUNIGAIKŠTYSTĖS RASEINIŲ REPARTACIJOS ŽEMĖS TEISMO SPAUDAS	2
--	---

Gyvoji klasika

Regina Mikšytė ANTANO BARANAUSKO RAŠTŲ PRADŽIA	5
--	---

Vardai ir datos

Liudvikas Didžiulienė-Žmona "DIEVE, LAIMINK JUMUS VISUS! (L.Didžiulienės laišakai J.Tumui-Vaižgantui)	6
Halina Didžiulytė-Mošinskienė MANO BOBUTĖ	10

Atmintis

Gintaras Vaičiūnas PARTIZANAS ALBINAS MILČIUKAS-TIGRAS	12
Albinas Milčiukas-Tigras PARTIZANO DIENORAŠTIS	13

Tremties archyvas

Jonas Staškevičius GYVENKIME KAIP GALIMA KILNIAU	19
--	----

Vardai ir datos

PUPŲ DĖDĖ - LIETUVOS DAINORĖLIS	23
Petras Biržys DAINOS	24
JONO BILIŪNO GIMTINĖJE NIURONYSE	25

Archyvų puslapiai

Raimondas Guobis BOBAKALNIO PASLAPTIS	27
---	----

Sukaktys

Audrius Laskauskas PROFESORIUS PETRAS VASINAUSKAS	30
---	----

Skaitymai

Milda Telksnytė MANO SODŽIAUS ŽMONĖS	31
--	----

Tėviškė

Elena Karosaitė - Gimbutienė ATOSTOGOS ŠLAVĖNUOSE	36
---	----

Tautosaka

KONSTANTINO RAUDA	40
-------------------------	----

Iš albumo

.....	42
-------	----

Kultūros kronika

.....	46
-------	----

Pirmajame viršelio puslapyje: antkapiniai paminklai L.Didžiulienei-Žmonai ir S.Didžiuliui Padvarninkų kapinaitėse (skulptorius B.Bučas)

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Ketvirtajame viršelio puslapyje: dailininko **Edmundo ŽIAUBERIO** raižiniai - A.Baranausko ir A.Vie-
nuolio-Žukausko memorialinis muziejus; J.Biliūno gimtinė; Paminklas J.Biliūnui.

... **K**as Baranauskas buvo Lietuvai, beveik prieš šimtą metų yra nusakęs Maironis, teigdamas, jog "be jo gal ir mūsų nebūtų buvę". Visa, kas "prapuolė ant lauko pliko", prikėlė A.Baranauskas. Tad ši Maironio išvada yra esminė. Esminė visiems, kurie gyvena sąmoningą gyvenimą, kurie viltingai siekia prasmės ir trokšta prikelti, sutvirtinti, kas kasdienybėje prapuola "ant lauko pliko". Gal todėl Anykščiai turi tiek daug prasmų, idėjų, grožio, kad čia gyvenusių žmonių vis bandyta ne užmiršti, atsisakyti, o vis atminti, sergėti, pratęsti... Bet iš kur visa tai?

Mįslė ir paslaptys gaubia A.Baranauską, mįslė ir paslaptys gaubia Anykščius (Paslaptis - gelmės ženklas, gyvų prasmų intensyvus susitikimas). Matyt, negreitai įmimsime tas paslaptis...

Vytautas BALČIŪNAS

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Žemaitijos Kunigaikštystės Raseinių reparticionijos žemės teismo spaudas

Edmundas RIMŠA, Gintautas ZABIELA

Lietuvos ir užsienio archyvuose, muziejuose bei bibliotekose saugoma dešimtys tūkstančių antspauduotų dokumentų. Tačiau spaudų, kuriais buvo atspaudžiami antspaudai, išliko labai nedaug, o kai kurių institucijų - vos vienas kitas. Daug jų žuvo per karus ir gaisrus, kiti buvo perdirbti iš anksčiau naudotųjų. Tad kiekvienas surastas spaudas yra svarbus šaltinis tiek istorijos mokslui, tiek taikomajai dailei, nes kai kuriuos iš jų drąsiai galima pavadinti meno kūrniais.

1993 m. Penionių kaimo (Anykščių raj., Anykščių apyl.) gyventojas Virginijus Pauša suartos dirvos paviršiuje rado masyvų varinį spaudą. Radėjo pasakojimu, spaudas turėjo medinę rankeną, kuri neišliko. Spaudas rastas Penionių dvarvietės šiauriniame pakraštyje, durpingoje žemėje, anksčiau buvusioje šlapioje pievoje. Spaudas neabejotinai pamestas Penionių dvarininkų ar pas juos viešėjusių svečių. Pati Penionių dvarvietė klestėjo XVIII a. ir sunyko po 1863 m. sukilimo. 1995 m. žvalgant jos apylinkes užfiksuotos kelių pastatų liekanos, surasta šio laiko keramikos, monetų. Tuomet iš V. Paušos ir buvo gautas minėtas spaudas, kuris perduotas Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniam muziejui.

Penionyse surastas spaudas priklauso Žemaitijos Kunigaikštystės Raseinių reparticionijos žemės teismui. Kadaise tokius arba panašius į jį spaudus turėjo visi žemės teismai. Jų XVIII a. pabaigoje vien dabartinėje Lietuvos teritorijoje buvo aštuoni. Tiesa, ne visi jie atsirado vienu metu. Vilniaus, Kauno, Trakų, Vilkmėgės (dabar Ukmergė), Uplytės su centru Panevėžyje ir Raseinių žemės teismai buvo įkurti 1565-1566 m. administracinės reformos metu. Jie privalėjo nagrinėti visų luomų civilines bylas, taip pat atlikti notarines funkcijas. Į žemės teismų knygas buvo įrašomi šaukimai į teismą, civilinių bylų sprendimai, taip pat pirkimo-pardavimo, užstatymo, nuomos aktai, testamentai, valdovų privilegijos ir kiti dokumentai, kurių išrašai iš aktų knygų turėjo dokumento originalo galią¹. Būtent šios reformos metu visiems minėtiems teismams buvo pagaminti spaudai su Lietuvos valstybės herbu Vyčiu. Juos 1566 m. įteisinano antrasis, o 1588 m. - trečiasis Lietuvos Statutai. Pagal Statutus pavietų spaudus privalėjo saugoti žemės teismo raštininkas ir prispausti tik ant valdovo vardu išduotų šaukimų į teismą. Žemės teismo sprendimai ir išrašai iš aktų knygų turėjo būti antspauduojami teisėjo ir pateisėjo antspaudais ir pasirašomi teismo raštininko². Tokia dokumentų įteisinimo tvarka išliko iki XVIII a.

Pirmieji pasikeitimai įvyko XVIII a. pradžioje, kai žemės

teismų antspauduose po valstybės herbu buvo pradėti vaizduoti raštininkų herbai, tai yra asmenų, atsakingų už išduodamų dokumentų turinį, jų tikrumą. Be kitų dalykų, antspauduose buvo įrašomi raštininkų vardai, pavardės, pareigos ir kiti titulai. Po kelių dešimtmečių išsiplėtė ir žemės teismų antspaudų panaudojimo sfera. 1764 m. Seimo konstitucijoje rašoma, kad jais turi būti antspauduojami tiek teismo sprendimai, tiek išrašai iš aktų knygų, o patys spaudai turi būti saugomi žemės teismų raštinėse³. Galima sakyti, nuo tada visi žemės teismų raštinių išduoti dokumentai buvo tvirtinami tik jų antspaudais, kurių spaudus saugojo tų raštinių regentai.

Bene didžiausi pokyčiai XVIII a. įvyko Žemaitijoje, kuri iki tol turėjo tik vieną teisminį centrą Raseiniuose. Jau 1758 m. Raseinių seimelio instrukcijoje buvo reikalaujama įkurti daugiau teismų, nes Žemaitija esanti didelė. Jos daliai gyventojų labai nepatogu ir brangu vykti į teismą per visą kraštą. Į Žemaitijos bajorų prašymą Seimas atsižvelgė 1764 m. Tada buvo įkurtas antras žemės teismas Telšiuose. Žemaitija buvo padalinta į dvi teismines reparticionijas arba dalis (lot. repartito - atidalijimas). Raseinių teisminei reparticionijai buvo palikti Ariogalos, Vilkijs, Veliunos, Raseinių, Viduklės, Kražių, Tendžiogalos, Josvainių, Šiaulių, Didžių, Jų ir Mažųjų Dirvėnų, Beržėnų bei Užvenčio pavietai, o Telšių reparticionijai priskirti Telšių, Rietavo, Pajūrio, Viekšnių, Karšuvos, Šiauduvos, Gondingos, Tverų, Patumšio, Biržuvėnų, Palangos, Pavandenės, Medingėnų, Karklėnų ir Žarėnų pavietai⁴.

Po to dar kelis kartus keitėsi reparticionijų ribos ir jų centrai. 1775 m. Telšių reparticionijos centras iš Telšių buvo perkeltas į Šiaulius. 1790 m. greta Raseinių ir Šiaulių buvo atgaivinta Telšių reparticionija, kuriai iš pradžių vadovavo Raseinių teismo pareigūnai. Visas tris reparticionijas, jų etatus ir ribas 1791 m. patvirtino Ketverių metų, o 1793 m. - Gardino seimai. Tada reparticionijos buvo pavadintos pavietais. Raseinių, Telšių bei Šiaulių pavietai su teismais išliko ir po trečiojo Lenkijos Lietuvos valstybės padalinimo 1795 m.⁵

Dabar grįžkime prie skelbiamo antspaudų ir pasižiūrėkime, kas jame rašoma ir vaizduojama. Pats spaudas ovalo formos, 7,6x6,7 cm dydžio, 6 mm storio. Medinė rankena buvo įtvirtinta į apvalų 5,6 cm skersmens 3 cm aukščio įtvarą, kurio šonai papuošti dviem dvigubomis lygiagrečiomis linijomis. Varinė spaudos dalis sveria 309 gramus. Spaudos piešinys gerai išlikęs. Lenkiška legenda + PIEC-ZEC. ZIEMSKA. XIESTWA. ZMUYDZKIEGO. REPARTY-CYI. ROSIENSKIEY. IGNACY. MICEWICZ. PIS.

ZIEM. X. ZMUYDZ. STAR. BOTOCKI. KAWALER. ORD. SWIE. STANISLAWA.. (Žemaitijos Kunigaikštystės Raseinių repartacijos žemės antspaudas / Žemaitijos Kunigaikštystės žemės raštininkas Batakių seniūnas šv. Stanislovo ordino kavalierius Ignotas Micevičius) įrašyta didžiosiomis raidėmis palei spaudo briauną dviejuose koncentrinuose žieduose. Jie vienas nuo kito, o vidinis nuo vaizdolio (centrinės dalies) atskirti perlų vėrinium arba taškine linija. Legenda pradedama kryžiumi, tarp žodžių padėti nedideli penkialapiai žiedeliai. Išorinio koncentrinio žiedo paba-

goje, kad užpildytų likusį tuščią plotą, išraižytas augalinių motyvų ornamentas.

Spaudo piešinyje išraižyti du herbai. Viršuje vaizduojamas raitelis - Lietuvos valstybės herbas. Jis aprėmintas barokiniu kartušu, kurį vainikuoja didžiojo kunigaikščio kepurė. Po raiteliu ant balkio uždėtas girliandomis papuoštas klasicistinis herbis skydas, kuriame vaizduojamos trys žvaigždės sukryžiuotos ietys. Skydą vainikuoja penkių lapų karūna, virš jos išlindusi pusė ožio. Po balkiu, tarp girliandų, įkomponuotas aštuonialgis kryžius, priklausantis šv. Stanislovo ordinui. Tai Žemaitijos Kunigaikštystės Raseinių žemės teismo raštininko I. Micevičiaus herbas, lenkiškai vadinamas Jelita, Kozle rogi (Ožio ragai) ir kitais vardais⁶.

Spaudo legenda leidžia tvirtinti, kad jis buvo pagamintas po 1764 m. reformos, kai atsirado Raseinių repartacija. Patikslinti datą padeda spaude nurodytas raštininkas I. Micevičius bei jo heraldika. Jis pirmą kartą istorijos šaltiniuose minimas 1764 m., kai Varšuvoje kartu su kitais Lietuvos bajorais, kaip Žemaitijos Kunigaikštystės kariuomenininkas ir šio krašto pasiuntinys, pasirašė Stanislovo Augusto išrinkimo Lenkijos karaliumi aktą⁷. 1778 m. I. Micevičius buvo Raseinių pilies teismo teisėjas⁸. Žemės teismo raštininku, turbūt, tapo 1781 m., nes tada buvo pagamintas labai panašus į šį, tik apvalus (72 mm skersmens) žemės teismo spaudas su tais pačiais herbais ir beveik tokia pačia legenda. Šiuo spaudu dar buvo antspauduojama 1788 m⁹.

Esminis skirtumas tarp 1781 m. ir čia aptariamo spaudu buvo tas, kad 1781 m. spaude po I. Micevičiaus herbu dar nėra šv. Stanislovo ordino kryžiaus ir jis nenurodomas legendoje. Jo ir negalėjo būti, nes šiuo ordinu I. Micevičius buvo apdovanojamas 1789 m. liepos 7 d¹⁰. Galima teigti, kad šv. Stanislovo ordino suteikimas paskatino žemės teismo raštininką pagaminti naują spaudą. Jis greičiausiai buvo išraižytas 1789 m. antroje pusėje arba 1790 m. pradžioje. Bent 1790 m. naujuoju spaudu jau buvo antspauduojami dokumentai¹¹. Įdomu tai, kad, kai 1790 m. buvo atgaivinta Telšių repartacija ir Raseinių žemės teismo pareigūnams buvo pavesta jai vadovauti, atsirado visai toks pat, kaip čia skelbiamas Raseinių, Žemaitijos žemės teismo antspaudas Telšių ir Palangos pavietams, skyrėsi tik legendos turinys, bet ne rašyba¹². Be abejo, juos abu pagamino tas pats meistras.

1789 m. antroje pusėje arba 1790 m. pradžioje pagamintą spaudą Raseinių repartacijos žemės teismo raštinė naudojo labai neilgai. Jau 1792 m. viduryje, kai Žemaitijoje nugalėjo Targovicos konfederatai ir jų teismai pasigamino kitus spaudus su Lietuvos raiteliu ir Žemaitijos meška¹³, iki tol naudotas žemės teismo spaudas turėjo netekti galios. O 1793 m. antroje pusėje, kai konfederatai pasitraukė ir sugrįžo senoji tvarka, Raseinių žemės teismas antspaudavo kitu antspaudu su kito raštininko heraldika¹⁴. Atrodo tada buvęs teismo raštininkas I. Micevičius tapo Raseinių pavieto maršalu¹⁵.

Jau minėjome, kad Raseinių repartacijos žemės teismo spaude Lietuvos herbas aprėmintas barokiniu kartušu, o raštininko I. Micevičiaus herbas pavaizduotas vėlyvesniame klasicistiniame skyde. Galima dar pasakyti, kad valstybės herbas daug-

Bendras spaudo vaizdas

Spaudo piešinys

K. VAINORO nuoraukos

maž vienodai vaizduojamas tiek 1789-1790 m. ir 1781 m. spauduose, tiek 1793 m. Raseinių antspauduose, jau nekalbant apie 1792 m. Telšių antspaudą. Juose skiriasi tik raštininkų herbų stilius. Šitie dalykai leidžia tvirtinti, kad meistrai, gamindami naujus spaudus, pasirinkdavo lengviausią kelią. Tuos antspaudų elementus, kurie nesikeisdavo, panaudodavo iš senesnių antspaudų arba dirbtuvėje turimų pavyzdžių. Iš naujo padarydavo tik raštininko herbą, pakeisdavo legendos turinį. Dėl to viename antspaude galima rasti ir baroko, ir klasicizmo elementų.

Kita vertus, jei palyginsime Raseinių repartacijos žemės teismo spaudą su kitų Lietuvos teisminių centrų antspaudais, tai pamatysime, kad Lietuvos raitelis labai panašiai barokiniame aprėminime pirmiausia atsirado 1748 m. Vilniaus žemės teismo spaude¹⁶. Po 20 metų išraižytame to pačio teismo spaude Vytis jau yra visai toks pat, kokį matome Raseinių spaude¹⁷. Analogiškai arba labai pana-

šiai Lietuvos herbas buvo pavaizduotas 1765 m. Kauno¹⁸, to meto ir vėlesniuose Vilkmergės, Ašmenos ir kitų žemės teismų antspauduose. Tai rodo, kad žemės teismų spaudai buvo gaminami viename centre, Lietuvos sostinėje Vilniuje, kur buvo daug kvalifikuotų amatininkų. Čia turėjo būti išraižytas ir Raseinių repartacijos žemės teismo spaudas.

Pabaigai reikia pasakyti, kad XVIII a. pabaigoje, kai buvo naudojamas čia skelbiamas spaudas, Raseinių žemės teismo raštinės regentu buvo gerai visiems žinomas rašytojas ir Baublio muziejaus įkūrėjas Dionizas Poška. Jis įrašė į šio teismo knygas daugybę įvairaus pobūdžio aktų ir išdavė ne vieną šiuo spaudu patvirtintą išrašą. Turint galvoje D.Poškos aistrą istorinėms relikvijoms, galima manyti, kad po išėmimo iš apyvartos Raseinių spaudas galėjo patekti į jo rinkinius. Tačiau, kaip jis atsidūrė Penionyse, lieka mįslė, kurią įminti paliekame kitiems tyrinėtojams.

¹ Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai-teisiniai institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus. Vilnius, 1981. P.55-57.

² Pomniki prawa litewskiego z XVI wieku / Wyd.F.Piekosinski. Krakow, 1900. S.80-81 (IV, 10); Lappo J. 1588 metų Lietuvos Statutas. Tekstai. Kaunas, 1938. T.2.P.180 (IV.12).

³ Volumina legum (toliau - VL). Petersburg, 1860. T.7.S.178.

⁴ Ten pat. P.180-181; Blaszczyk G. Reformy administracyjne na Zmudzi w drugiej polowie XVIII wieku // Czasopismo prawno-historyczne, 1984. T.36,zesz.2.S.199-202.

⁵ Blaszczyk G. Reformy... S.202-206.

⁶ Gorzynski S., Kochanowski J., Jonca A. Herby szlachty polskiej. Warszawa, 1994. S.71-72. Tokį herbą 1413 m. Horodlėje iš lenkų riterių priėmė lietuviai bajoras Gerdutis, kurio senelis, taip pat Gerdutis, 1369 m. buvo Paštuvos (Pastow) seniūnu (Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachta polską w Horodle roku 1413 // Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia historica. Poznan, 1989.T.3.S.132).

⁷ VL.T.7.S.117.

⁸ Niesiecki K. Herbarz polski / Wyd. J.N.Bobrowicz. Lipsk, 1845.T.10.S.298. Kiti autoriai klaidingai tvirtina, kad jis 1772-1783 m. buvo Raseinių žemės teismo teisėju, o po to, 1789-1793 m., to pačio teismo raštininku (Uruski S.Rodzina herbarz szlachty polskiej. Warszawa, 1913.T.10.S.355).

⁹ Du antspauduoti 1788.IV.15 išrašai iš Raseinių žemės teismo aktų knygos // Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau - VUB).F.5. A-27. Nr. 7688, 4691. Antspaudų legendose rašoma: PIECZENC ZIEMSKA XIESTWA ZMUYDZKIEGO REPARTYCYI ROSIENSKIEY R. 1781 / IGNACY MICEWICZ PISARZ ZIEMSKI X. ZMGO. REPAR. ROSIEN. STAROSTA BOTOCKI (1781 m. Žemaitijos Kunigaikštystės Raseinių repartacijos žemės antspaudas / Žemaitijos Kunigaikštystės Raseinių repartacijos žemės raštininkas Batakių seniūnas Ignotas Micevičius). Skiriamuosius ženklus padėjome tik po trumpinimų.

¹⁰ Loza S. Kawalerowie Orderu Swietego Stanislawia 1765-1813 / Ilustrowal B. Marconi. Warszawa, S.44,82.

¹¹ Du antspauduoti 1790.IX.20 išrašai iš Raseinių žemės teismo knygos // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau - LVIA).F.716.Ap.2.B.20.L.125, 128.

¹² 1792.III.5 antspauduotas išrašas iš Telšių žemės teismo protokolų knygos // LVIA.F.696.Ap.2.B.798.L. 84. Antspaudų legendose rašoma: + PIECZEC. ZIEMSKA. XIESTWA. ZMUYDZKIEGO. DLA. POWIAT. TELSZEWSKIEGO. I. POLONGOWSKIEGO. / IGNACY. MICEWICZ. PIS. ZIEM. X. ZMUYDZ. STAR. BOTOCKI. KAWALER. ORD. SWIE. STANISLAWA. (Žemaitijos Kunigaikštystės dėl Telšių ir Palangos pavių žemės antspaudas / Žemaitijos Kunigaikštystės žemės raštininkas Batakių seniūnas šv. Stanislovo ordino kavalierius Ignotas Micevičius).

¹³ Trys 1793.I.10 antspauduoti išrašai iš Žemaitijos Kunigaikštystės žemės teismo knygų Raseiniuose // VUB.F.5.C-6. Nr.164,165). Antspaudų legendose rašoma: + PIECZEC. KONFEDERACYI. XIESTWA. ZMUIDZKIEGO. ROKU. 1792 (1792 metų Žemaitijos Kunigaikštystės konfederacijos antspaudas).

¹⁴ 1793.VIII.14 antspauduotas išrašas iš Raseinių žemės teismo knygos // LVIA.F.716.Ap.2.B.25. L.204.

¹⁵ 1804 m. rašte I.Micevičius save tituluoja buvusiu Raseinių pavieto maršalu, Batakių ir Malavėnų seniūnu bei šv.Stanislovo ordino kavalieriumi (VUB.F.5.A-28.Nr.4892).

¹⁶ 1750 m.Vilniaus žemės teismo antspaudas su 1748 m. data legendoje // VUB.F.4-1433.

¹⁷ 1777 m. Vilniaus žemės teismo antspaudas su 1777 m. data legendoje // LVIA.F.447.Ap.23.B.615.L.23.

¹⁸ 1765 m. Kauno žemės teismo antspaudas su 1765 m. data legendoje //LVIA.F.1282.Ap.1.B.6803.L.54.

Antano Baranausko Raštų pradžia

Habil.dr. Regina MIKŠYTĖ

A.Baranausko paminklo atidengimo šventėje man gerklę gniaužė mintis - paminklas teigia asmenybės ir kūrybos didybę, o mes tebežinome Antaną Baranauską vien kaip "Anykščių šilelio" poetą. Antano Baranausko kūrybos dvitomis išėjo 1970 m. ir tik 5000 egz. tiražu. Vilniuje ir Kaune reakcija buvo didžiulė: ir recenzijose ir pokalbiuose buvo stebimasi, koks netikėtai didingas atsivėrė Antanas Baranauskas, priešingai ligtoliniam jo vertinimui.

Tą dvitomį, suprantama, reta mokykla išvydo. O pas-kui buvo kas penkeri metai tas vienas ir vienas "Anykščių šilelis"...

Ir štai ledai pajudėjo tarsi stebuklingai lazdelei sumojavus, įsiklausius į Antano Baranausko žodžius - "Darbuokimės sutelktomis jėgomis, nes tai pranoksta vieno jėgas". Tos sutelktos jėgos - Vytautas Balčiūnas Kultūros ministerijoje, Sauliaus Žuko "Baltos lankos" ir Lietuvių kalbos ir literatūros institutas. Ir dar anykštėnai! Neužmiršamas Antano Baranausko mirties 90 m. sukakties minėjimas 1992 m. buvo organizuotas spontaniškai, taip pat sutelkus jėgas. Man regis, kad anykštėnai niekados taip įkvėptai negiedojo, kaip tada šaltoje Kauno kunigų seminarijos salėje!.. Ir kokia kaitri buvo klausytojų reakcija. Tada anykštėnai nuvežė vainiką į Seinus.

Tada ir gimė Antano Baranausko Akademinių Raštų idėja - išleisti viską, kas priklauso Antano Baranausko plunksnai - poeto, kalbininko, matematiko, vyskupo - ir nekeičiant nei raidės. Ministerijos spaudimu buvo pralaužta monografija 1993 m., "Vagoje" išdūlėjusi 6 metus, o 8 metus ten pat išdūlėjusią "Rinktinę" 1994 m. per pusmetį išleido "Baltos lankos". S.Žukas dar 1988 m. sugalvojo "Poezijos pavasaryje" išspausdinti Antano Baranausko "Kelionę Petaburgan" - ir caro, ir sovietų cenzūros draudžiamą kūrinį. Jo dvitomyje nebuvo. Rodos, žemė drebėjo, kai jį skaitydavo Atgimimo sambūriuose Ramūnas Abukevičius. Lietuviškoji marseletė pasirodė "Rinktinėje".

Šiandien mes jau turime šviežiai išleistą Antano Baranausko Akademinių Raštų I tomą. Kai lentynoje susirikiuos visi aštuoni, iškils antrasis paminklas. Kiti tomai bus skirti kalbotyrai, tautosakai, matematikai, teologijai. Bus išspausdintas nebaigtas Biblijos vertimas. Ant mano stalo baigiama parengti 1000 puslapių Antano Baranausko korespondencijos.

Ką reiškia sąvoka "Akademiniai Raštai"? Visų pirma, tai mokslinis leidinys, siejamas su jį rengiančia mokslinė institucija ir skiriamas mokslui.

Antra, juose aprėpiama visa kūrybinė sklaida. Trečia sąlyga - autentiškumas. Ketvirta - komentarai.

Antano Baranausko Akademinių Raštų pirmajame tome pirmą kartą sutelkta absoliučiai visa jo poetinė kūryba. Pirmąkart - ligi šiol nepublikuotas giesmynas. Pirmąkart - Antano Baranausko poetinė kūryba pristatoma chronologine seka, sulaužius ankstyvesniuose leidiniuose nusistovėjusią reikšmingumo kriterijų tradiciją. Chronologine seka atveria vientisą poeto kūrybos raidą su jos kalnais ir pakalnėmis.

Antroji sąlyga - autentiškumas - pirmumo teisę suteikė autografui, autorizuotai publikacijai ar bent patikimiausiam nuorašui. Visos kitos publikacijos redaktorių taisytos, redaguotos, trumpintos negali būti autentiškai patikimos.

Visi Antano Baranausko tekstai yra tarminiai - poetas kalbėjo ir rašė tarmiškai, tačiau jų tarminė raiška nėra vienalytė.

"Anykščių šilelio" pirmoji pusė 1860 m. kalendoriuje rodo pastangas artėti prie bendrinės kalbos. Paaiškėjo, kad ją spaudai parengė K.Kairys. Tačiau antroje poemos pusėje 1861 m. kalendoriuje sugrįžtama prie tarmės. Dar aiškiau ji aktualizuoja autorituotose publikacijose, turėjusiose lingvistinę paskirtį - "Anykščių šilelio", "Pasikalbėjimo Giesminyko su Lietuva", "Ko gi skaudžia". Grįžti prie tarmės Antaną Baranauską paskatino A.Schleicheris, tačiau anykštėnų tarmė rodėsi ypač reikšminga indoeuropeistikai. Beje, dabar ir prof. Z.Zinkevičius užsiminė, kad aukštaičių tarmės būtų galėjusios sudaryti literatūrinės kalbos pagrindą, jeigu ne Vilniaus krašto drama. Tapęs lietuvių kalbos tyrinėtoju, Antanas Baranauskas kūrė bendrinę rašto kalbą, derindamas visas tarmes.

Autentiškais Akademinių Raštų tektais naudosis filologijos mokslas. Iki šiol dar niekas iš kalbininkų nėra esmingiau tyrinėjęs Antano Baranausko kalbos, išskyrus straipsnius apie jo kalbotyros darbus. Autentiški tekstai yra šaltiniai tekstologinei, t.y. leidybinei praktikai, kurios kriterijus nuolat koreguoja laikas ir paskirtis. Šiuo metu įsigalėjo požiūris kiek galima mažiau taisyti ir gerinti autoriaus kalbą. Tačiau mokyklai skiriamas tekstas turi būti nepriekaištingos literatūrinės kalbos. Tarmiškai skaityti kūrinį turėtų būti leista tik autoriaus tarmės atstovams - anykštėnams. Kitų tarmių - žemaičių, suvalkiečių ir net kitų rytų aukštaičių, dzūkų atstovai tarminį Baranausko tekstą vien parodijuos. Pui-kiai skaito R.Vilkaitis.

Praktikos, estetinio suvokimo reikalui tarnauja Rinktinė. Ji rengta 1986 m., tai yra prieš 10 metų. Leidžiant naują Rinktinės leidimą, neabejotinai teks remtis Akademinių Raštų patirtimi, bet neabejotinai ji bus verčiama į bendrinę kalbą.

Šių metų gegužės 3 d. sukako 140 metų, kai gimė Liudvika Didžiulienė-Žmona. Rašytoja, dramaturgė, švietėja, viena iš tautinio lietuvių atgimimo žadintojų, mūsų literatūros istorijoje pirmoji moteris beletristė. „Anykščių“ skaitytojai iš ankstesnių publikacijų ir rašytojos sukažčiai skirtų renginių dalyviai, reikia manyti, įsitikino, jog L. Didžiulienės-Žmonos kultūrinės ir švietėjiškos veiklos pamatas buvo tautinės kultūros, dorovės, humanizmo ugdymas, jog ši šviesi asmenybė priskirtina prie tautinio atgimimo varpininkių.

Daug duomenų L. Didžiulienės-Žmonos biografijai suteikia jos epistolinis palikimas. Įvairiose Lietuvos bibliotekų ir archyvų rankraščių saugyklose pavyko surasti 380 L. Didžiulienės-Žmonos laiškų, rašytų 1896-1925 metais. Dauguma tų išlikusių autografų yra laišakai vyrui, vaikams, tai tarsi visos Didžiulių šeimos gyvenimo kronika. L. Didžiulienė-Žmona palaikė ryšius su daugeliu to meto Lietuvos šviesuomenės atstovų, susirašinėjo su A. Baranausku, J. Jablonskiu, P. Višinskiu, Žemaite, E. Volteriu, J. Basanavičiumi, J. ir M. Šlapeliais, M. Yču, A. Skeiteriu, P. Leonu, I. Jonynu, J. Tumui-Vaižgantu, J. Bagdonu, M. Davainiu-Silvestraičiu, tačiau iki mūsų dienų išliko tik vienas kitas laiškas. Ypač reikšmingi ir jaudinantys yra jau mirties patalė L. Didžiulienės-Žmonos rašyti laišakai J. Tumui-Vaižgantui, keletą pateikiame mūsų skaitytojų dėmesiui. Spausdiname

ir L. Didžiulienės-Žmonos anūkės, jau vienintelės iš visos Didžiulių ainijos ją menančios, Halinos Didžiulytės-Mošinskienės atsiminimus apie savo bobutę.

Milda TELKSNYTĖ, Vygandas RAČKAITIS

Dieve, laimink jumus visus!

Liudvika DIDŽIULIENĖ-ŽMONA

JUOZUI TUMUI - VAIŽGANTUI

Gurzuf, 1924. VI. 9. Bulvarnaja 6

Didžiai Gerbiamasai Kanauninke!

Gavus Tamstos laišką, skubinu atsiprašyt už tiek uždėtų rūpesčių ir padėkavot už pasėkas. P. D. Šidlauskio¹ paaiškinimas labai man patiko: jisai būtų galėjęs ir kitaip pasakyti.

Ačiū už garbę man daromą. Mielu noru patarnausiu kiek galėdama: savo autobiografiją² parašius, Jūsų Malonybei nusiųsiu. Tiesa, mano gyvenimas, kurį aš nuo pat mažumenės gerai atsimenu, didžiai įdomus. Nėra visoje Lietuvoje moteries, kuri būtų tiek pergyvenus, tiek viso prityrus, kiek aš. Buvau pradėjus rašyti savo praeitį apysakos formoje, sumainius vardus vietų ir žmonių: bet tai tepasilieka...

Užgauna mane žodžiai: „Pabūk dar kartą patriotė“. Agi aš visą savo ilgą amžių lig giliai senatvei buvau ir esu patriotė. Jeigu ką rašiau svetima kalba, tai buvo daroma „pro publico bono“³. Gerai pažvelgus, tai čia maža mano nuodėmė: viena, rūpėjo man pakelti jau užmirštą garbę Lietuvos: antra, pasirodyt, kad ir mes lietuviai ne bet kas. Ė totoriams rašiau jiems paraginti prie kultūros darbo, prikelti iš miego. Totorija dėkinga dirva: kas pasėta, auga ir plėtojas⁴.

Mano raštai ir rašteliai, išdalinti visokiems leidėjams, žuvo. Girdėjau, esą kai kas spausdinta, tik tai nebe mano vardu. Dalis mano gražių dalykėlių, spaudai priręgtų, 1915 m. Jaltos važiuojant kartu su skrynja, pilna gražių rūbų, kelyje žuvo. Nesitikėtai keletas juodinių⁵ atsirado, tai aš juos pradėjau tvarkyti: gal kada Lietuvoje bus

išleisti ar Muziejun sudėti. Turiu čia parašyta Krymo vaizdelių, lietuvių sanatorijos atsiminimų. Juzuko vargai ir Juodis gražuolis, gyvenimas vieno arklio, jo paties apsakytas (pagal anglišką), skiriamas Lietuvos jaunimui⁶.

Gal to nepabaigsiu, rengiamės grįžti tėvynėn, jau tvirtai pasiketinę, tiktai laukiame dokumentų užtvirtintų grįžti. Jau trečias mėnuo laukiame, o čia Stanislovo Didžiojo sveikata vis blogyn. Jaltoje dabar baisiai karšta, trošku, tai aš lig iškeliavimo apsigyvenau pas Misiutę Gurzufę. Čia daug geriau, sodžius, parkas, marių ir kalnų oras.

Didžiai gerbdama Jo Malonybę kunigą Kanauninką ir dar kartą dėkavodama, mano prašymą priėmus.

Liudvika Didžiulienė

Mano dukterys sveikina neužmirštamą kun. Kanauninką.

(Įdėtas atvirukas - Gurzufo vaizdas, kur užrašas kitoje pusėje:) Už cerkvelės ant kalnelio arti jūrių pirmas namas - mūsų rezidencija.

Apie mano vyro ir šeimos veikimus smulkiai surašius nusiųsiu. Jeigu čia nesusėsiu, tai baigsiu Lietuvoje.

L.D.

¹ Domas Šidlauskas (1878 - ?) - visuomenės veikėjas, rašęs spaudoje Visuomio slapyvardžiu, mokydamasis Mintaujos gimnazijoje kurį laiką gyveno pas L. Didžiulienę.

² L. Didžiulienė rašo autobiografinę apybraižą "Atsiminimai", 1926 m. J. Tumo - Vaižganto išleista "Ką aš beatmenu" pavadinimu.

³ Visuomenės gerovėi.

⁴ L. Didžiulienės pjesė "Duokite man laisvę" arba "Totorių mergaitė", išversta į totorių kalbą, buvo statoma Krymo miestuose ir kaimuose.

⁵ Juodraščiai.

⁶ Iš paminėtų kūrinių "Atgajėlėje" (V., 1957 m.) - buvo išspausdinta apsakymas "Juzuko vargai" ir "Krymo vaizdelių" ciklo fragmentas "Vynuogyne". Yra išlikę tik šių "Krymo vaizdelių" ciklo maži fragmentai: "Kunigas Juozapėlis" (Lietuvių literatūros, tautosakos instituto rankraštynas, toliau - LLTIR, F 1 - 468), "Pietų saulelė visas ligas gydžia" (LLTIR F 1 - 458). "Apleista saklia" (LLTIR F 1 - 458), o taip pat apsakymas "Chamala" (LLTIR F 1 - 458) ir straipsnis "Lietuvių sanatorija Jaltoje" (LLTIR F 1 - 461), šie kūriniai niekur nespausdinti. "Juodis gražuolis" - Anos Siugzel apsakymo vertimas iš lenkų kalbos.

JUOZUI TUMUI - VAIŽGANTUI

Griežionys, 1925, rugpjūčio 1 d.

Aukštai Gerbiamasai Kanauninke!

Šimtą kartų atsiprašau, taip ilgai atsakymo nedavus. Daug buvo susidėję visokių kliūčių. Lietus, tiesa, visiems

buvo labai nusidėjęs, bet septyni broliai, kuriuos Tamsa miegaliais išvadina, pasirodė labai malonūs - visas septynias dienas buvo gražiausia giedra, leidė suvežti gerai išdžiovintą šieną: 17 - 18 smagiai palijo, bet Šventas Elijošius, trumpai pasivažinėjęs, lietu ir audrą nutildė ir davė nupjauti ir suvežt rugelius, rasos nemačiusius. Tiesa, darbininkams sunku buvo, nes karščiai buvo nemažesni, kaip Kryme; tik džiaugsmas, kad gerai brendę, ir viltis, kad visiems metam bus baltas ragaišis, palaikė ūpą ir spėkas pjovėjų. Aš pati rugių nebepjoviau, bet vis tai šen, tai ten maišiaus ir su pagelba vaikų "nuobaigas" iškėliau. Ką daryt: taip radom, taip palikima.

Ties "Atgajėje"¹ ir "Dainos kun. Vienažinskio"² ženklielis reiškia pasiuntimą prie paaiškinimo, kur pasakoma, jog tie dalykėliai gal nuvažiavo Amerikon.

Dainų neigi kitokių raštelių ir nei jokių daiktų svetimų nesisavinau, par visą gyvenimą ataminiau 7 Dievo įsakymą, e dainas kun. Vienažinskio surinkau iš žmonių da 1870-71 m., kada dar niekas apie tai nei neminė. Ė spaudon paruošiau ir redysten nusiunčiau antrais metais "Varpo" leidimo. Kunigas Vienažinskis gal tada dar nebuvo Laižuvos klebonu, tai ir Laižuvoje sudėtų ir jau gan sau sunkių dainų mano rinkime nebuvo, tik keliolikai metų praėjus, Mintaujoje iš mokinių išgirdau porą dainų ir nepatikėjau, kad jos to paties poeto.

Jūsų Mylistos rinkinį aš susirinkau iš paskaitų, paskelbtų "Lietuvoje". Daugelis dainų man nepažįstamų, kurias aš sakychiau, jog jos ne kun. Vienažinskio, bet kun. Petro Rinkevičiaus arba Petro Rimkūno³ (anot Anutės Jankūnaičios⁴). Kupiškio kamendorius draug su J.M. Kanauninku Kozmianu⁵ nešęs kibirkštis šviesos savo parapijonams ir rašinėjęs eilutes.

Dar buvo tenai Uršulia Tamošiūnaičia⁶, kunigų mokinė, tai ir ji nemaža eilučių toms panašių sudėjo. Jos "Žirgakalni" net "Aušron" kun. Kanauninkas nusiuntęs atspausdino.

Apie kun. Strazdelį rašiau iš senų žmonių girdėjus, pati labai jauna būdama.

Apie Aniutę ir kunigą Pėžą - Palionį kito kart.

Atsiprašau, ant kitų klausimų kitokart atsakysiu.

¹ L. Didžiulienės apysaka, kurią ji buvo pasiuntusi "Varpui", tačiau jo tvarkytojas Petras Mikolainis (M. Noveskis), išvažiuodamas ją išsivežė į Ameriką ir išspausdino Amerikos lietuvių laikraštyje "Žvaigždė" (1904 m. Nr. 38-49), tačiau autorė apie savo apsakos likimą nieko nežinojo.

² Straipsnis "Kun. Antanas Vienažindis" kartu su pluošteliu jo dainų buvo išspausdintas laikraštyje "Ūkininkas" (1893 m. balandžio mėn. Nr. 4). Nežinoma, ar autorė turėjo omeny šį straipsnį, ar buvo dar kitas rankraštis.

³ Petras Rimkevičius (1842-1902) - poetas, ligšiol visoje Lietuvoje dainuojamos dainos "Tykus buvo vakarėlis" autorius.

⁴ Knygnešė Anlutė Jankūnaitė. Apie ją L. Didžiulienė rašo knygoje "Ką aš beatmenu", p. 178.

⁵ L. Didžiulienės straipsnis "Kunigas Kleofas Kozmianas" buvo išspausdintas "Ūkininke" (1894 m. Nr. 1).

⁶ Uršulė Tamošiūnaitė (1847-1906) - daraktoriavo Kupiškio apylinkėse, sukūrė gamtos, kaimo buitės eilėraščių, kai kurie iš jų virto dainomis.

JUOZUI TUMUI - VAIŽGANTUI

1925 m. rugsėjo 20 d. Griežionys
Laiškas Žmonos - Liudvikos Didžiulienės
Jo Malonybei Kanauninkui kunigui Tumui

Trisdešimt penkios dienos atgal, gavus Jo Malonybės telegramą, kad atvažiuoji, gulėjau be nuomonės. Namiškiai mano visi apsigandę, triukšmą sukėlė - atprašyt: pas mum tokia betvarkė, tokia suirutė. Vešma kunigą. Aš sakiau, man kito kunigo nereikia: mūsų svečias rytoj nuvažiuos Indrioniškin, atlaikys mišias ir man atveš Švenčiausį sakramentą. Bet, o stebuklas! pamačius Kanauninką, pasidariau sveika, stipra ir apie kelionę anan svietan nebekalbėjau, bet ir apie reikalus nekalbėjau. Sunku buvo, nesuspėjau. O čia nuobodu, kad mano pavaduotojos tokiam brangiam svečiui nepriruoš česties. Visa buvo prirengta, alus padarytas, piernikai iškepti... paršiukas paskerstas... Nedavė svečiui nieko, nieko... Visos apsiverkę po kertes, ė mūsų brangus svečias tą dieną pabėgo. Aš atsiguliau sirgtų ir jau, ačiū Dievui, rugsėjo 20 d., ė aš tebesergu, guliu lovoje. Troškūnuose Aldutė ir Antanas susitikę nepažino Kanauninko. Ažu knygas nesuspėjau padėkavot: dabar jas man skaito. Galui "Pragiedrulių" - "Audrai" medžiagos daug daug yra. Memorialus toliau rašo Ona¹. Tai padiktuota². Prierasas pačios ranka: Nebepabaigs... mirštu... Laimės ir visa gera pasiliekančiams!.. Jeigu kliūtis darytų dėl apleistų kapų, ant kurių aš atsigulus norėč ilsėtis, Kanauninke brangus Tamsta, padaryk, kad gulėčiau, kur noriu, kur noriu.

Visi laiškai ir popieriai apie vysk. Baranauską Tams-tai. Apie Zagorskį Tamstai. "Atgajėlė", "Vakaruškos"³ ir da daugis susirado. Tiks Abudu⁴. Iš L. Mokslo Draugijos paėmus "Liaudies mediciną" vertėtų atspausdinti. Fotografijos senos, istoriškai rūbai, aš muziejun ben tris

Liudvika Didžiulienė 1924 m. Jaltoje

eiles buvau padovanojus. Brangūs! Tarp popiergalių yra da pasilikę gerų daiktų. Apart Jūsų malonybės niekas nepažins. Atminkite - daug gerų dalykelių galima su kanytrybe visa surasti... Nesuspėjau... Mirštu su Dievu...

Liudvika Didžiulienė.

23 Rugsėjo. Da gyva. Liudvika Didžiulienė Griežionys, 23. IX. 1925 m.

Onos ranka: Iš Jaltos su laiku parsisų visas lietuviškas dainas. 200 su viršum⁵.

(L. Didžiulienei diktuoju rašė kažkuris iš artimųjų)⁶

Aukštas svečias žemam užkampyje. Serga žmona, taigi nelaimė! Serga ji, gal mirs... Žinoma, mirs, savas daktaras dienas naktis gydė - neišgydė ir ji patį miestą telegrama pašaukė ligonis. Šūmakerį⁷ vežė. Blogai tai blogai. Sūnus sugrįžo, vaistų privežė, gal da pagerės.

Neša telegramą, atvažiuoja koks tai aukštas žmo-

gus. Ligonis nemiršta, gal jo laukia. Visi sujudo duot telegramą, kad nebevažiuotų, ras čia suirutę - dukterys ir marti visos be galvų, verkia pakampiais pasislėpdamos. Daktaras išvažiavo vaistų - šįvakar grįš. Rytoj ves kunigą. Prapuolė abrozės numylėtas. Ligonis nerimauja: "Mano abrozę atraskite". Rūbus smerčiai liepė surast, visa paskyrė.

Atvažiavo! Atvažiavo! Ir stebuklas. Ligonis vienuolika dienų gulėjęs, nieko nevalgydamas. Nebegalėjo šiandien rankos pakelt - ranka be valios, akmeninė... Šoko iš lovos stipra... (*Vėl Liudvikos ranka:*) Pasveiko ji, pasveiko! Stebuklas! Stebuklas! Kunigo vest nebereikia, čia geriausias Kunigas, aukštas ir draug žemas, tikras Kristaus pasekėjas. Rytoj, rytoj Andrioniškin nuvažiavęs mišią atlaikys ir man Aniolišką Duoną atvežęs duos.

Neįvyko. Blogai, brangus svety, sutiko. Gėda, sarmata "Lietuvos Gaspadinė"⁸. Bet galėjo be manęs... visi be nuomonės. Buvo priruošta ir alus, ir piernikai. Viso buvo, nieko nedavė.

Spalio 14 d. Da aš nenumiriau. Dieve mano, kaip man sunku! Kaip man sunku! Daug gražių dalykų pasiliko, bet gal da bus patalpinti. "Audrai", ben kiek medžiagos atsiras čia (memoria) las šiaip taip rašoma.

Dieve, laimink jumus visus!

Nors Jūs Tėvai, aukšti Tėvai, bet visi - mano Vaikai.

Jeigu ryt poryt nenumirsiu, gal užsipelniau porį žodžių atsakymo. Galva tebėra, tik rankos nebeklauso.

Žmona

Tekstai iš publikacijos. "Literatūra ir kalba", t.2, V.,

1957, L. Didžiulienės - Žmonos susirašinėjimas su J. Tumui-Vaižgantu, p.381-388.

Laiškų originalai saugomi Vilniaus Universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje (E 8). Tai paskutiniai L. Didžiulienės laišakai, diktuoti ir pačios rašyti jau sunkiai įskaitoma rašysena, raudonu ir mėlynu pieštuku, sukaupus paskutines jėgas, pailsint po kiekvieno sakinio, žodžio.

¹ L. Didžiulienė turi omeny J. Tumui-Vaižgantui žadėtus atsiminimus, kuriuos, jai diktuojant, užrašinėjo duktė Ona Didžiulytė-Sketerienė.

² Laiško pradžia iki sakinio "Nepabaigs..." užrašyta dukters Emilijos Didžiulytės. Toliau rašyta pačios L. Didžiulienės.

³ L. Didžiulienės apysaka ir komedija, kūriniai, kuriuos ji laikė dingusiais.

⁴ Autografe: "tiks abudu", bet J. Tumas-Vaižgantas, matyt, apsiriko iššifruodamas sunkiai įskaitomą rašyseną. Jo redaguotam tekste: "tiks Aldrai du".

⁵ L. Didžiulienė buvo prašiusi žentą Jurgį Albrechtą užrašyti gaidas jos dainuojamoms liaudies dainoms. J. Albrechtas tuos tekstus išsivežė ir negražino.

⁶ B. Pranskaus paruoštoje šio laiško publikacijoje nurodyta, kad ši pastraipa, užrašyta S. Didžiulio ranka. Halinos Didžiulytės - Mošinskienės liudijimu, S. Didžiulis jau negalėjęs nei rašyti, nei kalbėti.

⁷ Hermanas Šumacheris (1860-1936) - žydų tautybės gydytojas, ilgus metus dirbęs Anykščiuose.

⁸ L. Didžiulienė kalba apie save, kaip knygos "Lietuvos gospadinė" autorę. Minėta knyga išėjo 1893, 1895 ir du kartu 1904 metais.

**Lietuvių sanatorija
Kryme 1916 m. Pirmoji iš
dešinės sėdi Liudvika Di-
džiulienė**

Mano Bobutė

Halina DIDŽIULYTĖ - MOŠINSKIENĖ

Šių dienų tikrovėje pasiilgstame ne kartą švelnaus žodžio. Pasigendame žmonių, kurie bendraudami su mumis įneštų šilumos, jaukumo ir ramios nuotaikos. Juk tenka sutikti žmonių, kurių asmenybės dvelkia vidine giedra, nepajudinama pusiausvyra, kurių veide visada atrodo paklydusi šypsena, nors jie ir labai rimtai nusiteikę.

Tokia šviesia asmenybe liko mano atsiminimuose ir mano bobutė Liudvika Didžiulienė.

Vaiku būdama ilgėdavau ir pavydėdavau savo draugėms, turinčioms čia pat tetas, dėdes arba bobutę ir senelį. Jos linksmai pasakodavo, kad buvo išvažiavusios pas bobutę vasaros praleisti, tai vėl pas juos viešėjusi teta arba dėdė, kurie atvažiuodavo su dovanomis, vesdavosi jas pasivaikščioti, suteikdavo įvairių pramogų.

Kaip gera joms, galvodavau ir bėgdavau pas mamą pasiklausti, ar aš irgi turiu tetas ir dėdes, bobutę ir senelį.

Taip, aš turėjau daug tetų ir dėdžių, turėjau bobutę ir senelį. Jie buvo nepasiekiamai toli, ir tik retkarčiais ateidavo iš jų žinutės. Aš nuoširdžiai ilgėjausi ir troškau juos pamatyti, pasiklausti jų pasakojimų. Tie pasakojimai mano vaizduotėje turėjo savyje kažką užburiančio - tą jau žinojau ir iš vaikiškų knygelių, kur ypatingai bobutės vaidindavo tokį malonų, patrauklų vaidmenį.

Grįžus po pirmojo pasaulinio karo į Lietuvą, į tėvo gimtinę, teradau dėdę ir tetą. Daug sykių kartoju žodį "dėdė" žiūrėdama į tėvo brolių, ir jis net balsu nusijuokė, kad esu taip susižavėjusi tuo žodžiu. Dėdė buvo geras žmogus ir man visada meilus, jaučiau, kad jis irgi yra visai šeimos artimas.

Metams bėgant grįžo iš Rusijos į Lietuvą ir tetos. Turėjau jau tris tetas. Jos visos buvo meilios ir geros. Mano vaikiškas noras buvo patenkintas. Dabar aš, kaip ir mano Krokuvos laikų draugės, galėjau vasarą nuvažiuoti į kaimą pas tetas pavišėti arba jos apsilankydavo pas mus.

Tačiau dėl to nesumažėjo Bobutės ilgesys. Išmokusi lietuviškai rašyti pradėjau savo vaikiškus laiškelius siųsti Bobutei į Krymą, iš kur ateidavo jos malonūs laišukai su gražiais Juodosios Jūros vaizdais, kurortų fotografijomis ir jos pačios atvaizdais.

Liudvika Didžiulienė rašydavo man neilgus laiškučius, kuriuose ji džiaugdavosi, kad jau moku jai papasakoti savo mažičius išgyvenimus, įspūdžius ir atpasakojimus įvairių įvykių šeimoje. Ji rašydavo man karts nuo karto, kaip savo mažajai draugei, ir man taip mielas buvo jos parašas gale: "Bobutė". Iš jos laiško sprendžiau, kad ji buvo labai gero ir švelnaus būdo. Jei senas, gyvenimo išvargintas žmogus, be to, sunkus širdies ligonis, gali rašyti laiškus, dvelkiančius meile ir gyvenimo džiaugsmu, toks žmogus

turi būti tikrai šviesi asmenybė.

Pagaliau atėjo 1924 metų vasara, ir vieną saulėtą popietę aš, visa degdama nekantrumu, išbėgau į sodą pasitikti mūsų visų laukiamos Bobutės. Ji grįžo po 10 metų nebuvimo Lietuvoje atgal į savo mylimą šalį. Štai prieš mane stovi mano išsvajota, išsiilgta Bobutė. Neaukšto ūgio (jau visa galva buvau ją praaugusi), visa baltai apsirengusi, šypsanti. Pasilenkiu, bučiuoju jos mažutes rankas. Jaučiu nepaprastą švelnumą plaukiantį iš jos, kai ji paglosto mano galvą, lūpomis paliečia mano kaktą ir skruostus. Ji visa spinduliuoja vidaus šviesą, kuri yra šviesesnė už giedrą vasaros dieną. Matau jos labai išblyškusius skruostus ir šviesias šypsančias akis, girdžiu tylų, truputį virpantį jos balsą: "Tai tu, Halyte...", ir vėl jos lūpos paliečia mano skruostus. Iš džiaugsmo nežinau, ar juoktis, ar verkti - tik išblaško tetos rūpestingas pasakymas: "Mamyte, prašau nesijaudinti, pailsėti..." O Bobutė jau glosto kitų vaikų galvutes, lenkiasi jų pabučiuoti. Ji kažką šnabžda. Toks susijaudinimas jai gali pakenkti, ir todėl tetos taip nerimauja.

Štai Bobutė įeina į namus, ir su ja ta spinduliuojanti šviesa, šypsena ir šiluma, kuri čia lieka iki jos paskutinės buvimo dienos.

Taip, Liudvika Didžiulienė buvo neišsemiamos kantrybės ir atlaidumo šaltinis. Jos širdis plakė meile saviems ir visiems, kurie buvo tos meilės reikalingi.

Kiek sykių ji paguosdavo mane, kai susipešdavau su broliais, kai gaudavau barti nuo mamos. Ji vis tuo pačiu ramiu tonu mane pamokydavo sakydama, kad mažiesiems reikia dovanoti, o tėvų žodžio reikia labai klausyti, nes nei viena motina, nei vienas tėvas nelinki blogo savo vaikams. Ir čia ji tuojau rasdavo pavyzdžių kokių nors epizodų iš savo turtingo ir labai turiningo gyvenimo iš tų laikų, kada ir ji, ir jos gausi šeima išgyveno kovas už lietuviybę ir buvo herojai toje kovoje. Ypatingai ji turėdavusi bėdos su mažuoju Antaniuku, kuris buvo dėl to net iš gimnazijos išvytas.

Atėjus žiemai Bobutė sunkiai susirgo plaučių uždegimu. Ji peršalo Gabrielės Petkevičaitės - Bitės iškilmingose 60-ties metų sukaktuvėse. Tai buvo savaitės kovos tarp gyvybės ir mirties. Vis dėlto, kai tik ji pasijusdavo stipriau, jos išvargusiame veide grįždavo šypsena, ir ji pasiimdavo į rankas plunksną, kad rašytų savo atsiminimus. Atgaivindama juos ji, rodos, dar kabinosi gyvenimo siūlo nenorėdama, kad jis nutrūktų.

Bobutė pasveiko. Bet atėjus pavasariui ji panoro išvykti į tėviškę - ten, kur gimė jos visi vaikai, kur ji slapstė uždraustą spaudą, kur lankėsi Antanas Baranuskas, Jurgis Bielinis, Jonas Jablonskis ir kiti. Ją traukė Andrioniškio balkšvi smiltynai, skambantys Strazdelio dainomis, kurias

ji taip kruopščiai kadaise rinko, Padvarninkų kaimas, kur tebegyveno jos sesuo Elena.

Išvykus Bobutei mūsų namas neteko tos spinduliuojančios šviesos. Bet užtai vasarai atėjus mes su džiaugsmu sėdome į traukinuką, kuris mus atvežė į Troškūnų stotį, ir iš ten arkluku, vieškeliais pasiekėme Griežionėlių vienkienį.

Deja, mums atvykus, Bobutė neišėjo mūsų pasitikti. Įėję į jos žibaline lempa apšviestą kambarėlį, radome ją lovoje, atsirėmusią į aukštas pagalves, labai išsvargusiu veidu, bet - su šypsena akyse. Ji mus visus švelniai pabučiavo, tačiau daug kalbėti negalėjo. Ji tik paprašė, kad būtų me geri vaikai ir nesipeštume tarp savęs.

"O tu, Halyte, kaip išaugai..." žiūrėjo į mane šypsodamasi. Tas nuovargis veide man nieko gero nesakė. Aš jaučiau, nors ir vaikiška pasąmone, kad Bobutė palengva nuo mūsų tolinasi. Tai patvirtino ir mūsų trumpas viešėjimas vieniemyje, ir tetuli nervinga nuotaika. Bobutė gi visada stengdavosi atrodyti linksma, kai atnešdavom jai šviežių kvepiančių žemuogių arba spalvingą puokštę laukinių gėlių. Ji būdavo tokia estetiškai graži, tarp baltų mezginių, žilų plaukų aureolėje ir vis rašanti, kai tik pasijusdavo stipriau savo atsiminimus, kuriuos pavadino "Ką aš beatmenu". Ne vieną gražią istoriją dar spėjo tą vasarą mums papasakoti iš savo gyvenimo praeities, nors tetos mus varydavo tolyn, kad jos nevargintume.

Tada ji pasiūkudavo mane vieną ir pasakodavo.

Pamenu kai kuriuos jos pasakojimus, kurie įstrigo mano vaikiškoje atmintyje ir paliko įspūdį visam gyvenimui.

Bobutė vieną vakarą išėmė pundelį pageltusio popieriaus lapų ir paduodama man sakė: "Tu myli poeziją, pavartyk tuos lapus, rasi juose gražių eilėraščių, jie beveik visi lenkiškai rašyti. Kada aš buvau jauna ir gyvenau dvare, kuriame mano tėvas buvo ūkvedys, man piršosi daug jaunikaičių, ponaičių dvarininkų. Jie rašė man savo ir lenkų poetų eilėraščius, įpindami į juos mano vardą..." Nesistebėjau, jau ir pasenusi Bobutė nebuvo praradusi gražių veido bruožų, ir jos jaunystės fotografijos liudijo ją buvusią tikrai labai gražią ir patrauklią.

"Bet veltui buvo visi jaunikaičių dūsavimai. Tėvams pasakiau aiškiai - tekėsiu tik už tikro lietuvio, kuris norėtų turėti didelę šeimą". Ir tikrai Bobutė savo nusistatymo nepakeitė. Liudvika Nitaitė ištekėjo už tikro lietuvio dvarininko, patrioto Stanislovo Didžiulio. Šeimoje ji turėjo 10 vaikų, kurių du, Jonukas ir Stasiukas, mirė maži, o Algirdas žuvo

pirmajame pasauliniame kare, Rumunijos fronte. Visus vaikus išauklėjo giliai patriotinėje dvasioje. Visi jų daugiau ar mažiau pasireiškė Lietuvos visuomeniniame gyvenime. Tai buvo caro priespaudos laikais, kada vaikams mokykloje, net melstis lietuviškai buvo uždrausta, reikėjo rusiškai maldas kartoti. Ir čia ji papasakojo vieną mažojo Antaniuko nuotyki. "Antaniukas buvo antroje gimnazijos klasėje, - pasakojo Bobutė. - Kitą dieną atbėga neįprastu laiku namo, puola man į glėbį ir verkdamas iškošia: "Išvarė!.. Išvarė! sakė duos "vilko bilietą"... Nuraminau jį ir paklausiau, už ką gi išvarė. "Nenorėjau rusiškos maldos kalbėti. Tada inspektorius paklausė: -Kodėl nenori rusiškai melstis? - Sąžinė neleidžia. - Sąžinė? Sąžinė? - įsiutęs sušniokštė inspektorius, - aš tau parodysiu sąžinę! Lauk iš gimnazijos!.. Čia vėl Antaniuko akys pasruvo ašaromis.

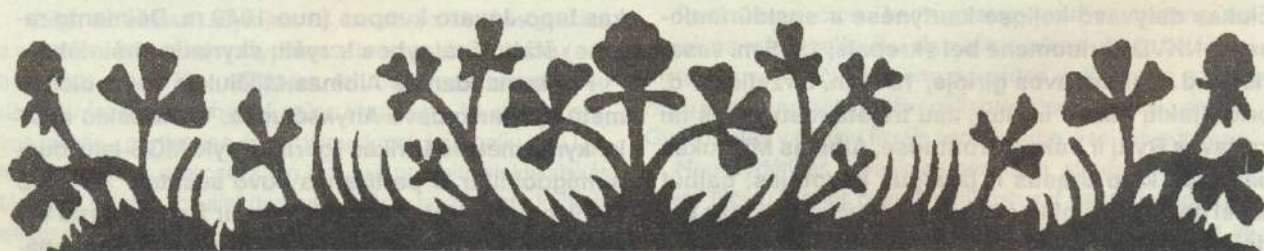
- Gera padarei, vaikel, - tariau glostydama jo šviesią galvutę. Visada klausyk sąžinės balso, o aš didžiuojuos tavimi, kaip tikru lietuviu didvyriu". Bobutė dar papasakojo, kaip vakare pas ją atsilankė gimnazijos inspektorius ir kaltino ją konspiracijos darbu, žadėdamas uždaryti bendrabutį, kuriame gyveno keletas lietuvių mokinių, tarp jų buvo Antanas Smetona, J.Šlapelis, Glemža, J.Paknys ir kiti vėliau žymūs asmenys Nepriklausomos Lietuvos atstatyme.

"Inspektorius nervinosi, pyko, bet pasakiau jam: -Ir aš, ir tamsta esame bejėgiai prieš vaiko tyrą sąžinę"...- ir čia Bobutės veidas nušvito ypatingai gyvai, sužibo akyse drąsos liepsnelė. Rodėsi, ji dabar matė prieš save įpykusį inspektorius, kurį vis dėlto jai pasisekė perkalbėti. Bendrabutis liko neuždarytas, o Antaniukas grįžo į tą pačią gimnaziją.

Daug, dar daug tokių atsitikimų, pasakojimų liko mano atmintyje, nors trumpą laiką teko pasidžiaugti mylima Bobute.

Išsvargusi širdis atsisakė dirbti, ir Bobutė palengva gesso. Ji tyliai užmerkė akis spalio mėn. 25 dieną 1925 m. aprūpinta Šv.Sakramentu. Prieš tai paprašiusi, kad ją palaidotų netoliese esančiuose kapeliuose, veidu į namus, "kad atsikėlus galėčiau tiesiai į juos eiti"- tyliai pašnabždėjo. Žinia apie jos mirtį pasiekė kun. Juozą Tumą, kuris pakubėjo iš Kauno į Andrioniškį jos palaidoti. Išaugo senuose kapeliuose naujas kapas. Jį puošia gėlės ir aukštas paminklas, matomas už kelių kilometrų. Stilizuotas kuklus lietuviškas paminklas, bet jo viduryje yra bareljefas - šypsantis veidas mylimos Bobutės.

Ji ilsisi tėvynėje, jai čiulba pavasarį vėiversiai, jai moja klykdamos žąsys, skrisdamos į šiltuosius kraštus.

Partizanas Albinas Milčiukas-Tigras

Partizanas Albinas Milčiukas-Tigras daugeliui jį pažinousių bendraamžių paliko ryškius atsiminimus. Buvusių bendraamžių, Lietuvos partizanų Jono Kadžionio, Aniceto Simanonio, Albino Kubiliaus atmintyje - tai labai drąsus, energingas, atkaklaus, kartais ir ūmaus būdo kovos draugas. Priešams jis buvo vienas iš baisiausių "banditų", kuris tarybinius aktyvistus "auklėdavo" rykštėmis, bizūnu, ir vis išslysdavo iš jų nagų. NKVD tardytojams šis partizanas buvo niekaip nepalaužiamas, nepavyko jam inkriminuoti nė vienos žmogžudystės, nors tardymo metu buvo kankinamas taip, jog prarasdavo sąmonę ir reikėdavo tardymą nutraukti. Lageryje Albinas Milčiukas taip pat buvo tvirtos dvasios, nepalūžtantis. Jis padėdavo atsilaikyti silpniesiems kaliniams, bendro likimo draugams.

Albinas Milčiukas gimė 1923 m. Svėdasų miestelyje, mokėsi Svėdasų progimnazijoje. Prieš pat karą šeima išsikėlė gyventi į Panevėžį. Prasidėjus vokiečių okupacijai, Albinas Milčiukas 1942 m. liepos mėnesį buvo paimtas tarnauti į vermachta, tarnavo transporto kuopoje iki 1944 m. kovo mėnesio. Sužinojęs, kad generolas P.Plechavičius Lietuvoje subūrė vietinę rinktinę, pasitraukė iš vokiečių kariuomenės, tapo šios rinktinės kariu. Juo buvo neilgai, tik iki gegužės mėnesio, nes vokiečiai uždraudė rinktinės veiklą, dalį jos narių represavo. Albinas Milčiukas grįžo į Panevėžį. Netrukus prasidėjo sovietų okupacija. Rugpjūčio mėnesį jis buvo paimtas į raudonąją armiją, pateko į 16-ąją lietuviškąją diviziją. Kautynėse prie Tilžės buvo sužeistas, gydėsi Rygos karo ligoninėje. 1944 m. gruodžio mėnesį su kitais raudonarmiečiais buvo komandiruotas į Šiaulių apskritį atvežti maisto karo ligoninei, tačiau tos užduoties neatliko, prie Viekšnių pabėgo ir 1945 m. sausio mėnesį atvyko pas savo pusbrolių Balį Skardžių ir Vosgėlių kaimą netoli Anykščių. Pusbrolis tuo metu jau partizanavo, priklausė Niūronių kaimo pradžios mokyklos mokytojo Jurgio Urbono-Lakštučio vadovaujamam partizanų būriui. Šio būrio nariu tapo ir Albinas Milčiukas.

Jau pirmaisiais partizanavimo metais Albinas Milčiukas dalyvavo keliuose kautynėse ir susidūrimuose su NKVD kariuomene bei škrebaais, 1945 m. vasario 18 d. Romuldavos girioje, 1945 m. birželio 24 d. prie Stakių kaimo ir kitur. Jau trejetą metų prieš tai kariavęs Rytų ir Vakarų frontuose, Albinas Milčiukas pasirodė kaip drąsus ir įžvalgus kovotojas, galbūt todėl partizanų rinktinės vadas A.Slučka-Šarūnas parinko jam Tigro slapyvardį. Bendražygiai prisimena,

kad Albinas dažnai rašydavo ar net spausdindavo mašinėle, be to, nešiojosi fotoaparata ir fotografuodavo savo draugus, nors kartais jam už tokį uolumą dirbant šį darbą kliūdavo nuo partizanų vadovybės, nes 1944-1946 metais konspiracijos sumetimais partizanams fotografuoti buvo draudžiama.

1945 m. rudenį Albiną Milčiuką-Tigrą sunkiai sužeidė išdavikas. Radęs jį be sąmonės gulintį, vienas ūkininkas atvežė į Anykščius. Sužeistasis buvo be dokumentų, NKVD-istai jo neatpažino, liepė vežti į Utenos ligoninę, tačiau tenai Albiną Milčiuką atpažino vienas sovietinis aktyvistas, tad sužeistas partizanas pateko į NKVD sargybinių saugomą palatą. Kiek atsigavęs, Albinas Milčiukas sugebėjo pasprukti iš ligoninės. Po to jis tapo dar labiau žinomu tarp partizanų, 1947 m. rinktinės vadas A.Slučka-Šarūnas jį paskyrė 15 partizanų būrio vadu, šis būrys veikė Troškūnų, Surdegio, Viešintų apylinkėse. 1948 m. reorganizuojant Algimanto apygardą, Albinas Milčiukas tapo Jovaro kuopos (nuo 1949 m. Deimanto rajono) štabo žvalgybos ir ryšių skyriaus viršininku.

Partizanaudamas Albinas Milčiukas net ir dienos metu apsilankydavo Anykščiuose. Vieno tokio apsilankymo metu išdavikas į gėrimą įpylė MGB-istų įduotų mįgdomųjų, ir partizanas buvo suimtas. Tai įvyko 1949 metais. Albiną Milčiuką ilgai ir žiauriai tardė Vilniaus MGB rūmuose, kad tardymo metu jis prarasda-

vo sąmonę, liudija byloje likę pažymos apie jo sveikatos būklę. Buvo nuteistas tradicine tuo metu partizanams bausme - 25 metai lagerio ir po to 5 metai be piliečio teisių. Kalėjo Karagandos lageriuose. Prasiėjęs perteisimams, 1956 m. buvo kartu su daugeliu lagerio kalinių paleistas iš įkalinimo vietos, grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Panevėžyje. Tačiau ramiai gyventi jam neleido, nuolat kvietė į KGB miesto skyrių, sekė, ilgą laiką neleido prisiregistruoti, tad neapsikentęs nuolatinio spaudimo 1962 m. Albinas Milčiukas išvyko atgal į Karagandą, vėl kaip lagerio metais dirbo akmens anglies šachtose. Po kelių metų žuvo, įvykus avarijai šachtose. Palaidotas Karagandoje.

Taip susiklostė mūsų krašto partizano likimas, tokiu jo neilgos biografijos faktai. Kur kas daugiau ži-

nių už amžininkų atsiminimus apie Albino Milčiuko-Tigro kovą su okupantais gali suteikti jo paties kūrybinis palikimas, partizanų nuotraukų su dedikacijomis kovos draugams albumas, laiškai iš lagerio. Jis yra sukūręs 11 apsakymų, daug eilėraščių, nuo 1945 iki 1956 metų su pertraukomis rašė dienoraštį, kur ir apie save pasakoja trečiuoju asmeniu, galbūt autorius turėjo sumanymą rašyti romaną ar apysaką. 1945-1946 m. rašyto dienoraščio originalas neišlikęs, byloje rasta tik stropiai į rusų kalbą MGB vertėjos, jaunosios leitenantės Linevos išversti 104 mašinraščio puslapiai. Tad šias dienoraščio ištraukas, kurias pateikiame "Anykščių" skaitytojams, teko versti iš rusų kalbos...

Gintaras VAIČIŪNAS

PARTIZANO DIENORAŠTIS

Albinas MILČIUKAS-TIGRAS

Laisvės siekis

Kiekvienas blaiviai mąstantis Lietuvos pilietis mato ir supranta, kas ištiko mūsų mažą tautą po to, kai į mūsų žemę įsibrovė milijoninė armija puslaukinių, sužvėrėjusių bolševikų, kurie, vos tik įžengę į Lietuvos kraštą, neparodė lietuviams jokio, net mažiausio žmogiškumo, žinoma, šito iš jų ir nebuvo galima tikėtis, nes mūsų žmonės jau ir seniau žinojo, kas tokie tie bolševikai... Gyva drama... Nuo pirmų dienų kaimuose pilna bolševikų kareivių - enkavedistų. Lietuviai nestoja į bolševikų armiją. Jauni lietuviai ieško padoraus ginklo arba perka iš bolševikų kareivių ir eina į miškus, kur susibūrę ir ginkluoti priešinasi žvėriškiems NKVD organams.

Kiti dar lieka namie, nenorėdami palikti savo šeimos. Atėina kareiviai ir, pamatę namie jauną vyrą, ne visada tikrina jo dokumentus. Pasitenkina tuo, kad išsiveda jį į kiemą ir nušauna. Dega sodybos, o gaisrų liepsną palydi laukinis bolševikų kvatojimas...

Baisi mirties šmėkla apglėbė Lietuvos žemę, mūsų tautą. Lietuvis nežino kur dėtis. Mirtis, ašaros, aimanos ir pagalbos šauksmai skamba Lietuvos vaikų lūpose... Kas padės žūstančiam Lietuvos kraštui? Gal tik Dievo stebuklas. Gal tik patys Lietuvos vyrai, pasiryžę iš visų jėgų kovoti prieš milijoninę armiją. O kur ginklai, kur šaudmenys? Jų reikia ieškoti visokiais būdais. Visa tai priklauso nuo meilės Tėvynei, nuo ryžto. Ar kiekvienas iš šitų vyrų tikisi laimėti kovą? Ar tik sau pačiam siekia laisvės? Apie tai jis mažiausiai galvoja. Jo širdyje meilė Tėvynei, jo akyse niekuo nekaltų lietuvių kraujas, nekaltai į Sibirą tremiamų senelių ir vaikų ašaros.

Jeigu aš būčiau rašytojas, aš, be abejo, kur kas gražiau ir vaizdžiau kalbėčiau, rašydamas "Laisvės siekį", tačiau, antra vertus, jei būčiau rašytojas, tai mano pasakojime būtų daug fantazijos, o dabar aš rašau tikrą tiesą. Aš eilinis Lietuvos pilietis - partizanas, ir aš džiaugiuosi, kad galiu būti Lietuvos partizanų gretose, savo krauju ir prakaitu siekti laisvės Lietuvai. O jeigu jos siekdamas aš žūsiu nuo azijato kulkos, mano pasakojimas nutrūks, bet ir tada juk liks mano tauta ir

mano broliai, kurie sugebės dar geriau papasakoti. O jeigu aš suspėsiu parašyti keletą puslapių, ir kam nors būtų juokinga tai skaityti, šito aš nenorėčiau, kadangi čia sudėta tautos kančia, už Lietuvos laisvę pralietas kraujas, žuvusiųjų atminimas.

Savo pasakojimą aš pradėdau rašyti ne už stalo, ne kokiame nors kabinete, sėdėdamas minkštame kėdėje, o rašau pasidėjęs popieriaus lapą ant kelmo. Tai dar būtų nieko, bet nereikia pamiršti, kad mane persekioja tūkstantinės bolševikų gaujos, ir todėl aš turiu nuolat dairytis. Aš turiu įsiklausyti į kaimo šunų lojimą, kad žinočiau, kurlink patraukė tų lojimų lydimo Lietuvos budelių gaujos.

Kiekvieną dieną žmonės slegia priespauda, kasdien jie mato žuvusių jaunų vyrų sukrūvintus kūnus. Visa tauta sunkiai kenčia ir sunkiai kovoja. Azijatas mato, kad kiekvienas Lietuvos pilietis palaiko savo darbu ginkluotus Lietuvos partizanus. Lietuvis verda neapykanta, sukančęs dantis kenčia visus sadistų išbandymus, o azijatas galop pasitenkina tuo, kad apiplėšia jį ir išveža į mirties lauką - į Sibirą.

Nors kova sunki, tačiau tikimės nugalėti savo ryžtu šitose nelygiose kautynėse, nepaisydami to, kiek ši kova pareikalaus iš mūsų aukų ir laiko.

Čia aš rašau apie gyvenimą vieno partizano, kuriam buvo lemta pakelti sunkesnę išgyvenimų našta nei kitiems jo bendražygiams, nors beveik kiekvienas partizanas šitame kovų verpete maždaug tiek pat patyrė, kaip ir tsaai, apie kurį rašau. Aš rašau todėl, kad žmonės žinotų, kaip kovojo Lietuvos partizanai prieš bolševikų smurtą.

Partizanus aš čionai vadinsiu slapyvardžiais, kadangi pasakojimą rašau bolševikų siautėjimo laikais. Jeigu aš čionai minėčiau veikiančių asmenų pavardes ir žūčiau, o azijatai rastų šitą dienoraštį, galėtų nukentėti daug lietuvių patriotų. Gyvenvietes vadinsiu tikrais vardais arba visai jas nutylėsiu.

Nepavydėtinas gyvenimas partizano, stojusio į žūtbūtinę kovą. Tačiau lietuvis privalo būti rūstus ir negailestingas savo priešui. Nuo senų laikų lietuviai čia gyveno, kovėsi su

priešais, todėl ir mes, neužmiršdami savo protėvių žygių, turime mylėti ir ginti savo Tėvynę. Mes trokštame ir siekiame laisvės savo tautai. Pasiryžę be atvangos veikti vardan Tėvynės, sutelkę visas jėgas, mes nugalėsime šitą raudonąjį slibiną, kuris anksčiau ar vėliau turės nusprogti nuo savo klasingų, kruvinų darbų.

Didelė gėda tam, kuris įpusėjęs kovai pasitraukia iš jos, palieka kovos lauke savo brolius. Nors tokių mažai pasitaiško, bet vis dėlto atsiranda. Tokiam bukagalviui nederėtų vadinintis lietuviu.

Nors mūsų nedaug, tačiau mes kovosime ir nugalėsime. Verčiau jau mirsime Lietuvos laukuose, bet nevergausime azijatui-bolševikui.

1945 m.

Kruvinasis sekmadienis

Eidamas Pavarių kaimo keliuku palei Variaus upokšnį rytų pusėn, praėjęs keletą dešimčių senų, palinkusių pušų, kurios jungia vieną mišką su kitu, rasi pievą, vadinamą Juodbala. Aplink giria be galo, be krašto. Čionai patekęs nežinantis šitų vietų žmogus tikriausiai pagalvotų, kad atsidūrė džunglėse. Deja, čia ne džunglės, o tik Lietuvos miškai, kuriuose nėra nei lokių, nei leopardų, tačiau kai kam čia "įsiveisė" dar baisesnės būtybės, apie kurias aš ir pasakosiu

Partizanai - miško broliai: Albertas Pakenis-Jūreivis (žuvo 1951 m.), Vytautas Pačinskas-Audra (ž. 1951 m.), Vladas Matuliauskas-Riešutas (ž. 1950 m.), Jonas Marcinkevičius-Jokeris, Albinas Milčiukas-Tigras, Povilas Budreika-Debesis (ž. 1951 m.).

šitoje knygoje. Aš čia pasakosiu apie geriausius Lietuvos žmones, kurie pasirengę mirti už savo tėvynės laisvę, kurie išėjo į šituos miškus jos ginti.

Tai gi nepalikime Variaus pakrančių, nes šiuose miškuose iš tiesų galima paklysti. Dešinėje pusėje Stakių miškas, pasiekiantis Anykščių šilėlį, o kairėje prasideda Romuldavos giria. Kaip tik čia ir yra toji Juodbalos laukymė.

Joje taip pat nemažai pušų, kurioms, atrodo, čionai labai patinka, nes pievoje beveik visada labai šlapia. Tačiau tuo metu, kai prasideda šitas pasakojimas, čionai beveik nėra vandens, nes jis pavirto į ledą, pridengtą sniegu. Žiema...

Čionai nuostabus gamtovaizdis, iš visų pusių miškas, vi-

duryje laukas, kuris jau nepriklauso Juodbalai. Dar kiek paėjėję atsidursime prie sodybos iš trijų pastatų: gryčios, tvarto, daržinės. Šitoje sodyboje seniai negyvena žmonės, ji ramiai sau dunkso, prisišliejusi prie pirmųjų Romuldavos girios medžių. Trobos langai užkalti lentomis.

Šiandien 1945 metų vasario 18-oji. Visur mirtina tylą. Mums būtinai reikia užėiti į tą gryčią ir pažiūrėti, kas ten gyvena. Patekęs į priemenę, dešinėje matai duris, kurios veda vidun.

- O, tai jūs!

Troboje tikrai vienas kambarys su didele krosnimi. Bet tai dar ne viskas... Šiandien troboje daug žmonių... Ant sienos kabo žibintas, apšviečiantis grindis ir nekuriuos kampus. Grindys nuklotos šiaudais, ant jų guli vyrai. Senoviškas stalas nukrautas ginklais, jų pilna ir kampuose. Kas tai per vyrai? Aišku, kad tai Lietuvos partizanai.

Krosnyje raudona ugnimi liepsnoja malkos, aplink krosnį tuntuoja du jauni vyrai, jiedu kepa bulves ir blynus. Įdomūs vyrai, todėl su jais būtinai reikia susipažinti. Abu šie vaikinai labai jauni, jiems ne daugiau, kaip dvidešimt metų. Vienas jų šviesiaplaukis, vardu Rugys, o antras visada linksmas - Šypsuoelis. Abu jie iš neturtingų valstiečių šeimų. Toliau nuo krosnies ant žemės guli ginklai, prie kurių sėdi arba guli vyrai ir šnekučiuojasi. Arčiausiai krosnies susirietęs į kamuolį

guli Muštinis. Jis taip pat valstiečio sūnus. Jis ilsisi, nes naktį jam teko gana toli nešti šovinių dėzes. Už jo ant šiaudų ilsisi ir Mažylis. Taip jį praminė draugai todėl, kad jis labai mažas. Toliau guli Švinas, už jo Genys, jaunas vaikinai. Už jų, atsirėmę į suolą sėdi Stonys ir Lakštutis, jiedu kalbasi. Stonys jau pagyvenęs vyras, viršila, rimtas ir daug išmanantis, todėl jis ir vadovauja šiam būriui. Lakštutis - pradinės mokyklos mokytojas, nors atrodo dar labai jaunas. Dar toliau už jų Virbalas ir Trimitas, kurie valo savo ginklus: vokišką karabiną ir suomišką automatą. Dar keletas ramiai sau miega arba tiesiog guli pasienyje. Visas grindų plotas užimtas, keletas vyrų guli net ant krosnies. Kampe ant krosnies Juodėnas, kuris pasakoja visokius anekdotus ir fronte patirtus nuotykius. Nors Juodėnui tik dvidešimt dveji metai, jis jau spėjo daug ką ant savo kailio patirti, nes jam teko pusantrų metų kariauti Rytų fronte, taip pat pirmose Vakarų fronto linijose. Jo veide jau atsirado viena kita raukšlėlė, o kūne liko sviedinių skeveldrų randai. Dainius, Pacukas, Lapelis, Vijūnas, Gaidys ir kiti klausosi Juodėno pasakojimų. Iš viso gryčioje buvo trisdešimt vyrų, o lauke trys ėjo sargybą. Visi linksmi nusiteikę. Beveik visi jie kilę iš vienos apylinkės, o dabar, kai priešas savo sunkiais batais trypia Lietuvą, jie ryžosi stoti į kovą.

Niekas šitų vyrų nemobilizavo, niekas jų nevertė imtis ginklo, tačiau jie patys ryžosi verčiau mirti, negu vergauti okupantui.

Kokių tik ginklų neturi šitie vyrai! Čia pamatysi ir vokiškus, ir rusiškus, ir suomiškus, čekoslovakiskus, belgiškus, lietuviškus ir kitokius ginklus.

Užvakar šitie vyrai vasario 16-osios šventės proga iškėlė lietuviškas vėliavas, o vakar vakare ryšininkai jiems pranešė, kad į Anykščius atvažiavo aštuoni šimtai bolševikų karei-

vių, kurie atsivežė kulkosvaidžių ir keletą lauko patrankų. Bolševikai įtarė, kad Stakių miške yra daug partizanų, ir rytą ruošėsi juos pulti. Tame miške iki šios dienos ryto ir buvo šis partizanų būrys. Trisdešimčiai vyrų kovoti su aštuoniais šimtais neįmanoma, todėl šis būrys ir nutarė pasitraukti į šita gryčią. Nors ji ir netoli nuo to miško, bet rusai jos neras...

Išaušo rytas. Į gryčią greitai įėjo sargybinis Auksuolis ir pranešė, kad pro šalį pralėkė Stakių miško link aštuoni bolševikų vežimai.

Vyrai puolė prie ginklų ir tučtuojau pasiruošė kovai. Visi susirinko, išstūmė iš daržinės roges, kur buvo amunicija, radijo aparatas ir rašomoji mašinėlė, iš išskubėjo į Romuldavos giria. Deja, girioje nebuvo taip saugu, kaip galvojo šitie vyrai. Jie visai nenujautė, kad iš pat vakaro Stakių miškas apsuptas specialių šnipų, kurie gerai užsimaskavę, stebėjo kiekvieną žmogų. Šnipai sekė, kur mes pasitraukėme, ir dabar jau apsupo visą Romuldavos girios plotą, ko visai nesitikėjo partizanai.

Įėjęs maždaug porą šimtų metrų į girios gilumą, būrys sustojo po didžiulės eglės šakomis. Į vakarus nuo šitos eglės žaliavo nedidelis eglynėlis. Buvo patikrinti visi ginklai. Po du sargybinius nuėjo toliau nuo stovyklos, kad nebūtume netikėtai užklupti. Juodėnas, kaip žmogus mėgstantis nuotykius ir nuolat jų ieškantis, drąsus vyras, nutarė eiti ten, kur patraukė bolševikai. Pavadino Autiną ir abu išėjo žvalgybon. Nuėjo maždaug keturis šimtus metrų, mūsų žvalgai staiga sustojo...

- Girdi, Autinai! - pasakė Juodėnas ir leidosi bėgti atgal į stovyklą. Aplink stovyklą poškėjo šūviai. Buvo aišku, kad bolševikai užpuolė mūsų stovyklą. Kai Juodėnas atsukėsi čionai, jaunuolis Rugys jau gulėjo negyvas. Jo kairysis skruostas buvo išdraskytas sprogstamosios kulkos, ir karštas kraujas nudažė sniegą. Staigiai užpulti kai kurie vyrai šiek tiek pasimetė, bet greitai jie paleido savo ginklus į darbą.

Juodėnas, pamatęs sukrūvintą Rugio veidą, įniršęs sušuko: "Pirmyn!" Jis jau turėjo progos vaišinti ugnimi bolševikus fronte. Ugnis, šauksmai maišėsi krūvon. Bolševikai neįstengė nė žingsnio pulti į priekį ir priversti partizanus trauktis.

Bolševikai ūmai sustaugė nežmoniškais balsais ir jau iš dviejų pusių ėmė pulti partizanus. Raudoniesiems į pagalbą paskubėjo kiti, ir dabar jie dviguba jėga puolė kur kas mažiau kovotojų turintį partizanų būrį. Partizanai šiek tiek atsitraukė, palikę kautynėse kritusį Šviną ir būrio vadą Stonį. Kai žuvo būrio vadas, vyrai ėmė dvejoti - pulti ar trauktis, bet atsirado keletas fronte buvusių kovotojų, kurie iškart perėjo į pirmą liniją. Dauguma vyrų ne tik nedalyvavę fronte, kokiuose nors mūšiuose, bet ir nebuvo kareiviais, tad koks nors karininkas galėtų stebėtis tokia jaunų vaikų narsa, vyriškumu. "Pirmyn, už Tėvynę!" sušukęs Juodėnas metėsi puolimui. Užvirė baisus mūšis, bolševikų buvo jau labai daug, o partizanai negalėjo tikėtis jokios pagalbos. Staigiu puolimu bolševikai pradėjo supti partizanų būrį iš trijų pusių, palikę atvirą lauką, kur partizanus pasitiktų mirtis. Nieko kito nebeliko, tik veržtis pro bolševikų apsuptį ir trauktis gilyn į giria. Tai buvo vienintelė išeitis. Partizanai vėl iš paskutiniųjų jėgų puolė bolševikus, kurie jau manė, kad nugalėjo savo aukas. Susimaišė rusiški keiksmai su lietuvių šauksmais, per bol-

ševikų lavonus partizanai prasilažė iš apsupties. Dabar reikėjo skubėti, nes raudonieji persekiojo besitraukiančius, kautynių išvargintus partizanus.

Nusimetę milines, bolševikai įnirtingai ėmė šaudyti į besitraukiančius partizanus. Trauktis buvo labai sunku. Muštinis sužeistas į petį, nuo skausmo jam vis labiau pynėsi kojos, laimė, vienas partizanas turėjo degtinės, kuri pridavė jėgų Muštiniui. Persekiojimas nesiliovė, tačiau mažam kovotojų būriui to dar buvo negana. Visose kvartalinėse linijose stovėjo kareiviai, miškas išraizgytas telefono laidais, kad jie žinotų, į kurią pusę traukiasi partizanai.

Būrys vorele traukė per kvartalinę liniją į kitą miško dalį, kur buvo didesnė tankmė ir vyrams atrodė, jog ten bus lengviau trauktis. Priekyje ėjo Juodėnas, iš paskos Grūdelis, Autinas ir kiti. Staiga vyrus pasitiko nematomo kulkosvaidžio šūvių serija ir... Autinas, netaręs nė žodžio, krito ant sniego. Kulkosvaidžiai pliekė iš visų pusių, ir partizanams nebuvo prasmės stoti į kovą. Prispaudęs prie krūtinės ginklą, krito Dainius. Iš jo žaizdų smarkiai sroveno kraujas. Auksuoliui kulka serija nunešė pusę galvos. Šie trys partizanai liko ant sniego miegoti amžinu miegu, o kiti traukėsi tolyn į mišką. Paėjus keletą žingsnių, kita bolševikų gauja užpuolė iš kitos pusės.

Čia kova truko neilgai, nes partizanai jau baigė šovinius. Kai partizanai traukėsi, tarp jų nebuvo Lapelio. Jam tik šešiolika metų. Sužeistas į krūtinę, jis patraukė kita kryptimi, bet greitai jėgos išseko ir krito į sniegą. Pamatę gulintį Lapelį, mongolai pribėgo prie jo. Vaikinukas iš paskutinių jėgų pakėlė karabiną, nusitaikė į mongolus, bet iššauti jau neįstengė. Mongolai jau badė jį durklais.

Partizanai nusprendė išsiskirstyti mažomis grupelėmis ir trauktis įvairiomis kryptimis. Juodėnas, Muštinis, Grūdelis, Virbalas, Šypsuolis ir Mažylis pasuko šiaurės pusėn, norėdami pasiekti Šventosios upę ir patekti į Šimonių giria, greičiau atsikratyti persekiotojų. Tačiau į juos pasipylė kulkos. Aptikę čionai vingiuotą takelį, leidosi juo bėgti. Galop sėkmingai pasiekė pamiškę, gerai apsidaire, patraukė upės link. Šitie šeši partizanai vos vilko kojas, nes jiems teko eiti keletą dešimčių kilometrų Romuldavos giria, kur liko septyni jų draugai ir apie septyniasdešimt bolševikų kareivių. Visi jie buvo labai išalkę, jau kuris laikas nieko burnoj neturėję. Netrukus priėjo Legų kaimą ir užsuko į pirmą pasitaikiusią trobą. Šeimininkė pavalgydino karštais kopūstais ir pasakė, kad kareivių čionai nematė. Padėkoję šeimininkei, partizanai nuėjo prie upės. Šventosios pakrantės buvo pritupdytos kareivių, tačiau partizanai pataikė ton vieton, kur jų nebuvo. Maždaug už šimto metrų nuo upės plytėjo Šimonių giria. Vienok vos tik spėjo penki partizanai pasirodyti ant kranto, už nugaros prapliupo kalenti kulkosvaidis. Bolševikai šaudė kryžmine ugnimi. Juodėnas, kuris ėjo paskutinis, ūmai krito lyg nutrenktas elektros srovės. Sukrito ir kiti. Kai šūviai šiek tiek pritilo, Juodėnas atsistojo, tačiau tuoj pat vėl krito ant sniego. Greitai vėlė atsistojo ir leidosi eiti. Muštinis ir Mažylis taip pat jau ėjo tolyn nuo gulinių Virbalas ir Šypsuolis. Šypsuolis gulėjo aukštiekninkas, pusiau sėdomis, atsirėmęs rankomis į žemę. Jis viena ranka ištraukė pistoletą ir sviedė toli į sniegą. Šitas paskutinis jo veiksmas buvo tam, kad bolševikai nepasinaudotų jo ginklu, tarnavusiu lig paskutinės gy-

venimo akimirkos. Šypsuliui kulkos nukirto kojas ir sužeidė krūtinę. Jis ruošėsi susitikimui su mirties angelu. Einančiam pro šalį Juodėnui Šypsuoelis pasakė: "Sudiev, broliai". Juodėnas, pasižiūrėjęs į Šypsuoelį, jam prisiekė ir nuėjo į kandin Muštinio ir Mažylio. Kai Juodėnas atsigręžė ir pasižiūrėjo į Šypsuoelį, pastarasis buvo dar gyvas ir greta jo su peršautais viduriais Virbalas. Mirdamas jis tarsi ieškojo kaimyno mirčiai ir surado. Šypsuoelis ir Virbalas mirė drauge, o bolševikai vis nesiliovė šaudę į miškų einančius tris partizanus.

1945 metų vasario 18 diena nusinešė devynių Lietuvos patriotų gyvybes. Dalis gaujos dar vijosi Juodėną, Muštinį ir Mažylį, bet azijatams nepasisėkė jų pavyti, nes šis trejetas partizanų kelyje sutiko važiuojantį valstietį, tasai apsigręžė ir nuvežė juos Šimonių giria Svėdasų pusėn.

Muštinui ėmė nuo šalčio baisiai skaudėti sužeistą petį, o Juodėnui skaudėjo koją.

Paskutiniai besileidžiančios saulės spinduliai žaidė medžių viršūnėse, kai du mūsiškiai sužeistieji partizanai ir vienas sveikas privažiavo prie Jaros upės tilto. Už keleto kilometrų nuo čia gyveno Juodėno dėdė, todėl visi trys kovos draugai nutarė važiuoti į tą kaimą ir keletą dienų pailsėti pas Juodėno dėdę, ten užsigydyti žaizdas. Juos vežęs valstietis grįžo atgal, o trys draugai dairėsi aplinkui. Dar buvo šviesu, tad reikėjo dar palūkėti, kad bloga akis nepamatytų ir nepraneštų netoliese Svėdasuose esantiems kareiviams.

Tačiau žaizdos neleido laukti, labai skaudėjo, ir vyrams reikėjo užteiti kokion nors gryčion, perrišti žaizdas.

Peržengę slenksį, gryčioje rado tik keletą vaikų. Suaugusiųjų nebuvo. Gryčioje tik skurdas ir daugiau nieko. Vyrams reikėjo kur nors gauti tvarsčių perrišti žaizdoms. Visi trys patraukė toliau nuo šitos varganos gryčelės ir, priėję sodybą, labai apsidžiaugė, kai pateko į prikūrentą kambarį. Čia tvarsčių taip pat nebuvo. Juodėno kuprinėje buvo lietuviška vėliava, iš kurios padarė tvarsčius. Pasidarė lengviau. Vyras apėmė stiprus nuovargis. Nors jiems ir sunku buvo pakilti nuo suolų, tačiau privalėjo išeiti ir ieškoti sau vietos kur nors pamiškėje. Juodėnas pabeldė į didelį langą. Iš vidaus kažkas paklausė: "Kas čia? Visi savi namie, o ten kas?" Dar keletą minučių Juodėnas įrodinėjo, kad jie ne plėšikai ir nori pasišildyti.

Vis dėlto duris atidarė. Jauna mergina, jos sena motina ir tėvas žvelgė į atėjusius keistus svečius. Juodėnas, aukštas, blyškus veido vyras, vilkėjo vasariniu vokišku lietpalčiu, ant diržo prie šono kabojo pistoletas, ant peties - vokiškas automatas. Muštinis buvo apsirengęs vokiška vatine, o Mažylis vilkėjo tik švarku, nes jis savo kailinius paliko kautynių su bolševikais lauke.

Tokia keista apranga, nuo skausmo išblyškę vyrų veidai nustebino tą šeimą. Tačiau Juodėnas pasisakė, kas jis esąs, pristatė ir savo du draugus. Iš pradžių žmonės nenorėjo patikėti, kad tai iš tiesų partizanai, bet pamažu perprato, jog tai ne priešai ir ne šnipai.

Pasirodo, čia gyveno labai geri žmonės. Motina iškart puolė ruošti vakarienę. Mergina iš kito kambario atsinešė gabalą marlės ir tvarsčių ir, kas svarbiausia, butelį revonolio, kuris labai buvo reikalingas sužeistiems partizanams. Greitai tvarsčiai iš lietuviškos vėliavos buvo nurišti ir žaizdos aptvarsčytos revonoliu sumirkyta marle.

Moteriškė, pastačiusi ant stalo vyrams išvirtą sriubą, su

ašaromis akyse kalbėjo, kad Lietuvą ištikusi tokia baisi neganda, kad lietuviai sūnūs lieja savo kraują. Juodėnas ją guodė, sakė, jog greitai viskas praeis ir laisvė vėl grįšianti į tėvynę.

Likti nakvynei čia buvo pavojinga, tad šeimininkas atnešė glėbį šieno ir nusivedė visus tris į pirtį, kuri stovėjo Jaros upės pakrantėje. Šeštadienį pirtis buvo kūrenta, tai čia dar buvo šilta. Visi iškart užmigo. Pabudo tik tada, kai pajuto šaltį. Jau buvo šviesu, bet iš pirties išeiti dieną pavojinga. Artėjo pietų metas, o vyrai dar buvo nepusryčiaję ir laukė atnešančios maisto merginos. Gretimose sodybose pasigirdo šūviai. Savaime suprantama, tenai buvo okupantai. Vyrai paruošė ginklus, tačiau šūviai greitai nutilo. Atėjo vakaras, ir vyrai nuėjo į pažįstamą namą. Iškart duris atidarė mergina. Pasirodo, dieną čia buvo užėję bolševikai, ir mergina negalėjo atnešti į pirtį valgio. Bet partizanams nieko nereikia būti visą dieną nevalgčius.

Vyrai perrišo žaizdas ir skaniai užvalgė. Padėjo geriems šeimininkams ir dingo nakties tamsoje. Čionai Juodėnas jau žinojo kelią pas savo dėdę, kur mes ketinome keletą dienų ramiai pailsėti. Ėjome šiaurės kryptimi, to kaimo, kur gyveno Juodėno dėdė, link. Ėjome gal ketvertą kilometrų, kol pasirodė kaimo žiburiai. Juodėnas su savo draugais pasuko į pirmą sodybą, kur kaip tik ir gyveno jo dėdė. Didelis šuo pasitiko prie gonkų ir neleido gryčion nepažįstamų žmonių. Juodėnas savo automatu gynėsi nuo šunio, o tas vis neleidė eiti tolyn. Galop šeimininkas išgirdo lojimą ir pašaukė savo sargą. Mes įėjome į trobą, kur radome prie ratelio sėdinčią Juodėno močiutę, o dėdienė kažką mezgė, sėdėdama už stalo. Dėdė priėjo šunį ir atėjo į trobą.

Jau keleri metai nebuvo matę Juodėno jo giminaičiai, todėl pagalvojo, kad pas juos užėjo sribai. Tik močiutė, kai Juodėnas pabučiavo jos ranką, pažino savo dukters sūnų ir savo lūpomis palietė jo kaktą.

- Antanai, negi nepažįsti Onos vaiko? Žiūrėk, tai tavo sūnėnas Albertas,- pasakė senutė.

- Tfu, velniai rautų, visai nepažinau. Eikš, Albertai, arčiau,- kalbėjo dėdė ir pabučiavo savo sūnėną.- O kas tu toks, kad nešioji tokią baisią aprangą ir ginklą?

- Aš partizanas, dėdė. Jau nuo rudens partizanauju su kitais draugais...

- O, partizanas. Nežinojau, kad tu toks. Gyvenam toli vieni nuo kitų, tai ir nežinome kas ir kaip.

- O kur, dėdė, I. ir A., ar jų nėra namie?

- Nežinau, kur mano vaikai. Gal jau ir gyvų nebėra. Abu jie bėgo užsienin nuo bolševikų antplūdžio.

Kai kalba pakrypo apie vaikus, dėdienė apsiašarojo.

- Marytė mokosi gimnazijoje, bet ten ją persekioja kaip bandito seserį. Taigi, Albertai, pas mus irgi ne pyragai. Dažnai užgriūva sribai ir lygina šonus šautuvų buožėmis, kad aš jiems atgabenčiau iš miško savo vaikus,- pasakojo dėdė,- bet kur aš juos rasiu miškuos, jeigu jų gal ir gyvų nebėra. Bet ar patikės Stalino išgamos, kad jų Lietuvoje nėra.

- Pas mus buvo,- toliau kalbėjo dėdė,- jau seniai buvo tie azijatai, jiems, matyt, gerai davė į kailį tokie, kaip jūs, vežėsi du užmuštus ir kelis sužeistus. Todėl dabar bijosi iškišti nosį iš miestelio. Bet argi jie ten tupės ilgai.

Dėdė sutiko kelioms dienoms priglausti Juodėną ir jo draugus, nepaisant to, kad jam jau daug teko kentėti dėl

savo sūnaus, o dar ir miestelis arti, už trijų kilometrų. Jis rizikavo, nors ir buvo labai atsargus, kaip ir visi Lietuvos piliečiai, nes to reikalavo toks metas.

Po vakarienės, truputį pašnekėjęs, dėdė nuvedė vyrus į tvartą. Ten ant mėslo buvo pakreikta šieno, kur jie ir įsitaisė. Tvarte buvo šilta. Prie tvarto pririšo šunį Sargį.

Dvi dienos praėjo ramiai. Bet trečią dieną popiet įbėgo tvartan dėdė ir šūktelėjo:

- Greičiau ant aukšto, aš jau atstūmiau lentą lubose.

- Iš pradžių buvo girdėti šūviai, o dabar važiuoja kelios okupantų mašinos. Greičiau, - ragino dėdė.

Netrukus vyrai iš tiesų pastebėjo keletą mašinų, važiuojančių miestelio kryptimi. Trys draugai svarstė, ką daryti. Reikėjo surasti kokį nors partizanų būrį, kad keletą dienų pabūtų su jais. Tačiau kur juos surasti? Visi nepažįstantieji šių trijų partizanų galėjo juos palaikyti ne partizanais, o šnipais.

Juodėnas /apie kurį aš šitoje knygoje daugiausia pasakosiu/ paprašė dėdę, kad padėtų surasti kokį nors partizanų būrį.

- Dėdė, o kur dabar I.Š., kurį aš gerai pažįstu?

- I.Š. dabar taip pat partizanauja kartu su broliu I. Tiesa, jūs galite nueiti pas trečią brolių, kuris su žmona dar gyvena namie. Jis jums ir nusakys, kaip rasti brolius. Taip jūs susitiksime ir su kitais partizanais.

Su I.Š. Juodėnui 1941 metais teko keliauti po visą Lietuvą, šios kelionės metu jie susidraugavo, ir dabar atsirado proga ne tik susitikti dviems geriems draugams, bet gerai būtų surasti nepažįstamus partizanus. Kai sutemo, trejetas nuėjo ton pusėn, kur gyveno Š.

Vakaras buvo toks gražus.

- Savi, savi! Atidarykite duris.

Durys atidarė jauna moteris ir išsigando, pamąčiusi nepažįstamus veidus. Bet vyrai ją nuramino. Tai buvo I.Š. brolio žmona. Ji manė, kad įsileidžia savus partizanus, kurie užėina kone kas vakarą, bet apsiriko. Partizano I.Š. brolis ramiai sėdėjo už stalo ir nesileido į kalbas su vyrais, nežiūrino to,

kad pastarieji įtikinėjo, kad jie esą partizantai. Juodėnas pasakojo jam, kad su broliu I. jis praleidęs visą savaitę kelionėje. Pagaliau tasai prisipažino, kad jis I.Š. brolis.

- I, dabar yra sprogstamos kulkos sužeistas į petį ir guli vienoje vietoje, nes sunkiai vaikšto. Su juo pasimatyti labai sunku, bet jeigu jūs norite susitikti su kitais partizanais, tai įmanoma. Vyriausias I. brolis drauge su kitais šiandien žadėjo užsukti, tai galite palaukti.

- O lempą tam laikui galima užgesinti, kad jie atėję nepastebėtų pašalinių žmonių, - pasakė Juodėnas.

Vidurnaktį pabeldė į langą... Šeimininkas išėjo į kiemą ir perspėjo atėjusius, kad pas juos esama tokių ir tokių svečių. Šeimininkė uždegė lempą, ir vidun įėjo penki ginkluoti vyrai. Po trumpo pokalbio penki atėjusieji pakvietė sužeistuosius eiti kartu į būrį. Aštuoni partizanai dvejomis rogėmis pasileido per laukus.

Pavažiavę keletą kilometrų, pasiekė sodybą, kur buvo apsisutojęs būrys. Nemaža kaimiška patalpa buvo pilna partizanų. Tik sargybiniai buvo lauke, o viduje nebuvo tuščių vietos.

Penkiasdešimties jaunų partizanų būrio beveik visi vyrai kietai miegojo. Šiaip taip mums atrado vietos ir visi sumigo.

- Vyrai, pusryčiai! - sušuko jaunas partizanas, maišydamas puode kopūstus.

Po pusryčių kas ką - vieni ėmė žaisti kortomis, kiti valė ginklus, kai kurie pasakojo anekdotus, vienas kitas vėl prigulė miegoti. Kambaryje lyg turguje. Mūsų trejetas šildė ant krosnies savo žaizdas. Būrys nusprendė persikelti į kitą vietą, o trejetas nutarė leistis atgal į savo apylinkę, Anykščių valsčių.

Atėjo vakaras. Juodėnas ir jo draugai atsiveikino su pasiruošusiu iškelti būriu ir patraukė per laukus į artimiausią sodybą, tikėjosi ten gauti roges. Vyrų sodyboje nebuvo, o moterys atsisakė pavežėti partizanus, bijodamos kartu su jais pakliūti priešui. Pakinkė arklį, liepė, kad paskui arklį paleistų vieną namo, nes arklis senas, ras kelią atgal.

Slėpė Lietuvos partizanus miškas ir žiemą. Nuotraukoje: Albinas Milčiukas-Tigras, Juozas Valonis-Merkys (ž.1952 m.), Vladas Jankauskas-Klevas (ž.1947 m.), Laibakojis-Rūkas (ž.1947 m.), Florijonas Kulikauskas (ž.1947 m.), neidentifikuotas asmuo.

Turėdamas gerą orientaciją, Juodėnas leidosi važiuoti ro-
gėmis į reikiamą valsčių. Buvo pusiaunaktis, kai trys draugai
privažiavo Elmiškį, pakeitę arklį, keliavo toliau.

Kelionė tęsėsi sėkmingai.

- Kur apsistosime dienai? - paklausė Juodėnas. - Jau grei-
tai bus Leliūnai.

- Nuošalesnėje gryčioje, - atsakė amžinai drebančias nuo
šalčio Mažylis.

Greitai atsidūrė jie prie sodybos pamiškėje. Dvi moterys,
jauna ir sena, mielai priėmė svečius.

- Prašom, prašom, nusirenkite.

- Kas gero jūsų apylinkėje? - ėmė klausinėti Juodėnas se-
nos moters, jaunoji išėjo į tvartą melžti karvių.

- Niekto gero, vaikeliai. Judai paguldė devynetą ir viskas.
O kada bus galas. O Dieve! - ir moteriškė sunkiai atsiduso. -
O jūs ar nebuvote ten miške tą sekmadienį, kai žuvo devyni
partizanai?

- Buvom, ir mus sužeidė.

- Sužeidė, o Dieve. Juk jums labai skauda.

- Ką padarysi, motin, visi mes kenčiame dėl tėvynės.

- Taip, taip, ir mano sūnelį išvežė į Sibirą. Dievas žino,
kaip jis ten gyvena ir ar grįš kada pas mane.

Jos akyse pasirodė ašaros, o tuo tarpu grįžo jaunoji mo-
teris, nešina kibiru pieno.

- Atsigerkite šviežio pieno, gal jau labai išalkote. Greitai
išvirs pusryčiai, tada labiau pasistiprinsite.

- O dabar nėra jau mongolų apylinkėje.

- Jau nesigirdi, kažkur išsinešdino iš mūsų apylinkės. Ačiū
Dievui!

- Nėra ir Anykščiuose, Debeikiuose. Aprimo žmogėdros.

- Tai gal, motin, mes galim dienele praleisti pas jus, nes
jau šviesu, o sužeistiems krūmuose šalta.

- Prašom, prašom, jeigu tik patinka.

- J-te, paklok svečiams lovą... O gal dar lauksite pusryčių?

- Labai ačiū. Geriau iš pradžių pailsėsime, o pavalgyti su-
spėsime.

Moterys pažadėjo stebėti, kad kas nors atsitiktinai neuž-
eitų šitų trijų vyrų.

Buvo jau pietų metas, kai jie pabudo. Senoji moteriškė
nekantriai laukė, kol jie išsimiegos, nes jai atrodė, kad jie
labai alkani.

- Na ir miegate jūs, net alkio nejaučiate. Prašau dabar
pietų, nes pusryčius jau pramiegojote.

Vakare trejetas patraukė Leliūnų link.

- Šiandien važiuosime netoli, tad užeisim į kokią nors gry-
čią parūkyti, - pasakė Juodėnas savo draugams. - O paskui
kas nors mus pavėžės. Ieškosime kokio nors urvo, kad ga-
lėtume užgydyti žaizdas.

Užsuko į vieną trobelę. Ten senukas rūkė naminį stiprų
tabaką. Jis pavaišino tabaku svečius, o jo sūnus, kresnas
vaikinas, pakinkė arklį, kad galėtų pavėžėti keliauninikus.

Rogės čiuožė Anykščių kryptimi. Eiklus arklys skriejo lyg
vėjas. Šita apylinkė trims partizanams buvo pažįstama, tad jie
tuoj grąžino atgal vežėją, o patys toliau keliavo pėsčiomis.

- Oi, oi, kas tau atsitiko, kad taip šlubuoji, - paklausė
Juodėno jam pažįstami žmonės, kai jis pasiramsčiuodamas
lazda įėjo į trobą.

- Romuldava... brangieji. Netoli nuo jūsų, tai turėjote gir-
dėti, kas ten dėjos praėjusį sekmadienį.

- Žinoma, girdėjome, bet mes manėme, kad tau nieko
blogo neatsitiko, nes tarp tų devynių nelaimingųjų tavęs ne-
matėme. Tie devyni gulėjo Anykščiuose.

Šituose namuose trys broliai slėpėsi nuo bolševikų, bet į
mišką dar nėjo. Vyras miegojo daržinėje. Rytą atsikėlę pa-
pusryčiavo ir visi šeši išėjo į mišką, kuris prasidėjo tuoj pat
už daržinės.

Vakare Mažylis, atsisveikindamas su savo draugais, pra-
virko, prisiminęs, kad Romuldavos giroje buvusiose kauty-
nėse prarado du savo brolius, ir nuėjo miško keliuku, nes
reikėjo jam aplankyti savo seną motiną ir seserį, o paskui
kur nors slėptis nuo klastingų bolševikų akių.

Juodėnas su Muštiniu taip pat nuėjo siauru miško take-
liu, tikėdamiesi rasti gerą žmogų, pas kurį galėtų apsistoti.
Maža to, kad gerą, gerų yra daug, bet reikėjo rasti tokį, kuris
nebijotų priimti partizanus. Toks žmogus atsirado.

Šeimoje nebuvo jaunų vyrų, kurie labiausiai rūpėdavo bol-
ševikams, tad šeimininkas mielai sutiko pagelbėti dviems su-
žeistiesiems. Miegojo tvarte. Du draugai gydėsi žaizdas, nie-
kur nevaikščiojo, kad nepastebėtų kaimynai. Kartais juos ap-
lankydavo kiti partizanai, kartu kovoję Romuldavos giroje.

Praėjo trys savaitės. Jaunimas slapta pradėjo dainuoti
liūdną dainą:

*Šventoji augino didvyrius.
Jų laukė Tėvynės širdis,
Ilgėjos kalnai ir girios,
Kaip ilgis motulė sūnaus.*

*Iš Azijos priešai atėjo
Su Azijos rausva čadra.
Šilai suskambėjo nuo šūvių
Ir krito du broliai greta.*

*Eglynas sužiuo į žemę
Po salvių ir šūvių garsių.
O kraujas palengva čiurleno
Iš brolių jaunųjų širdžių.*

*Jų kraujas mums šaukėsi keršto.
Prisiekiame, išpildysim jį.
Tėvynė mus ugdė neveltui,
Reik žūti už laisvę, už ją.*

*Sudie, pilka palapinė,
Sudie tu, šileli ramus.
Jau paruošta stovi kuprinė,
Jau reikia žygiuoti į namus.*

*Sudie, ažuolėli senasis,
Kuris nė vieną raminau,
Sudie Šventoji, brangus upeli,
Kuri ištroškčius girdinai.*

Prieš ketvertą metų 3-jame "Anykščių" numeryje esame pasakoję apie anykštėną kunigą Joną Staškevičių, kuris 1950 m. buvo ištremtas į Sibirą ir penkėtą metų išbuvęs lageryje mirė. Spausdinome ir keletą šio kunigo kankinio laišku. Iš Anykščių kilęs, daug dėmesio anykštėnų kultūrai, dvasiniam paveldui skiriantis kunigas, Biržų dekanas Bronislovas Strazdas vėl perdavė Anykščių A.Baranausko ir A.Vienuočio-Žukausko memorialiniam muziejui daugiau kaip 20 Jono Staškevičiaus laišku, rašytų iš tremties savo buvusiai paraplijetei J.Satkienei. Šią moterį, likusią be vyro su trimis mažais vaikais, kunigas vadino Motina. Jai rašytuose laiškuose daug paguodos, atjautos žodžių, rūpestis dėl tolimesnio tautos likimo, pamąstymai apie kančios prasmę... Šie laišškai liudija ir kunigo-tremtinio asmenybės šviesą, pašaukimą tarnauti Bažnyčiai ir žmonėms. Skaitytojams pateikiame ištraukas tų laišku, pro spygliuotas vielas patekusių į Lietuvą, pasiekusių adresatę.

... Gyvenkime kaip galima kilniau

Jonas STAŠKEVIČIUS

... aš, Motinėle, gyvenu neblogai. Einu dirbti į medžio fabriką. Buvo ir kiek sunkesnio darbo. Bet dabar lengviau. Jau pripratau. Pasidarė organizmas tvirtesnis darbui, ypač kai gavau siuntinėlių iš namų ir Ž.Kalvarijos. Sakau, kokios geros yra žmonių širdys - arba geriau - koks geras Dievas žmonėse!

9.9.51

... jiems nebeaiškus susivaldymas ir žmoniškumas. Jiems nebeaiškus joks geras darbas. Jie apakę nebepastebi, koks baisus iš jų pasidaręs žvėris, reikalaujantis neapvaldomai daugiau sau ir sau. Tai egoizmo karalystė, kur žmogui vietos nebėra. Teisinga pastaba - visą viltį sudėti į maldą. Dabar kiekvienam iš mūsų ištverti bandyme. Tai mūsų uždavinys. Tai niekada neišleiskime iš dėmesio. Ir jau labai daug, jei pasimeldžiame už klystančius brolius, jei sielojamasi jų amžinos sielos reikalais, jei aptariamos priemonės, kaip reikia ištverti sunkumuose ir padėti susidariusiose sąlygose.

Šv.Matas, 53 m.

... dabar gyvenu kitoje vietoje. Kur gyvensiu toliau, nežinia. Nemanau, kad senojoje vietoje. Čia esant, pasigirdo garsoji amnestija. Tačiau ji mums pasibaigė pasikartojimu istoriško fakto beveik prieš du tūkstančius metų: ne Jį, bet Barabą! Barabą - žmogžudį paleido, o Jį - Jėzų neamnestavo... Tačiau neliekame be vilties. Ir mums lauktoji valanda ateis.

Ten paliko mano šlovintieji draugai. Man papuolė tik vienas lietuvis. Jis man visur kur padeda. Sveikata negaliu nusiskųsti, bet jėgų nedaugiausia. Rodos, greit pailstu, pavargstu. Na jau ir nebe jaunystė! Ko norėti? Jau nešu "penktąjį kryželį", pasak žmonių.

6.4.1953

Kun. J.Staškevičiaus piešinys viename iš laišku

... jau pasitaiko karštų dienų. Nežinau, gal širdis kalta, bet tas karštas dienas pernešti atsieina gana sunkiai. Tebesimeldžiu. Tebesigurmiu. Gyveni ir kovoji. Laukiu, laikiu su pasiilgimu laiškų iš Tamstų Visų.

9.06.53

... paskutiniuoju metu mano medžiaginė būklė gana gera. Todėl nebesivarginkite siuntiniais, dalykitės kšneliais toje mylimoje Padangėje, kur vėjelis toks švelnutis, kur saulutė gražiau šviečia, kur paukšteliai skambesni. Aš užsidirbu. Sunkume paprašysiu. Taip, tikrai!

Mūsų nuotaikos neprasčiausios. Yra, kurie rimtai susirūpinę ateities momentais. Tačiau ko būkštauti tiems, kurie tiki Dievu? Jis su mūsų menkomis pastangomis mūsų reikalus sutvarkys amžinybės akimis žiūrint geriausiai. Teisusis yra gyvas iš tikėjimo.

28.VI.1953

... oras retai malonus. Ilgą laiką tvilkė mus šiaurys vėjas. Liepos mėn. kiek sušilo. Toks oras vilioja pas save. Todėl ir

darbas, ypač jei nesunkus, jau nebėra toks priklaus ir kankinąs. Džiaugiuosi, kad dirbu vienas ir galiu daug daug pasimelsti.

12.07.53

... šį laišką rašau labai man istorišką dieną. Tai buvo lygiai prieš tris metus. Buvau tik ką grįžęs iš kalėdošanos. Grįžus miestelin, buvau painformuotas apie nemalonius svečius. Kai ką aptvarkęs, išėjau bažnytėlėn sukalbėti su žmonėmis spalio mėn. rožančiaus. Dar stabtelėjau valandėlei prie kunigo senuko, su kuriuo taip meiliai - kaip visuomet - pasikalbėjau. Namie vakarienės atsisakiau, nes vakarienę valgėm neperseniausiai šeimoje, kurios pavardės nebeprisimenu, bet prisimenu - kaip šandie - viena, kad aš ją - be pavardės - buvau išgyręs iš pamokslo, kad joje kas dieną per ištisus metus buvo tebekalbamas rožančius. Sakiau: tėvai, tai šeima didelė, apie dešimt vaikų, bet ten, nežiūrint į tai, kad ji jauna, negirdėti nesantaikų, pasigėrimo, ištvirkavimų. Kas tą šeimą padarė sala kitų šeimų atžvilgiu? Rožančiaus malda, ryšiai su Dievo Motina... Tai buvo ketvirtadienio vakaras. Tarp mano popierių buvo įpusėtas rašyti pamokslas misijų sekmadieniui. Laukiamas sekmadienis - buvo misijų sekmadienis. Bet...

Pirmos dienos buvo kančios dienos daugeliu atžvilgių. Buvau atskirtas nuo savo aplinkos ir perkeltas į kitą aplinką, kurioje seniai nebegyvenau. Ten daug kas nesiderina su idealais. Tai žinojau, bet iš tolo. Dabar pasijutau joje iš arti. Jutau, kaip kaskart su laiku esu į tą realybę skandinamas vis giliau ir giliau. O atspirties, apčiuopiamos, jokios. Aštrumų būta tokių, kad gavau visko: ir pajuokos be skaičiaus, ir smūgio, ir apspjaudymo. Visa tai buvo pačios aplinkos, o ne vyresnybės darbas. Įspūdis toks: plauki šaltame vandenyje, be jokių priemonių. Dabar padėtis, bent subjektyviai, pagerėjo. Pripratau prie tų aštrumų. Ir, rodos, jų taip ir nepastebi. Keikia-keikia, blevyzgoja-blevyzgoja. Praeina keli momentai ir sustoja. O kartais - jei ištvėri nieko nesakęs - tik pagūžčioji pečiais: argi tai žmonės, iš kurių bus statomas naujas pasaulis? Tėve, atleisk, jie nežino, ką daro. Nežino. Niekas jų nemokė. Jei ką ir girdėjo, tai viskas suspėjo nugrimsti moraliniuose purvuose. Ten gerumo taip maža, taip maža, atrodo, jo likę tik tam, kad galėtų tave skaudžiau įskaudinti, sugelti.

19.10.1953

... ačiū Dievui, tebesu gyvas, sveikas. Širdis truputį jaučiasi. Bet taip ir reikia. Kunigas - širdies žmogus. Širdis pas jį greičiau ir apsilpsta.

Parcinkulis, 1953 m.

... kiek ta Motina žemėje iškencia! Čia šalčiai, čia vėtros, čia ligos, čia pavojai... O kančios už visus! Iš tikrųjų, koks stebuklas yra motinos širdis! Prisimenu savo Mamą, kai ji dar ramiais laikais - tuos du gyvenimo momentus išsiskyrimą ir susitikimą pažymėdavo ašaromis. Išsiskiriant verkė iš

skausmo, sugrįžtant - iš džiaugsmo. Kokia tad jautri yra motinos širdis mūsų paguodai, bet savo žemiškai žalai...

... Mamyte, žiūrėkite kaip galėdama stropiau savo sveikatos. Aš pasimelsiu.

18.I.1954

... laikykis, Motinėle! Žiūrėk savo sveikatėlę. Tačiau per daug ir nenusimink. Pasitikėk Viešpačiu, kurio akyse visas Tamstos vargais puoštas gyvenimas! Svarbu siela. Kiti daiktai - smulkmena! Sutinku su posakiu "... duos ir duonos." Tegu nusimena tie, kurie neturi pomirtinio gyvenimo, - nieko. Mums yra kitas gyvenimas, daug pilnesnis, be palyginimo geresnis.

5.III.1954

"Prie kryžiaus prikėlė rankas ir kojas,

Gyva tik tai širdis.

Laisva tik tai siela sparnais plasnoja

Ir deganti širdis.

Norėjo jie ir laisvą sielą numarinti,

Vinim prikalt sparnus

Ir išvilioti paskutinę mintį,

Ir užgesint jausmus."

Mamyte, po gavėniškos minties trumpai pereinu prie Tamstos Vardadienio datos, kuria ir džiaugiaus, ir liūdėjau. Džiaugiaus, nes tiek daug supuolimų tada Tamstą aplankė, svarbiausis iš jų - brolio atsipeikėjimas. Liūdėjau, kad aš nežinojau tos dienos ir nepasveikinau kaip pridera. Taip, šis gyvenimas, lyg kaleidoskopas, viskas jame mainosi, keičiasi. Viskas praeis, viskas sunyks, kai būsime bandomi lyg per ugnį. Paliks vien tai, kas turi amžinos vertės. Mūsų gyvenimo valandos, perneštos su tikėjimu ir meile, amžinai tvers.

15.III.54

... man malonu, nepaprastai malonu, tiesiog iš džiaugsmo kaip mažas šokinėju, kad ir šias Velykas valgysiu drauge su Jumis... Jūsų rankomis paruošti daiktai atsidsurs ir ant mano velykinio stalo... Megztinukas. Nebežinau ką ir besakyti! Palieka tik stebėtis Tamstos širdies dosnumu. Sviestas. (Atleisk už tokį paklausimą, bet ar Tamstoms paliko?..) Pagaliau tiek pinigų! Už juos galima daug ką nusipirkti, pirmiausia - cukraus. Tos dovanos - Tamstų širdžių dosnumas padarė nuostabių dalykų mano skurdžiame gyvenime. Sueina beveik metai, kai aš lyg ir nebejaučiu rėžiančio darbo jungo. Ištisi metai!

Did.Ketvirtadienis, 1954

Dvasioje regiu debesis laiškų, skubančių prie jų krikščioniškų Motinų... Motinos diena. Ta proga ir mano skurdi buitį gravituoja prie Jūsų motiniškų širdžių, iš kurių patiriu tiek daug motiniško rūpestingumo, švelnumo, užuojautos.

... palieka viena: "širdy auginti skausmo gėles". Ne. Kada pakeli akis aukštyn ir tikėjimu pramuši žydraį skliautą, kur amžinai gyvena amžinoji Teisybė, kur yra tikslūs širdžių

Eik, vaikeli, ištemtas,
 Aš nuvesiu į Tėvynę.
 Ten terli pamatysi,
 Tėvis nebekeleli.

Negaliu su laimėti
 Šis džiaugsmo laimės kraštas,
 Nėšgiris ligi slugno
 Savo ištemimo laimės.

Kaip endikeiu džiaugsmo lyt,
 Gimnazik nakti nebedi,
 Kaip aš eidu į tų puotų
 Jie rūbų vi be varniko?

Kaip aš imtinais, puotauju.
 Škausmo slanos nūdairavys,
 Kaip aš skirsiu rojų rožis.
 Laimės šlyglių neiškeis?

Kun. J. Staškevičiaus eilėraščio, atsiųsto laiške, faksimilė

skausmams matuoti prietaisai ir kur yra suskaičiuota ir pasverta kiekviena Tamstos ašara, tada - dar iškilmingiau pereiti per gyvenimą savo keliu didžiadvasiškai. Beje, taip ir parašyta: kada meldies ar pasninkauji, nesirodyk žmonėms, bet būk slaptoje, kadangi dangaus Tėvas myli tas mūsų dovanas, pakylančias ties Jo sostu iš mūsų slaptumos. Tada jos, kaip šviežios gėlės, tebeturi savo pirmąjį žvilgesį ir skaistumą. Ta prasme galima džiaugtis: palaimintos ašaros, kurių neužgavo svetimoji akis...

23.4.1954

... žodžiai: "ne manęs verkite - verkite savęs ir savo vaikų", nuo kurio tai laiko - pasitraukus nuo jūsų - man švystelėjo ypatinga mintimi. Juos gali lygiai kaip motinos prisitaisyti ir vyrai, ir visi žmonės. Mes visi turime verkti savęs, - tai suprantama, nes mes visi esame apverktini. O savo vaikų - taip pat visi, nes mūsų vaisių yra daugiau, negu vaikų, mūsų vaisiai - mūsų nuodėmės, kurios, kaip vaikai, tęsia - mūsų nelaimei - tikrai blogą tęsinį. Vaikai gali mus išpirkti, o nuo-

dėmės vaisiai - tegali tik sukti amžiną nelaisvės grandinę...

Jau ilgokai Tamstoms neparašiau. Gal buvau truputį per daug užsiėmęs savo asmeniškų darbų. Sekminių vigilijoje baigiau rašyti tą didžiąją Tamstų prisiųstą - pieštuku linuotą - knygą: į ją surašysiu gana didelį latvių-lietuvių kalbos žodyną, prie kurio dirbau apie metus laiko ir, aišku, namie niekad nebūčiau išdrįsęs tokio darbo imtis. Sakau: Dieve, tebūna Tau garbė iš kiekvienos rašytos mano raidelės, iš kiekvieno čia parašyto žodžio. Ten turėtų būti apie penkiolika tūkstančių žodžių.

Sekminės, 1954

... man prisimena posmelis mūsų giesmės: "Neapleidžia Dievas smilgos palaužtos /nei bedalio paukščio, ištikto audros/ Neapleis nei mūsų Tėviškės brangios- /čia Marijos žemė, ir vaikai mes Jos!" Škaplierinė... Aplankymas... Paaukojimas. Ir visur toji Motina. Kas, kas, bet Dievo Motina tikrai Tamstą supras.

6.VIII.1954 m.

... spalio mėn. vienuoliktoji diena - yra Švč. Marijos Motinė-lės diena. Apie ją yra giedama: "Vidit suum dulce natum, mo-riendo desolatum dum fundebat Filius". (iš himn. Stabat Ma-ter). Tai primenu todėl, kad kiekvienai motinai tenka nueiti so-pulingą kelią. Kartais tenka skaudžiai ant visados atsiskirti, kartais tas atsiskyrimas būna giedresnis, o kartais tenka net pačiai motinai savo kūdikio lavoną apverkti ant savo rankų...

5.X.54 m.

Geroji Mamyte, kaip man nesmagu, kad aš taip nuvėli-nau atsakymą! Man gaila Tamstos, nes numanau, kad jautri Tamstos širdis galėjo visko pagalvoti... Kai skaudžiausia, pa-lieka viena ir mano prieteliai pasitraukia... Dvidešimt ketu-rias dienas teko pagulėti ligoninėje. Ji tad ir išvedė mane iš tvarkos. Daug kam pavėlinau atsakyti. Pavėlinau ir Tamstai.

Tiesa, kas per mano liga? Atrodo, ta pati, ką ir Tamstos! Širdies nervai. Penktąją lapkričio iš niekur nieko, gulint lovo-je (dieną, nes naktį būvu prie darbo), kaip draugai pasakoja, aš netekęs sąmonės ir tokį mane neštuvais nunešę į stacio-narą...

Mamyte, Tamsta man primenate garbingo prisiminimo vysk. V. Borisevičių. Charakteris išdirbtas, stiprus. Aukojatės iki galo! Save užmirštate. Sergate kitų sunkumais ir ligomis... Tokiems žmonėms reikia tokių pat užjaučiančių žmonių. Rei-kia, kad kas jais rūpintųsi. Aš Tamstą nuo savęs prašyčiau nueiti į ambulatoriją, pasiteirauti vaistų. Juk tuo Dievo valia nėra pažeidžiama, jei mes su Ja susitaikome, prisidėdami prie savo sveikatos palaikymo!

10.12.54

... aišku, kad aš nemokėjau ir nemokėsiu Tamstos nura-minti ir paguosti, išvykus mylimam Sūneliui, nes neturiu mo-tinos širdies, tačiau tame skaudžiam momente nuo Tams-tos slėptis - būtų irgi neleistina.

Iš paskutinio Tamstos laiškučio matyti visas Tamstos skausmo svoris... Pamaldos, nežinomai kelionei pasistipri-nimas, atsisveikinimas, paskutiniai žodžiai, pažadai, prisi-minimas, kas jis yra... visa visa kalba, kaip giliai ir rimtai Tams-ta tuo klausimu susirūpinusi.

Mes gerai žinome, kad be Dievo Valios nė galvos plauke-lis nenukrenta... Mes žinome, kad Dievą mylintiems viskas išeina į gera. Prisimename, jog fiziniai ir moraliniai sunkumai (išskyrus nuodėmę) rodo Dievo mums palankumą, pagal Jo žodžius: Ką Jis myli, tą ir plaka... Kad kančia įrašoma į gar-bingiausią Sąrašą, kur pačiu pirmuoju yra Nukryžiuotasis. Kad kas drauge su Juo kentės, tas drauge su Juo ir viešpa-taus.

22.XII.54

... kai praeitais metais buvo švėstas Švenčiausios Moti-nėlės jubiliejus, man rodos, buvo pamirštas dvidešimties me-tų jubiliejus, kai mūsų tėvynė buvo paaukota Švenč. Jėzaus Širdžiai. Būdingas pamiršimas! Jei būtų tas jubiliejus buvęs laisvėje, - tikiu, jis nebūtų buvęs pamirštas. Lyg kad gyvena-

mos dienos būtų nesutartyje su Jo viešpatavimu mūsų kraš-te, šeimoje, širdyje? Lyg kad Jam pasiaukojimas turėtų būti-nai rištas su žemiška mūsų laime? Ir tikrumoje ar nėra prie-šingai? Argi žemėje V. Jėzus nėra kenčiantis? Ar mums de-rėtų būti išlepintiems Jo nariams, kai Jis - galva yra erškė-čiuotas, išniekintas ir nukankintas? Argi mes nejaustume gar-bės ir išaukštinimo gerti drauge su Juo iš tos pačios kančių taurės?

KMB, 1955 m.

Kažkas man kužda, kad Tamstos Vardadienis čia pat. Su džiaugsmu imu plunksną į savo rankas, kad išdainuočiau savo širdį gražiausiais ir turiningiausiais linkėjimais. Bet kai daugiau stengiesi, tai aiškiau matai, kaip tavo mintys sulūž-ta žodžiuose. Ir tada tik pats stebiesi, kad taip maža pasaky-ti moki...

Šią šventą dieną norėčiau suskolinoti ir surinkti visus gra-žiausius žodžius, kad Tamstą tinkamiau pasveikinačiau. Ma-no linkėjimas: sveikatos, ištvermės Tamstos kilniame kely. Juo jis sunkesnis, juo jis garbingesnis. Gyvename kartą. Jei gyvename, tai gyvenkime kaip galima kilniau. Tuo žygiu ge-riausiai sau ir visiems patarnaujame.

6.II.1955

Geroji Mamyte,

Kiek džiaugsmo man duoda Tamstų laišakai! Kaip siuntinys stiprina kūną, taip laiškas - sielą. Skaitydamas Tamstų laišką, taip, rodos, ir jauti, kad jame sudėta visa, kas gražiausia.

... rašau Velykose, kada pas mus daugumoj poilsio die-na ir mes ilsimės. Dvasia giedame, kaip narve paukščiai. Aleliuja! Visiems sveikinimai. Su Dievu!

... savaime suprantama, kad dabar, kai visas pasaulis plaukioja audringų bangų valioje, tikrai dieviškoji gamta yra nuoširdi, ji vienintelė ilsisi ant neišjudintų inkarų, tuo tarpu žmogaus likimas yra Aukščiausiojo valioje. Ne tie yra laimin-gi, kurie eina šalia gyvenimo, nematydami ir nejausdami šių žemiškųjų kliūčių, bet tie, kurie visu kūnu ir siela pajaučia visas karčiasias žemės kliūtis, ir tie, kurie už grašį nepar-duoda savo sielos piktajam žemės demonui!...

Ta aplinkybė, kad rašau ne aš pats, tegu Jūsų nejaudina, nes man truputį skauda dešinioji ranka ir šį kartą paprasčiau parašyti atsakymą Jums savo bendro likimo prietelių.

4.V.1955

Atrodo, kad tai jau paskutinis kunigo tremtinio Jono Staškevičiaus laiškas. Šį laišką jis diktavo gulėdamas ligoninėje, suparalyžuotas. Mirė lagerio ligoninėje po trijų savaičių, gegužės 31 dieną. Tremties draugai, keturi lie-tuviai ir du ukrainiečiai, palaidojo kunigą Joną apleisto-se Peršino kaimo kapinėse, ant Lozvos upės kranto. 1990 m. buvo tikėtasi pargabenti mirusiojo palaikus į Lietuvą, tačiau palaikų perkėlimo ekspedicija rado Peršino kapi-nes jau sulygintas su žeme.

Pupų Dėdė - Lietuvos dainorėlis

"Ne laimė, ne garbė, ne įvairūs gyvenimo patogumai ir smagumynai, bet veikalai, kuriuose plasta slėpiningoji žmogaus didybė, yra gyvojo žmogaus ir juo labiau menininko gyvenimo prasmė, - rašė Vydūnas, pristatydamas skaitytojams pirmąjį Petro Biržio eilėraščių rinkinį "Sielos sparnai" (1919 m.). Po ketverių metų Petras Biržys išleido dar vieną poezijos knygėlę "Karo metu". Tačiau jį išgarsino ne lyrika, o linksmos paties sudėtos ir dainuojamos dainelės, kupletai. Išsipildė Vydūno linkėjimai "įnešti jausmo į tautos gyvatą", tačiau tasai jausmas pasireiškė per humorą, per visiems suprantamą ir užkrečiantį juoką... Petras Biržys, pasivadinęs Pupų Dėde, išbandęs ir sujungęs poeto ir aktoriaus, muzikanto ir dainininko talentus, atrado ir savo kaip menininko pašaukimą, visą ketvirtąjį šio amžiaus dešimtmetį linksmino klausytojus per radiją transliuojamų valandėlių ir dažnų išvykų po Lietuvos miestus ir miestelius metu. Pupų Dėdės koncertai ypač patikdavo kaimo žmonėms, dainelių-kupletų tekstai, palydimi smagių armonikos melodijų, ilgam pasilikdavo atmintyje, priversdavo visus šypsotis, neretai ir susimąstyti dėl vienokių ar kitokių visuomeninio gyvenimo reiškinių, negerovių. Šmaikštūs Pupų Dėdės posmeliai pasklisdavo žmonėse, vis būdavo prisimenami.

Štai kad ir toks dvieilis: "Vilnius mūsų, o mes - rusų, Lietuvėlė nebe mūsų...", paleistas Pupų Dėdės dar 1939 metais, nebuvo užmirštas per visą okupacijos laikotarpį, sklandė tarp žmonių tada, kai už tai grėsė kalėjimas...

Petras Biržys gimė 1896 metais rugsėjo 3 dieną Liudiškių kaime, tad šiemet 100-ųjų jo gimimo metinių sukaktis. Vaikystės ir jaunystės metai prabėgo Anykščiuose, mokėsi Maskvos komercinėje mokykloje, grįžęs į Lietuvą baigė karo mokyklą, studijavo universitete literatūrą ir teologiją, mokytojavo. Nuo 1930 m. per Kauno radiją pradėjo rengti satyrinius pusvalandžius "Pupų Dėdės pastogėje", įsitraukė į koncertinę veiklą. Petras Biržys - Pupų Dėdė paliko pėdsakus mūsų kultūroje ne tik kaip dainorius, liaudies trubadūras, bet ir kaip kraštotyrininkas, parašė ir išleido keletą knygelių apie Lietuvos vietas - Vyžuonas, Anykščius, Tuijėnus, Alytaus, Biržų, Kėdainių, Marijampolės, Mažeikių apskritis, o karininko Antano Juozapavičiaus biografija, "Karo muziejus" šiandien jau pri skirtinos istorinei literatūrai.

Atėjus į Lietuvą okupantams, nutilo Petro Biržio armonika, nutrūko kūrybinė veikla. Sunkiai jis vertėsi pokario metais, laimė, jeigu koks nors režisierius pasigailėdavo ir pasiūlydavo filmuotis kokiam nors epizodiniam vaidmeniui. Vėliau vargais negalais, tik A.Vienuolio-Žukausko dėka pavyko išsirūpinti pensiją. Petras Biržys rašė atsiminimus, siūlė juos leidyklai, redaktorių nurodymu perrašinėjo rankraštį, "ryškino socialinę nelygybę, kritikavo

"buržuazinę santvarką", tačiau niekas neketino leisti ir trečią kartą perrašytų atsiminimų. Iki šiol rankraštyje likusi Petro Biržio memuarų knyga guli Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštyne. Vieną jos skyrelį, atsiminimus apie gimtąją gryčiotę, esame spausdinę 1-ajame "Anykščių" numeryje.

Seniai nebėra Liudiškių kaime tos Biržių gryčiotės, tačiau čia dar lapoja senutė obelis, kurios saldžius obuolius valgė mažasis Petriukas - būsimasis Lietuvos dainorėlis - Pupų Dėdė. Prieš keletą metų šalia obels atsirado ir paminklinis akmuo, ženklinantis Petro Biržio gimtosios sodybos vietą.

100-ųjų Petro Biržio gimimo metinių proga pateikiame skaitytojams keletą kupletų iš Pupų Dėdės repertuaro ir ištrauką iš 1928 m. išleistos jo knygelės "Anykščiai".

POLKA (Razaliutės)

*Argi mes jau, moterėlės,
Vien žaidimui, kaip ir lėlės?
Ką velniuks neišmanys,
Moteriškė padarys.*

*Gana plauti juodus puodus,
Suraitykim savo kuodus,
Tegul vyrai mes stiklus,
Tegul plauna vystykus.*

*Iš sijonų suėjimo
Padarysime veikimą.
Ir po mūsų vėliava
Gražiai gyvuos Lietuva.*

*Vietoj vyrų ilgausių
Pareigūnės geros būsim,
Vyrų virtuvėj sėdės
Ir vaikelius sau penės.*

*Vyrų jauni ar pasenę
Tegul namie vaikus peni,
Mes sėdėsime įstaigoj,
Bus gerai oi, oi, oi.*

DAINA

(Gaida kaip "Dru-lia...")

*Prašom klausyti visi susėdę,
Ką uždainuos jums tas Pupų Dėdė.
Bloga yr ūky, tai visi žino,
O dėl to geriam alų ir vyną.*

*O restoranai pilni net lūžta,
Kaip gi negrius mums ūkiška gūžta.
Nors namas gražus jau pastatytas,
Bet vekseliukais jis aplipdytas.*

*Viską padarė, rodos, naminė,
Arba gryoji ir valstybinė.
Bloga, kai nėra žmoguje saiko,
Per daug burnelę ragaut nesveika.*

*Ir mandagumo išsimokinom,
Net ir elgetą ponu vadinam,
Tiktai dar pykčio mes nesuvaldom.
Viens kitam galvą dėl nieko skaldom.*

*Nustokim bartis ir aimanuoti,
Imkim dėl nieko nebedejuoti,
Užmirškim bloga, matykim gera,
Tai geram žmogui tinka ir dera.*

PUPŲ DĖDĖS POLKA

(Žodžiai A. Zabulionio)

*Pupų Dėdė linksmas, gyvas,
Groja, trepsi, nors ir klyvas.
O dėdienė gale stalo,
Dėdei riestą pypkę valo.*

*Dėdė žiūri, kraipo ūsą:
Ant grindų jis mato blusą,
Nors ir šalta, striksi, šoka,
Kaip ji gali, kaip ji moka.*

*Linksmas dėdei ir dėdiennei
Ir virtuvėj vakarienei,
Samčiai, šaukštai, ir šakutės
Ir jie eina šokt polkutės.*

*Pupų Dėdė linksmas, gyvas,
Groja, trepsi, nors ir klyvas,
O jaunimas pas jį šoka,
Kaip kas gali, kaip kas moka.*

BERNELIŲ DAINA

*Agnieškėlė užkurinė,
Tu netikus gaspadinė -
Trečia diena be kvartuko,
Nežinia, kur jis nusmuko.*

*Barborytė lėto būdo
Verpė, audė ir užsnūdo,-
Nei piršliai nebeatvyko,
Nes kamaroj skrynja dyka.*

*Razaliutė nepatogi -
Visada jai metai blogi,
Sėjo rūtas - neišdygo;
Bulbas nekastas apsnigo.*

*Būtų nieko sau Virgilija,
Bernai sekė visą mylią,
Dar užaugti nesuspėjo,
Su žydėliais susidėjo.*

*O gi Baltrano Daratą
Kas nedėlią girtą mato.
Su bernais ulioja, rūko,
Ta merga tikrai padūko.*

*Čia ne visos apgiedotos,
Yra šlubos ir kuprotos...
Geriau Dievo nukorota,
Negu dažais maliavota.*

DĖDIENĖS DAINA

*Pasėjau morkvelą ant juodžemio,
Raudona morkvela tai augt ėmė.*

*Raudona morkvela stornyn, stornyn.
E turguj jos kaina pigyn, pigyn.*

*Užaugo morkvela kaip kaminas,
Neperka nei žydas, nei rabinas.*

*Raudona morkvela gražu, gražu.
Morkvelą iš turgaus namo vežu.*

*Oi, morkva, morkvele, ką tu darai,
Bankrotan bobelą visai varai.*

*Nesėsiu morkvelos pavasarį,
Ba turgaus morkvela nebeturi.*

*Sodinsiu morkvelą ant pylimo.
Dėl savo dėdulio, dėl mylimo.*

Jono Biliūno gimtinėje Niuronyse

Š.m. balandžio mėn. 10 dieną aplankėme drauge su p.Akiru velionies rašytojo Jono Biliūno gimtinę. Drauge su savim pasiėmėm iš Anykščių ir fotografą žydelį. Diena pasitaikė šilta, graži, saulėta, nei vėjo, nei dulkių, nei purvo. Visa gamta jau kvėpuoja pavasariu, tik važiuodamas per miestelį, svetimas žmogus, niekaip nesusiorentuotum kuri dabar metų dalis: niekur nei medelio, nei darželio - tik ne-tauriai grįstos gatviukės ir prekyvietės. Bet perbrazdėjus per miestelio akmenis ir atsidūrus Biliūno gatvėje, ir kvėpuoti lengviau darosi. Daržuose moterų ir vaikų pulkai jau purena žemę, daro lysves, pakelėje ravuose turlyja antys, vedžiojas gaidžiai su vištomis ir nuo beržų ir liepų viršūnių sveikina mus varnėnai ir, tarytum, džiaugiasi, kad mes važiuojame velionies rašytojo tėviškės lankyti. Pakalnėje verpetais verda kunkuliuoja išsiliejusi iš krantų Anykšta; ant kalno vėdinasi išsišėrusi, nublankusi cerkvė, abi mokyklos iš šiaurės dar snieguotos riogso. Kalytos aukštumos, lyg padūmavusios Anykščių Šveicarijos tarpukalnės... Štai ir Popo šilelis, vienoje vieškelio pusėje "burliokų" kapinės, kitoje - neseniai išdygę ir kasmet tebedygsť vasarnamiai. Vidury Popo šilelio ir baisusis Piestupys. Nors diena, šviesu, ramu, tačiau Piestupys neramus, paniuręs ir įnirtęs graužia savo gilų dugną ir nejaukiai kriokia... Žinoma, dieną niekas nesivaidena, nei numirėliai iš burliokų kapų vaikšto, nei pinigai dega, nei kiti kokie prajovai maišosi... Be to, mes esame trise; tačiau mūsų baltokas prunkščia kriokia ir velytų geriau atgal grįžti, negu šlapti kojas ir pilvą šitime pasiutusiame upokšnyje. Neramus Piestupys ūžia, kriokia, o viršuje, kur Biliūno laikų pušaitės ošia, čiurkšliškai gieda, strazdeliai klega, ir tokia rami gedulinga nuotaika, kad nors verk, o ko - nežinia. Gal šituo takeliu eidamas Biliūnas su savo seserimi naktį sutiko baltą žmogystą!

Mes apsidairėm, atsidusom ir nusileidom į griovį, kur žydelis fotografas jau nešiojosi savo aparatą ir negalėjo surasti vietos: visur atrodė gražu, žavėtina ir paslaptina. Jis nufotografavo griovį, net mums apie tai nepranešęs.

Važiavome toliau. Už Šeiminiskėlių sodžiaus, pervažiavus per tokią pat padūkėlę upelę Elmą, prasidėjo jau ir didesni Povarės miškai. Po kairei blizgėjo kaip sidabro juosta Šventoji. Už jos kalnais kopia alksnynai, pavienios pušaitės ir gilūs grioviai dar tebebuvo pilni moluoto sniego. Dešinėje pusėje, tarp miškų, nuo pat kelio kilo akmenuoti kalnai, o jų viršūnėse atskiri vienkiemiai atrodė lyg senovės bajorų pilaitės.

Čia pat ant kalnų smiltynuose yra ir garsios žilos senovės kapinės.

Už Povarės urėdijos pakalnėje teka ir pats nuostabusias Voris. Sako esą Pietų Amerikoje upė Rionego turinti juodą vandenį, kurį nudažą tam tikrų miško augalų šaknys, per kurias srovėna vanduo. Mūsų Voris turi vario spalvos vandenį, kurį, sako, nudažą tam tikrų žolių šaknys; tos žolės

augą Povarės miškų pelkėse, iš kurių jis ištekas. Ir iš tikrųjų, vanduo Voryje yra vario spalvos. P.Akiras prisisėmė pilną butelį Vorio vandens ir parsivežė jį į Kauną; sako, duosias savo kolegoms studentams chemikams padaryti analizą.

Kol mes stebėjomės Vorio vandens spalva ir gėrėjomės kalnuotomis, miškais apaugusiomis Povarės apylinkėmis, fotografas darbavosi su savo aparatu.

- Čia tai jau nekartą sėdėjo ir ilsėjos grįždamas iš Anykščių pavargęs Biliūnas, - kreipėsi į mane mano kelionės draugas, ir mes, sustoję ant tiltelio, susimąstėme. Už Povarės miškai ir miškai. Šmėkštelės kur nors ariamos dirvos sklypelis ir vėl miškai. Nekitaip čia buvo ir Mindaugo laikais. Ir žmonės čia vadina miškiniais. Ir ūkio nuotaika čia susidaro kažkokia ne šių laikų.

- Dėde, kur čia arčiau į Niuronis?

- Čia važiuok, važiuok ir privažiوسي.

- Kur čia?

- O čia gi, va, važiuok ir privažiوسي. - Nedidelis miškinų žmonių leksikonas, ir nekalbūs jie žmonės: kad nors ranka būtų parodęs kur tas "čia".

Važiavome, važiavome ir privažiavome daug kelių.

- Žiūrėk, kas per kalnelis - tikra pilaitė. O čia atvežt iš Zakopanės Biliūnas ir palaidot! - vėl sako man mano draugas. Pagaliau privažiavome ir trobas.

- Tatulytės moterėlės, kur čia mums arčiau į Niuronis!

O tatulytės išsiritusios gryčios pašalėn šimto kilogramų svorio ažuolinę grūstuvę, grūda piestais kviečius.

- Tamstoms ūlyčion? - nustebę klausia mus tatulės moterėlės.

- Kur čia arčiau įvažiuoti Niuronį ūlyčion?

- Pravažiavot, ponaičiai, grįžkit atgal.

- Bet čia gi Niuronyse, - atkirtau aš.

- Čia jūs unt Biliūną untvažiuosta.

- Mums unt Biliūną ir reikia, ar čia?

- Čia čia, važiuokit sveiki, - ir tatulos moterėlės vėl pradėjo grūsti kviečius.

- Anykščiųuos 40 radio priimtuvų, o jos piestais kviečius tebegrūda, - vėl pasakė man p.Akiras ir mes suvažiavome Biliūnų kieman.

Mus patiko velionies Jono brolio Mykolo, taip pat jau mirusio, sūnus, priėmė arklį ir įsivedė vidun - kambarėlin. Atėjo ir pati namų šeimininkė, jau senutė našlė Anelė Mykolienė; ji atatekėjus į Niuronis už Mykolo Biliūno iš Vazgelių sodžiaus Kazlauskaitė. Pamažu pradėjo rinktis ir kiti dideli ir maži šeimos nariai; kiti dar verkšleno už sienos lopšeliuose. Kamarėlė - erdvas kambarys, lubos žemos, sienos išlipytos iliustruotais dar rusų laikų popieriais; kunigų, giminių, pažįstamų fotografijos, šventųjų paveikslai, tik niekur nesimatyti velionies Jono atvaizdo. Pradėjome kalbėtis. Mus pavaišino skaniu naminiu alučiu. Šeimininkė mums pasakojo apie Biliūno šeimą; vienas Jono Biliūno brolių dar

mažas upėje prigėręs. Antanas atsidalijęs ir išėjęs į Rukiškių vienkiemį, Debeikių valsčiaus dabar, jau miręs. Andrius¹ išėjęs į Andrioniškio miestelį, o iš ten vėliau persikėlęs į Pavirinčius prie Kurklių. Mykolas, pasilikęs Biliūno namų savininkas, 1922 m. miręs ir palikęs ją našle, su šešetu sūnų; du sūnūs dabar esą liaudies mokytojai. Toliau šeiminkė daug pasakojo apie velionį Joną, skundėsi, kad p.Janulaitis neteisingai surašęs velionies biografiją, kad jie, giminės, ne nuo ketvirtos klasės Jonui nebedavę lėšų, o nuo šeštos; kad ir šešių klasių velionis dar nenorėjęs eiti seminarijon, bet jį nukalbėję prelatas Pavilionis ir kiti patarę baigti gimnaziją. Toliau nedaug ko naujo galėjo mums pasakyti šeiminkė. Mat, kai supykę... Velionis dar buvęs atvažiavęs prieš mirtį ir vienas, ir su žmona... Pasakojo, kaip jis ir vasarą supdavęs į trumpučius kailiniukus ir vis lipdavęs į Beržų kalnelį "žiūrėtų"... Tada ant Beržų kalnelio buvę daug beržų, daug pušų, bet dabar išvirtę... Kadaise sode buvusi ir klėtelė, kurioje velionis Jonas vasarą atostogų metu gyvendavęs. Dabar ją nusikėlęs į Pavirinčius brolio sūnus Jurgis.

Išėjome apsidairyti. Apėjome trobas, sodą, kluoną ir įkorpėme į tą patį Beržų kalnelį. Beržų kalnely šiandien tik kelmai testirksta ir tik vienas kitas senesnis beržas ir pora pušų papasakojo mums, kaip velionis rašytojas čia mažas laipiojo ir kaip vėliau susirgęs praleisdavo čia "susisupęs trumpučiais kailiniukais" šiltas vasaros dieneles.

Ir kur pasidairyt nuo Beržų kalnelio: toli už miškų ir už

Šventosios kyla kalnai, Jono laikais dar buvę miškais apaugę; dabar ten dygsta naujakurių trobos ir tik pagrioviais tesikarsto krūmai. Gal čia norėjo būti palaidotas velionis, kai rašė: "kad numirsiu, mane pakaskit ant Šventosios upės kranto: kad matytų mano kapas sodžių, kūdikėlis kur užaugau..." Dar toliau, arčiau į Andrioniškį - Latavos miškai, už tų miškų vėl kalnas ir ant to kalno kažkoks sodžius, kaip kalnėnų aūlas. Šiaip, kur tik žiūri nuo Beržų kalnelio, visur kaip jūra, mėlyni miškai ir miškai ir, regis, kad už tų miškų jau kita žemė, kiti ir žmonės...

Kolei mūsų fotografas fotografavo rašytojo tėvynę ir dabartinius jos šeiminkus, mes stovėjome Beržų kalnelyje ir matavome tolimas mėlynas tolumas, kurias kadaise siekė savo gėstančiomis akimis ir jaunas rašytojas Biliūnas. Čia viskas gamtoje, regėjos mums, dar tebenešioja gedulą ir tebeliūdi to dainiaus, kuris neužbaigęs savo dainos nusinešė ją į tolimus Zakopanės kapus.

Išvažiuodami paklausėme šeiminkės, ar neužsiliko kokių nors velionies rašytojo laiškų ar knygų su jo parašais. Šeiminkai ilgai ieškojo, bet nieko nesurado. Kažkur dingo velionies knygos. Senai miręs jau ir dėdė Simanas, ir Vildžiūnas, ir Sabaliūnas; mirusios ir Jonienė su Petriene, ir jų sugrįžę iš Amerikos vyrai... Vis mirę, mirę, net baisu daugiau klausinėti...

¹Juozapas

Rašytojo Jono Biliūno gimtasis namas po restauracijos

BOBAKALNIO PASLAPTIS

Raimondas GUOBIS

Ne kartą užkopęs į Bobakalnio kalvą, žvelgdamas į didį po kojomis plytintį slėnį, kurio dugnu raitosi Šventoji, buvau užlietas suvokimo, kad čia, būtent čia, Butėnų būties pradžia, čia apylinkės dvasinis sostas. Giedrą dieną besižvalgant aukštyn ir žemyn, su šilų smėliu susiliejančios dangaus erdvės, pasijusdavau tarsi bestovįs Atėnuose po Akropolio skliautais ir besižvalgas į raibuliuojančias Egėjo jūros bangas. Čia susimąstymo valandėlėmis aplanko palaima ir suvokimas, kad jeigu žmogus nebūtų atplėšęs akių nuo žemės, niekad nebūtų pamatęs koks didus ir laisvas yra Dangus.

Čia Butėnų pradžia. Matyt, šitoje kalvoje suręstoje trobelėje ir apsigyveno legendinis žmogus, kaimo įkūrėjas Butėnas. Čia romantikas architektas Sigitas Lasavickas pasakytų: "Matyt, žmogus atėjęs iš Atėnų". Juk panašiai skamba Butėnai ir Atėnai. Kažkur čia didelio medžio, gal ažuolo, viršūnėje susuktame lizde laimingai plasnojo gandrai senųjų sodiečių vadinami bucėnais ir šaukiami "Bucy, bucų". O ir kaimo vardą prieš šimtmečius dokumentuose išrašydavo panašiai: "Buciany".

Ant kalvos būdavau šimtus kartų, nes čia buvo mano tėvėlių sklypas, ir kasant bulves, ariant ar akėjant iš smilčių iškildavo aprūkę plytgaliai, puodų šukės, spalvotų koklių nuoskalos. Tuomet mano fantazijos labirintuose iškildavo Butėnų pilies kuorai. Pilies iš pietų skalaujamos Šventosios, iš Vakarų ir Rytų apjuostos giliais slėniais, iš Šiaurės atkirstos pelkėmis, kurių likučiai - drėgna bala tarp kalno ir kaimo gatvės plytinčiose pievose. Šio amžiaus viduryje žemumoje ties Bieliūnų sodyba tebebuvo du akmeniniai rentiniai.

Kalvoje stovėjo, deja, ne pilis, bet bajoro dvaras. Šiandien bevaikštinėjant tarp milžiniškų akmenų krūsnų gali tik nuspėti, kur stovėjo sodybos rūmai, kur dunksojo tvartai, klėtys, karčema, kur ėjo kelias, nusileidžiąs prie šiandien jau išnykusios brastos upėje, šiandien Kelia-vietė vadinamos. Pasišiaušusių valstiečių trobelės gūžėsi rytiniame dabartinės ūlyčios pakraštyje Butėngalyje, nes vakarinė dalis - Kėkštagalis išsistatė XIX a. pabaigoje, kai kaimas gavo nemažus plotus grafiui Mari-koniui priklausiusių žemių.

Čia pat akimi užčiuopiama tvyro ir Pradžia, ir Pabaiga. Šalia Bobakalnio kalvos grandinės tąsa - smiltėta Kapų kalva - kaimo panteonas, pasak legendos, senovės laikais žmonelių kepurėmis supiltas.

Bobakalniais, pasak archeologo Petro Tarasenos, buvo vadinamos nuošaliais miškais apaugusios kalvos, kuriose priešams užpuolus slėpdavosi moterys su vai-

kais, gyvuliais ir manta. Kaimo seneliai porino, kad kalvoje stovėjusį dvarą valdė ponas vokietis Izhinhausas, o kitu metu dvaro valdytojos buvusios kelios senyvos moteriškės, kad apie vidurnaktį einant pro kalną galima užgirsti gelmėje girnomis malant. Šnekėjo ir apie tai, kad vakarais ant kalno susirinkdavo moterys su vaikais ir laukdavo, dairydavosi bene vyrai iš lažo anapus upės sugrįžta.

Šio amžiaus pradžioje, kai miškai dar nebuvo taip išsistiebę, žvilgsnis nuo Bobakalnio pasiekdavo svaiginančias tolumas. Kaip ant delno matydavosi Janonys - Šventosios kilpoje lapuojantis parkas, dvaro trobesiai, kaimelis, karčema ir bažnytėlė, Gerkonų, net Mikniūnų sodžiai.

Tad archyvuose suradus ir atsivertus žąsies plunksna išrašytus Butėnų dvaro inventorių aprašus, širdis iš jaudulio suspurdėjo.

Svėdasų klebonas Stanislovas Neštovskis 1664 m. rugpjūčio 10 d. skundė poną Komarą dėl žemių ir kito kio turto grobimo bei muštynių Svėdasų miestelyje kunigaikščiui Boguslovui Radvilai, gal tai buvo Butėnų dvarą valdęs Komaras?!¹

Istoriniuose šaltiniuose Butėnų vardas pirmą kartą paminėtas 1671 m. gegužės 13 d. Komarų giminės valdų pasidalijimo akte, kur šalia Vilkalabiškio arba Kenazų, Buržanų ir Vaitkūnų dvarų Vilniaus vaivadijoje bei Galčiūnų ir Vaškinokų - Ašmenos paviete minimas ir Ukmergės pavieto Butėnų dvaras (Buciany).²

Butėnų dvaras stovėjo ant Bobakalnio kalvos.

Sutuoktiniai Teresė Lanevskaitė ir Antanas Komaras, Storodubovo Rotmistras pardavė Ukmergės paviete Svėdasų parapijoje esantį Butėnų dvarą ponams Tomui ir Rozalijai Kaveckaitėi Kušeliauskams, Ukmergės pataurininkams. Ta proga 1757 m. vasario 1 d. buvo surašytas Butėnų dvaro inventorių.

"Gyvenamasis namas apvalių rąstų dengtas šiaudais, į jį iš (gonko) galo įėjus, kairėje kambarys su kamaraitė, kuriose yra koklinės krosnys, o gale kamaraitė su vaistinėle ir sandėliukas maistui. Tuose kambariuose suveriami langai 8, visos durys ant vyrių su k'engėmis. Prieš priemenę kitoje pusėje kambarys su koklių krosnimi, 3 stikliniais langais. Šalia kepykla, kurioje yra iš molio plukta krosnis. Išėjus iš to namo už vartų, žemiau klojimas, statinių tvora aptvertas, padas su vėtymo įrankiais. Už jų stonelė, trys daržinės po vienu stogu. Grįžtant nuo kaimo į kiemą dvi klėtys grūdams, šalia stovi trečia be aruodų. Toliau tvartai, kvadratu sustatyti, šiaudais dengti. Jų užnugaryje bravoras su pirtimi ir sąlykli-

ne, virš jos prie vartų kepykla, sandėliukas - žeminė daržovė, iš trijų pusių kiemas, statinių tvora aptvertas.

Dvaro žemė tarp valstiečių rėžių, prie Šventosios upės, taip pat dirbama žemė ir lankos margais padalytos. Rugių pasėta dešimt statinių. Valdiniai: 1. Stanislovas Novikas vedęs, sūnūs: Simonas, Baltramiejus, Jonas ir Stanislovas; dukros: Katerina, Elžbieta, Margarita ir Agota, jaučiai 3, arkliai 2.

2. Andrejus Chaieckis vedęs, jaučiai 2, arklys 1. 3. Jurgis (Jerzy) Žvirblis, sūnus Jonas, duktė Kristina, jaučiai 2, arklys 1. 4. Petras Milčiukas, sūnus Jonas, sesuo Ona, toje pačioje troboje brolienė Jonienė Milčiukienė, dvi dukterys Marijona ir Kristina, jaučiai 2, arklys 1. Simonas Milčiukas seniai su vaikais pabėgęs. 5. Stanislovas Žvirblis, sūnūs: Jonas, Mataušas, duktė Darata, jaučiai 2, arklys 1. 6. Kazimieras Kobikis, sūnūs Simonas, Baltramiejus, Petras, Jonas, jaučiai 2, arkliai 2. 7. Gražienė (Grazinkowa) našlė, sūnai Motiejus, Juozas, dukterys: Katerina, Marijona, jautis 1, arkliai 2. 8. Mykolas Žvirblis, sūnus Mykolas, dukterys Marijona, Magdalena, Kristina, jaučiai 2, arklys 1. 9. Juozapas Žvirblis, dukterys Darata, Elžbieta, Kristina, Ona, žentas Andriejus Križakielis, jaučiai 2, arkliai 2. 10. Žemė ir tuščia troba neseniai pabėgusio Mykolo Choieckio su sūnumi Jurgiu.

Tų pavaldinių prievolės nuo valako: atidirbti šešias dienas su jaučiais arba su arkliu, činšo mokėti 12 aukšinių. Nuo pusės valako keturias dienas lažo, činšo 6 zlotus ir kas savaitę iš eilės eiti sargybą. Skubiems darbams atlikti eiti tiek, kiek reikės laukų įdirbimui ir vieną kartą duoti padvada iki Rygos".

Tą inventorių surašant be aukščiau minėtų ponų dalyvavo ir antspaudais bei parašais patvirtino Antanas Biatoiežickis Lappa Starodubovo pavieta Pilies Raštinkas bei Simonas Bieniuškis.³

1758 m. kovo 20 d. buvo sudarytas matyt kitos Butėnų dvaro dalies, anksčiau priklaususios ponui Stanislovui Komarui, o dabar parduotas tiems anksčiau minėtiems didikams Rozalijai Koveckaitėi ir Tomui Kušeliauskams inventorių. Ten aprašomi dvaro statiniai, pažymima, kad trobos senos ir reikalauja remonto, minimos dar 24 šeimos "amžiams to dvaro valdinių".

1. Stanislovas Butėnas, vedęs, sūnūs: Jonas, Jurgis, dukterys Eva, Ona, jaučių nėra, arklys 1. 2. Motiejus Putra, sūnūs - Jonas, Antanas, Andriejus, dukterys Darata, Ona, Eva, jaučiai 4, arkliai 3. 3. Kazimieras Butėnas, sūnus Jonas, dukterys - Katerina, Marijona, jaučių neturi, kumelė 1. 4. Juozapas Putra, našlys su motina. Broliai Jonas ir Mykolas, sesuo Agota, jautis šlubas vienas, arklys 1.

5. Kazimieras Imbrasas, stalius, sūnūs - Jurgis, Tomas, Motiejus ir Baltramiejus, dukterys - Marijona ir Ona, jaučiai 2, arklys 1.

6. Simonas Pakštas, sūnūs - Jonas, Laurynas, Petras, Baltramiejus, duktė Ona, jaučiai 4, arkliai 2.

7. Kistofas Pakštas, duktė Marijona, broliai: Mataušas, Jonas, pusbroliai Antanas, Kazimieras Ažiai, sesuo Ona Pakštaitė, jaučiai 4, arkliai 2.

8. Baltramiejus Pakštas, sūnūs - Motiejus, Stanislovas, jaučiai 2, arkliai 2. Simonas Ažis su sūnum.

9. Jakūbas Ažis, našlys, sūnus Jonas su dukterimis, jo broliai: Simonas, Ignacas, pabėgęs Andriejus, jaučiai 2, arkliai 2. Laurynas Žvirblis su žmona ir vaikais, (uwalniony) laisvas.

10. Jurgis Žvirblis, sūnūs Motiejus, Juozapas, Mykolas, Kazimieras, Simonas. Broliai: Steponas, atskirai..... ir Andriejus: jaučiai 4, arkliai 3.

11. Jurgis Žvirblis mažylis prie motinos, brolis Petras, jaučiai 4, arkliai 2.

12. Juozapas Žvirblis, sūnus Tomas, duktė Agota, jaučiai 2, arkliai 2.

13. Jakūbas Ažis, sūnus Petras, dukterys Kristina ir Ona, jaučiai 4, arkliai 3.

14. Jurgis Ažis, sūnus Steponas ir Jurgis, duktė Katerina, Agota, Marijona, brolis Motiejus, jaučiai 4, arkliai 3.

15. Andriejus Imbrasas, duktė Katarina, Kristina, Marijona ir Elžbieta, jaučiai 2, arkliai 2.

16. Jokūbas Voluntas, sūnus Tomas, jaučiai 2, arklys 1.

17. Simonas Butėnas, sūnus Marijonas, dukterys Ona, Kristina, jaučiai 2, arkliai 2.

18. Steponas Žvirblis, sūnūs: Marijonas, Motiejus.

19. Mykolas Imbrasas, sūnūs: Mykolas, Simonas, Motiejus, Steponas, dukterys: Marijona, Katerina, Elžbieta, jaučiai 2, arkliai 2.

20. Jurgis Ažis, sūnūs: Motiejus, Mykolas, jaučiai 2, arkliai 2.

21. Kazimieras Juška, sūnūs: Jokūbas, brolis Juozapas su dukra, jaučiai 4, arkliai 2.

22. Mykolas Juška, sūnūs: Jokūbas, Juozapas, jaučiai 3, arkliai 2.

23. Motiejus Pupa, dukterys: Marijona, Ona, Agota, Teresė, jaučiai 2, arklys 1.

24. Jonas Žvirblis, sūnus Motiejus, jaučiai 2, arklys 1.

Inventorių sudarant pasirašė Karolis Juškevičius, Kauno žemių teisėjas, ponas Antanas Jaugelis, Janonių dvaro savininkas, Juozapas Bieniunskis, Starodubovo pavieta pataurininkas Jonas Makarskis⁴. Pažymėtina, kad kai kurios to meto kaimo gyventojų pavardės - Navikas, Žvirblis, Pakštas, Voluntas, Juška - išliko iki šių dienų.

Iš inventorių matyti, kad baudžiava Butėnų dvare buvo sunki, nuo valako reikėdavę eiti 6 dienas lažo per savaitę, tuo tarpu Janonių dvaro baudžiauninkai žiemą

dirbdavo 2, o vasarą 3 dienas ir be piniginių činšo dar mokėjo duoklę produktais.⁵

Ukmergės pavieto 1775 m. mokesčių knygoje minimas Vyžuonų parapijoje esantis Sterkonių dvaras, priklausantis Ukmergės Žemių Teisėjui Kušeliauskui. Dvarui priklausė Sterkonių (11 dūmų), Debeikių (19) ir Butėnų (44) kaimai. Kaip matome, Butėnai buvo didžiausia Kušeliausko dvaro valda, iš kurios savininkas matyt gaudavo daugiausia pajamų. Galima spėti, kad butėniečiams tekdavo eiti dirbti į vos ne už dešimties kilometrų šalia Debeikių esantį Sterkonių dvarą. Tomas Kušeliauskas apie 1760 m. pastatė pirmąją Debeikių bažnyčią, o jo sūnus Ukmergės maršalka Juozas Kušeliauskas, norėdamas, kad Debeikiuose būtų įsteigta parapija, dovanojo bažnyčiai pusantro valako žemės ir 1785 m. užrašė 2400 sidabro rublių, tarp kurių buvo ne viena butėniečių prakaitu pelnyta moneta.

Ukmergės pavieto kumštinių mokesčių knygoje 1775 m. minima Ukmergės Žemių Teisėjo Kušeliausko karčema Debeikiuose su smukle Butėnuose, už kurias savininkas mokėjo 48 auksinų mokestį. Tuo pat metu ponas Jaugelis už Liepagirių ir Janonių dvarų karčemas mokėjo 21 auksiną, Novogrado Kaštelionas Rapolas Jalinskas už Aknystų, Čekonių, Varkujų karčemas - 21, už Vilkabrukių - 15, Svėdasų klebonija už karčemas Kuniškiuose ir Papiškėje - 51, Ukmergės Žemių Teisėjas Tiškus už karčemą Kraštuose - 6, p. Barovskis už karče-

mas ir smukles Svėdasuose 362 auksinus ir 12 grašių.⁶

Vėlesniuose dokumentuose Butėnų dvaras nebeminimas, kodėl jis išnyko - tebėra mįslė. XIX a. pradžioje dokumentuose užtikamas tik Butėnų kaimas. Seniausi žmonės apie dvarą nieko nepapasakojo, iš tėvų senelių buvo girdėję, kad butėniečiai eidavę dirbti į Liepagirių, Janonių dvarus, niekas nepaminėjo nei Komaro, nei Kušeliausko.

Antanas Šukys (1909-1995) dvaro sunykimą siejo su Emilija Pliateryte, manė, kad Butėnai buvo vienas iš 1831 m. sukilimo židinių ir sukilimui pralaimėjus dvaras buvo sudegintas. Apie tai A. Šukys yra parašęs nemažos apimties literatūrinį kūrinį, kuris, matyt, teliks romantišku pasakojimu, neturinčiu istorinio pagrindo.

1992-1993 m. Bobakalnį aplankęs archeologas dr. Gintautas Zabiela nustatė, kad dvaravietė kaip archeologinis paminklas visiškai sunaikinta. Suartos dirvos paviršiuje surado spalvotų glazūruotų koklių duženų, XVII-XIX a. keramikos šukių, monetų.

1 Lietuvos nacionalinis M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius.

2 CVIA.F.1282.Ap. 10545

3 LIA.SA.5135.L.117-119.

4 LIA.SA.13920.L.365-366

5 LIA.SA.18584.L.145

6 LIA.SA.3308.L.8-11.

Bobakalnio kalva, dešinėje plyti Šventosios slėnis.

PROFESORIUS PETRAS VASINAUSKAS

Audrius LASKAUSKAS

Jis gimė 1906 m. gruodžio 14 dieną Pasvalyje. Savo 90-ojo gimtadienio profesorius jau nebesulaukė, mirė 1995 m. spalio 1 dieną. Petras Vasinauskas - Lietuvos Mokslų Akademijos narys korespondentas, nusipelnęs mokslo veikėjas ir agronomas, Valstybinės premijos laureatas, profesorius, agrarinių mokslų habilituotas daktaras. Anykštėnams jis labiausiai žinomas kaip Arklio muziejaus iniciatorius ir vienas iš šio muziejaus įkūrėjų.

Petro Vasinausko iniciatyva ir rūpesčiu Arklio muziejus lankytojams duris atvėrė 1978 metais. Mintį įkurti tokį muziejų profesorius puoselėjo ilgai, dar 1940 m. jis buvo užsimojęs steigti etnografinį žemės ūkio muziejų. Susiradęs energingų pagalbininkų, entuziastų kaip V. Gabriūną, T. Mikeliūnaite, A. Puodžiuką, J. Povilaitį, Petras Vasinauskas ėmėsi sunkių muziejaus steigimo darbų. Buvo suburta visuomeninė Arklio muziejaus taryba, į kurią profesorius kvietė visus, neabejingus arklio gadynei.

Sunku įsivaizduoti, kad tokią našta užsikrovė ant savo pečių jau pradėjęs aštuntą dešimtį metų žmogus. Petras Vasinauskas parodė daug ryžto, kad Arklio muziejus nebūtų iškeltas iš Niūronių į Rumšiškes, atkakliai ieškojo išeities, kai iškilo muziejaus tolimesnio likimo klausimas 1992 metais. Perėmus Arklio muziejų A. Baranausko ir A. Vienuočio - Žukausko memorialiniam muziejui, Petras Vasinauskas ir toliau rūpinosi muziejaus veikla, rūpinosi iki paskutinių savo gyvenimo dienų.

Pagerbdami P. Vasinausko atminimą, negalime nepaminėti ir kitų jo darbų. Profesorius yra parašęs per 30 knygų, brošiūrų, daug straipsnių, jo "Agrotechnika" susilaukė net penkių leidimų, žemės ūkio specialistams labai reikalingos "Žemės dirbimas", "Sėjomainos", "Žemės kultūrinimas" bei kitos profesoriaus knygos. Per ilgą savo mokslinės veiklos laikotarpį P. Vasinauskas parengė 20 mokslo darbuotojų, apgynusių mokslo laipsnius.

Profesorius Petras Vasinauskas Arklio muziejaus atidarymo iškilnių metu 1978 m. vasarą.

Antano DILIO nuotrauka

Mylėjo Petras Vasinauskas žemdirbius, brangią Lietuvos žemę. Dar būdamas Šakių apskrities agronomu, 1935 metais stojo ginti ūkininkų, prisidėjo prie Užnemunės valstiečių streiko. Nepataikavo N. Chruščiovo žemės ūkio politikos vykdytojams. P. Vasinauskas vienintelis iš Lietuvos žemės ūkio instituto vadovų drįso viešai, aiškiai pasakyti "Ne!" kukurūzų auginimo kampanijai. Paskutiniaisiais gyvenimo metais P. Vasinauskas aktyviai propagavo kooperacijos principus žemės ūkyje.

Ne viskas dar būtų pasakyta apie profesorių P. Vasinauską, jeigu neprimintume garsios jo kelionės po Lietuvą. Jis kartu su žurnalistu V. Vaicekausku, pasikinkę arklį, nuvažiavo Lietuvos keliais 1510 km, vėliau paskelbė spaudoje tos savo kelionės įspūdžius.

Už nuopelnus žemės ūkio mokslui ir mūsų valstybei Petras Vasinauskas 1995 metų vasarą buvo apdovanotas 3-ojo laipsnio Gedimino ordinu. Šviesus profesoriaus atminimas liko daugeliui jį pažinojusių Lietuvos žmonių. Jį mena anykštėnai.

MANO SODŽIAUS ŽMONĖS

Milda TELKSNYTĖ

Aš tau jau viską išringavau, o tu man vis neduodi ramybės ir neduodi. Pasakok ir pasakok. Ir atmintis nebe ta. Daug ką užmiršau. Šitiek metų prabėgo. Kai laiko turiu, dažniausiai pavakariais, ateinu va po šita liepa, kaip dabar, atsisėdu. Iš čia regi, kaip toli matos? Dairaus, žiūriu ir vis galvoju, galvoju...

Klausi, ką geriausiai atamenu? Vaiko dienas. Kai su pusbroliu Januku karves Meldyniuos ganėm. Būdavo, sugėnam už ežero, tai kol vėl reikia melžti, ką norim, tą veikiame. Tik neilgai ganiau. Kai mamutė numirė, likau trylikos metų, vyriausia. E kiti visi maži. Nebuvo kam dirbt, tai visus darbus dirbau kaip suaugus: ir duoną kepiau, ir rugius pjoviau, ir linus roviau, e žiemą verpdavau ir ausdavau. Tik parokuok, kiek reikia drobės marškiniams visai šeimynai, kiek milelio kelnėm, švarkam, sermėgom, o kur da marškos lovom, užvalkalai. Sunku buvo, ale ką darysi.

Man labiausiai gera sugrįžt į tas dienas, kai broliai ir sesuo pasiūgėjo, jau visus darbus padėdavo nudirbt, e aš jau merga buvau. Tokie gražūs tada būdavo vakarai gegužėj... Gegutė kukuoja, vyšnios žydi. E vyšnynas tada buvo pas mus nuo kelio lig klėčiai. Sodui žemės negailėjom. Kai žydi, tai tik balta, balta. Mūsų klėtin mojavon sueidavo visas kaimas. Ir seni, ir jauni. Pasimeldžiam, pagiedam, o paskui sėdim ant prieklėčio, šnekamės, žiūrim, kaip vyšnios žydi. Ir taip, kol sutemsta...

Su jaunimu vasarą gegužinėn eidavom. Ką šokdavom? Polką, valsą ir ratelius eidavom. Ratelius tai visokius, visokius, neišminėsiu aš čia tau. Visam vakarui vis naujų užtekdavom. Klausi, ar buvo kam grot? Senelis Jokūbas ateidavo su skripka. Griežia anas, e mes šokam. Aukšiniai tai buvo mano metai. Tokių laimingų dienų daugiau neturėjau. Man regis, jaunimas dabar nebe toks laimingas, kokie mes buvom. Klausi, kuo skirias? Taigi, kad skirias. Nuvažiuoji miestan, ten daug jaunų, visi gražiai apsitaisę, kandziruoti, maliavoti. Ale aš tau pasakysiu, daugelį baisu ir užušnekint. Bėga, lekia pro šalį susiraukę, nei tau gerą dieną, nei sudie, ar anys susirūpinę dėl ko, ar pikti, ar nusiminę - sunku ir suprast. Kai aš jauna buvau, mum ramū būdavo. Ajagi kaip mum ramū būdavo! Atamenu, šventoj dienoj einam bažnyčion, o paskui kartu visi grįžtam. Verutė, Alena, Prancisienės Untanas ir aš. E kartais da Broliuko Jonas, Amilia, tavo tėvas. Daug susidarydavo. Eidavom dvylika varstų pėsti gelžkeliuku. Kojas nusiaunam ir pėdinam basi. Kaip ramū būdavo eit visiem krūvoj. Kiek šnekos turėdavom! Apie ką šnekėdavom? Apie visa ką, kas tik galvon ateina. Tik prie ruso už žodį Sibiran vežė. Nepriklausomoj Lietuvoj nieko nebijodavom, net ir minties nebuvo tokios, kad žmogus žmogaus turėtų sergėtis. Ne tik šnekėdavom, ir dainuodavom. Jau koks gražus balsas

buvo Prancisienės Untano, tai ir apsakyt sunku. Anas turėjo savo dainą, Lietuvos kariuomenėj tarnavo, iš ten atsi-vežė. Kaip išvingiuodavo, pakeldavo, nuleisdavo... Anas dainuodavo vienas. Būdavo, einam pro Kigulį, Raudžio ežerus, pro Ažuoliją ir prašom:

- Padainuok, Untanai.

Mat balsas ežeruos atsimušdavo. Jam patiko dainuot, nesibrangino. Ir užtraukdavo:

- Vilniaus krašte žydi vyšnios

Taip baltai baltai...

Aš nemoku taip nei pakelt, nei išraityt. Kaip anas išvesdavo, niekas taip nemokėjo. Kai Untanas dainuodavo, to daina kitaip skambėdavo. Aš nemoku pasakyt kaip, bet būdavo ko tai daugiau negu žodžiai, negu melodija. Buvo kas tai, kad, rodos, klausais ir skrendi padebesiais virš tų Kigulų ežerų, pro katruos eidavom, virš didžiųjų Ažuolijos ažuolų. Pasibaigdavo daina, e mes da tebeskrendam. Taip tyku. Tik miškas šlama. Paukšteliai čilba. Mes vėl prašom:

- Da kartą padainuok, Untan, da kartą...

Maž ir anas skrisdavo su ta daina, ba ir vėl dainuodavo. Aš jo balsą ir šiandien girdžiu...

Ar klausei ko? A, kur Untano troba stovėjo? Tai negi nežinai? Pakalnėj prie Viliutės pievos. Dabar tik ieva ir beza likę. E ten, kur alksniai, daržinė buvo. Tenai anas ratus dirbdavo. Iš tėvo buvo išmokęs račium. Mat žemės anys beveik neturėjo, tik tą pakalnę. Ką veikia dabar? Vaikeli, vaikeli, jo jau ir kauleliai supu-

vo, šitiek metų prabėgo, kai jį nušovė...

Kas nušovė, klausi? Va čia tai jau ilga šneka. Aš tau pirmiau pasakysiu, kada nušovė. Keturiusdešimt penktaisiais metais. Pasibaigęs karas, vaikeli, buvo, pasibaigęs, tik pas mus nepasibaigęs. Kodėl jį nušovė? Va šito tai ir aš norėč paklaust, tik man niekas nepasako, kodėl tada kariuomenė po kaimus zujo ir mūsų vyrus medžiojo? Ne anas vienas, viso kaimo vyrai slapstėsi: ten iš ano kalno trobų Mikado sūnus, Stasės brolis Untanas, Alenos sužadėtinis, iš už kelio Veronikos sūnus Untanas ir da vienas iš kito kaimo, vardo nebeatmenu. Tai anys visi buvo išsikasę slėptuvę štai tam miškely, kur gojeliu vadina. Tenai, tenai.

Kodėl miškely slapstėsi? Tai kad namus krėsdavo, net šėpas, komodos, stalikus iščiupinėdavo. Kur ten namie bepasislėpsi. Galvojo saugiau bus miškely, nuo namų atokiai. Kai ramu, pavakarėj namo pareina, darbus padeda nudirbt, o auštant - slėptuvėn. Ką tu šneki, bijok Dievo, vaikeli, šautuvų neturėjo jokių. Iš kur anys turės. Maž ten, kur karasėjo, šautuvai ir mėtės, e pro mus visi, kas slinko, praslinko, kas dardėjo, pradardėjo, jokių susidūrimų nebuvo, tai ir šautuvai nesimėtė. Ir kam mūsiškim šau-

Po ta pačia
liepa
Motinos
pasakojimas

tuvai? Argi su šautuvais būt apsigynę? Neapsigynę... Gyvent norėjo. Vylės, slapstysis kolei kas, paskui viskas apsiramins. Jauni buvo, oi kaip norėjo gyvent, ale neišsisaugojo...

Gerai atamenu tą dieną, kai juos sušaudė. Vasarą. Prieš piet. Oras buvo tykus, vaiskus, be vėjo. Nė vienas lapelis ant medžio nekrutėjo. Tik žiūrīm - kariuomenė ar skrebai, kas ten juos žino, slenka abazu miškelio pusėn. Ne kitaip - įdavė kas. Visais laikais, prie visų valdžių tokių judošių buvo...

Motinos - Prancisienė, Uršulia, Anastazija, Veronika atbėgo pas mus. Mat mūsų namai ant kalno, nuo mūsų atšlaimo kaip paverta matos. Taigi visos stovim va čia po ta pačia liepa ir drebam. E tenai štai ant ano kalno stovi Aliutė, Stasia, Mikadyčios - ir anos dreba. Žiūrīm - supa gojelį. Kad taip turėję galios kaip pasakoj, visos būtume pasivertę paukščiais ir skridę pasakyt, kad bėgtų, ratavotų. Kai įlindo miškan, nebematėm. Tik sutratėjo automatai. Motinos gnaužo rankas ir rauda balsu: "Sūneliai, mūsų sūneliai!..." Krūpsim nuo šūvių.

Visus išguldė. Penkius užmušė. Ir Prancisienės Untaną sykiu. Tada, kai šaudė, aš išgirdau jo balsą:

Vilniaus krašte žydi vyšnios

Taip baltai baltai...

Nežinau, ar Untanas dainavo, ar tik man ausyse pasigirdo. O gal anas mirdamas... paskutinį kart?..

Šeštas gyvas liko - Veronikos sūnus. Ale kas iš to. Tik kančių daugiau. Nesavojo žemėj, Vorkutoj, jo kauleliai pūva...

Penkiuos namuos tada šermenys buvo, ale raudėjo visas kaimas. Vienoj pirkioj rėkė motinos, kitoj - seserys, trečioj - nuotakos sriūbavo. Anos taip ir liko senmergės, neištekėjo...

Ulyčios kapinėse tada penki kauburiai vienoj eilėj atsirado, e Veronika po metų šeštą kauburį savo rankom sukasė. Tai kas, kad čia sūnaus nēr, ale nor's vietą turės, kur ateit paverkt ir žvakę uždegt Visų Šventėj.

Kapus aptaisydavom, žolynų prisodindavom, ale nuėję dažnai ir žymės nerasdavom, kur kapų būta. Skrebai gėles nuraudavo, kapus kojom sutrypdavo, išniekindavo.

Ar šitaip galima tu man, vaikeli, pasakyk? Jeigu anys būtų buvę kokie žmogžudžiai, razbainykai, vagys, o dabar - doriausi, darbščiausi mūsų sodžiaus vyrai, nieko blogo niekam nepadare, nieko nenusukriaudė. Tai už ką?

Ir ne tik juos. Kitais metais da tris palydėjom į kapus. Anys nuo kariuomenės slapstės namie. Prie savų trobų juos ir sušaudė. E paskui da penkis ir šeštą senį,ėjusį išvažiavusiam kaimynui karvių pašert. Amžiną atilsį duok jiems visiems, Viešpatie.

Tie penki buvo jau ne mūsų ulyčios, tik žuvo mūsų kaimie. Apsupo juos Petriūkščio daržinėj ir uždegė iš visų kampų. Katrie mėgino išsokti iš ugnies, tuos kulkom suvarpė. Taip ir nebeliko jaunų vyrų. Raudodavom, raudodavom, kol visas ašaras išverkėm.

Vaikeli, vaikeli, neprašyk daugiau, kad aš tau apie savo jaunystės laikus rintaučiau. Tie mano rintavimai ir vėl ašarom pasibaigia.

1987 m.

Naktį žydint ievai

Adomas sapnavo, kad jis ten, Sibire.

Eina basas per sniegą, bet šalčio nejaučia. Tik baisų prie žemės lenkiantį nuovargį. Rodos, žengs dar žingsnį, kris ir jau niekada neatsikels.

Atsigręžęs atgal mato daugybę pėdų. Ne, tai ne pėdos, o kraujo dėmės. Jos didėja, plečiasi, raudonai nudažo visą sniegą. Jis užsimerkia, bet tasai raudonis, gausdamas lyg buranas, plūsta vidun, apsemia visą, gramzdina ir dusina.

Netekęs jėgų jis krinta į raudoną vilnim pavirtusią pusnį.

- Kelkis, Adomai, kelkis, jau netoli barakai,- girdi Pabaltės Laučiūno balsą.- Nesikelsi, nušaus, kaip anuos...

Atsimerkęs mato - priešais išpurtes, rečiuotas komendantų Zverevo veidas.

-Vstavaij, svoloč, vstavaij, bandit!- Prišokęs artyn šaukia komendantas ir spiria į krūtinę...

Nubudo Adomas nuo savo paties riksmo, išpiltas šalto prakaito. Plačiai atvėręs akis žiūrėjo į tamsą, kurioje dar sūkuriauvo raudoni to baises, jį grąžinusio į praeitį sapno blyksniai. Nutolo jie tik tada, kai jis suvokė kur esąs. Pamatė boluojančius langus, keturkampį stalą, austinį takelį ant grindų. Ačiū Dievui, nėra čia nei Zverevo, nei barakų. Jis jau seniai Lietuvoj, ne Sibire.

- Lietuvoj, Lietuvoj!- pakartojo sau tą daug syk su malda kartu tartą vardą. Bet džiaugsmo nepajuto, nesuvirpėjo kaip anksčiau tik grįžus, kai nubusdavo rytais. Gal slėgė klaukus sapnas, pažadinęs daugybę baisių prisiminimų? Gal išvargi-

no nemiga, kankinanti kone kiekvieną naktį? Iš vakaro užsnūsta kiek, o po vidurnakčio pakirsta ir nebegali sudėti bluosto. Vartosi lovoj, žiūri į lubas, klausydamasis, kaip užia ausyse pro susiaurėjusias kraujagysles sunkiai varinėjamas kraujas. Kartais tas užesys primena vėjo šniokštimą taigoje. Sunkus slogumas užgula krūtinę, kai mintyse sugrįžęs į Sibiro lagerius vėl regi žmonių mirtį, jaučia giltinės alsavimą. Jau kiek kartų sau pažadėjo: apie tai negalvos, neprisimins, bet paklydėlės mintys nepaiso draudimų, praspūsta pro visus vidinius sargybinius, vėl gildo ar piktina. Štai ir dabar ėmė kamuoti prisiminimai. Slėgia kaip akmenys. Vargu ar užmigs. Tik prasivarlys lovoje ligi ryto. Verčiau išeis į naktį.

Adomas atsikėlė, apsiavė guminiiais batais, kad neperšlaptų kojų nuo rasos, ir išslinko, stengdamasis kuo tyliau uždaryti duris, kad nepažadintų dukros su žentu, miegančių kitame kambaryje.

Naktis buvo šviesi. Danguje plaukė į rėtį panašūs mėnulis. Dieną darželyje raudonavusios tulpės dabar buvo juodos, skaudžios ir niekam nereikalingos. Norėjo eiti pakalnėn į laukus, bet ant tako toks tirštas, juodas klėties šešelis, kad jis stabtelėjo, paskui pasuko prieklėčio link ir atsėdėjo, įsitvėręs stulpelio. Stulpelius ištekino dar uošvis. Tuomet iš tolo švietė geltoniu medis, švelnus lyg gegužės žolė, ir žvilgėjo saulėje. Bet tai buvo seniai, seniai prieš karą. Jis mėgo vakarais po darbų pasėdėti ant prieklėčio, uždėti ant stulpelio atbrailos savo sunkų delną ir jausti medyje išsaugotą prabėgusios die-

nos šilumą. Šiluma alsuodavo sienojai, ant kurių sėdėjo, ir grindys, ir durys su dideliu raktu spynoje.

Dabar stulpeliai pilki, vietomis suaižėję, sutrūkinėję, kaip ir jo rankos, atspurę ir nebežvilga. Negyvoj mėnesienos šviesoj prieklėtis šaltas ir svetimas. Tarsi niekad Adomas nebūtų nešęs čia pro eglute suleistas duris sunkių maišų su rugiais, kviečiais, tiek kartų lenkęsis po šita stakta, kad neužkliūtų. Bet, matyt, prieklėtis per tuos ilgus tremties metus pamiršo jį ir nieko neprisimena. Adomas jaučia nuo stulpelių dvelkiantį šaltį ir netgi priešišumą.

- Kuo aš kaltas, - mintyse bando teisintis jiems, - argi aš galėjau išsaugoti Levutę, jeigu buvau atskirtas už tūkstančio kilometrų. Kuo aš kaltas, kad ji mirė taigoj ir net kapo jos nežinau. Gal man dar labiau negu jums Levutės trūksta! Be jos esu svetimas savo namuos ir niekam nebereikalingas! - kone rėkte išrėkia šituos žodžius savo viduj, bet tuoj ir vėl susigriebia. Ar ne per skaudžiai pasakė? Opį sugelta širdis. Gal čia uošvis jam priekaištauja? Stovi jis akyse prasitrynusiais kailiniais, sena avikailio kepure. Laimingas, kad spėjo numirti namuose, guli kaimo kapeliuos. Už tuos šešiolika savo hektarų būtų gavęs buožės vardą ir išdardėjęs baltų meškų šerti. Oi, vargu ar besugrįžęs... Tik per stebuklą ir jis, Adomas, grįžo. Per stebuklą. Ligoninė. Mirtininkų palata...

- Aš ir vėl pradedu: užkliuvau varčios ir vėl iš pradžios, - subara pats save.

Bėgo iš trobos nuo prisiminimų. O jie atsivijo ir ant prie-

klėčio. Gal dėl to, kad atsisėdo. Kelsis. Nesėdės. Eis į laukus, vaikščios visą naktį. Ir pasileidžia gerai žinomu takeliu klojimo link. Šešėlis pratęsia pastatą, ir jis atrodo dar ilgesnis. Nebereikia dabar tokio didelio klojimo. Jį dar abu su uošviu statė. Žentas atpirko iš kolūkio. Tai tvarka - savo rankomis statytą trobą turi iš valdžios pirkti! Stogą reiks lopyti. Tik ūpo, o gal sveikatos darbu nebėra. Ne taip, kaip anksčiau. Su koku pasimėgavimu triūsdavo jie abu su Levute. Nesunku būdavo nei arti, nei šieną pjauti. Pačiame stiprume buvo, jėgos turėjo. O gal linksnumas, geras ūpas padėdavo? Dirbo sau, niekas tada nevaikė, neujo, negąsdino, nieko nebijoj. Buvo pats sau šeimininkas. Pakalnėj už klojimo rugiai gerai derėdavo. Eidavo perkelti gyvulių šituo takeliu, tai neatitraukdavo akių nuo lauko: vėjui papūtus vilnydavo rugiai gražiau nei marios. O pamiškėj kviečių žemė, niekur neužaugdavo tokie kviečiai kaip ten. Gal reikėtų pasakyti agronomui. Tik ar klausys senio ir dar tremtinio? Ir žemė nebe ta, atžagariom rankom dirbama, traktorių suplūktą, iščiulptą ir nuskausta.

Pamiškėj Adomas apsidairė, gal svarstydamas, į kurią pusę pasukti. Pastovėjo kiek ir pasileido stačiai papieviais, pamiške ežero link. Brido žole, kliūdamas kupstų. Porą kartų suklupo. Medžių šakos metė keistus rangytus šešėlius. Nečiulbėjo joks paukštis. Tik nusigandusi stirna liuoktelėjo per griovį ir pasislėpė krūmuose. Adomui reikėjo paukščio giesmės, gal ji būtų nuraminusi ir paguodusi pavargusią žmogaus sielą. Ėjo kažko vildamasis, o ko ir pats nežinojo. Nuojauta, matyt; vedė, liepė būti laukuos ir miškuos, pasiusti rugio želmeniu, žole, besistiebiančia šalia akmens, šituo beržu, likusiu padirvy, susilietį su viskuo, kas gyva, auga, kvėpuoja, nori gyventi, ir kažkas atlėgs, nuslinks, palengvės. Tai ir klampojo pažliugusiu pagrioviu. Nesirinkdamas kelio, brido kur akys veda. Staiga sustojo kaip įbestas. Šešėlyje, po aukšto medžio šaka bolavo žmogysta, apsiausta galva, nukarusiom rankom. Vėjas judino šviesius drabužio skvermus...

- Pakaruoklis! - Toptelėjo galvon ir nusmelkė visą.

Sibire daug mirčių matė. Ten žmonės mirdavo kone kasdien. Jeigu sakytų, kad lagery buvo su mirtim apsipratęs, būtų netiesa. Negali žmogus apsiprasti su giltine, kuri lygiai visiems dalgi galand. Tačiau ten ligų, bado, pažeminimo ir nevilties iškamutas žmogus mirti nebijodavo. Mirtis jam būdavo visų kančių pabaiga. Bet čia Lietuvoj... Ne, negali būti. Gal ten stovi po medžiu žmogus, apsisiautęs baltu rūbu? O gal dvasia?

Adomas prisiminė savo tėvo pasakojimą, kaip jis, eidamas naktį pro kapus, pamatė baltą numirėlį ir... užsuko iš arčiau pasižiūrėti. O kai priėjo, žiūri - ant kapo sėdi girtas Ažubalių Ignasius vienais apatiniais, viršutinius rūbus pasikabinęs ant geležinės tvoros, taisosi gultis.

Ir Adomas ėmė artintis. Kuo arčiau ėjo, tuo labiau keitėsi baltos žmogystos pavidalas. Pirmiausia išnyko skvermai, galva, liko tik kupolas, o paskui išryškėjo medžio kontūrai.

- Ieva žydinti! - Balsu pasakė sau Adomas ir nusijuokė. - Negi jau ievos žydi?! - Vėl balsu paklausė. Ir

pats nustebo, kad balsas skamba pernelyg skardžiai ir šventvagiškai drumsčia slopią nakties tylą.

Palietė rankomis žydinčios ievos šakas. Žiedai buvo drėgni ir švelnūs, plūsterėjo į jį svaigiu kvapu ir priminė kažką gero, šviesaus, bet labai tolimo ir seniai seniai pamiršto. Stovėjo šalia ievos, tarsi bandydamas atsiminti. O gal norėjo ką nors pasakyti tam medeliui, ūmai pažadinusiam jį iš niūraus slogumo ir liūdesio. Bet nieko neištarė. Tik paskui bijodamas trikdėti tylumą, sušnabždėjo lyg nuskriaustas vaikas:

- O aš maniau, kad čia Levutės dvasia... Gal ji medeliu pasivertė...

Dabar jis vėl norėjo būti vaiku, kai nuoširdžiai tikėjo senelės sektomis pasakomis. Tuomet stovėtų čia žydinčia ieva tapusi jo Levutė. Kiek jie turėtų šnekos, kalbėtų be galo, be krašto kaip kadaise, pasakotų dabar vienas kitam ką patyrė, iškentėjo nuo tos baisios dienos, kai išskyrė juos geležinkelio stoty, o dukra liko mieste, kur mokėsi, ir nieko daugiau apie vienas kitą nežinojo. Pagalvojo taip ir staiga išgirdo: kažkas atsидuso, dusliai sukūkčiojo, lyg verktų.

- Levutė verkia, - pirmiausia pagalvojo Adomas, - guodžiasi kaip sunku buvo jai numirti vienai tarp svetimų, toli nuo Lietuvos...

Vėl įsiklausė į naktį. Ne, tai buvo ne verksmas. Teliūskavo bangelės. Už medžių plytėjo ežeras. O jis stovėjo po ieva ant ežero kranto.

Aušrojo. Adomas nepastebėjo, kada pasislėpė mėnulis. Ežerą gobė balzganas ūkas. Tamsos marška traukėsi vis tolyn ir tolyn, atskleisdama medžius, žolę, vandenį, platą atbradą.

Adomas nejautė ryto vėsos. Sėdėjo ant nuvirtusio medžio ir kažko ieškojo savo prabėgusiuose metuose.

Čia dar jauni paežerėj gegužinėje šoko. Čia parugėm ateidavo Sekminių švęsti. Levutė labai traukdavo vanduo. Gal dėl to su ežeru susiję laimingiausių Adomo dienų prisiminimai.

Jie pasirodo, šmėkšteli akyse, prabėga ir išnyksta. O kai kurie lūkuriuoja, grįžta. Iš naujo veda Adomą tų buvusių akimirų takais. Jis vėl taria tuos pačius kadaise pasakytus žodžius ir klausosi jos balso. Risnoja bėris, veždamas prie ežero juos ir žlugtą. Levutė, pasikaišiusi sijoną, įsibridusi vandenin, skalauja, gręžia skalbinius ir duoda jam patiesti ant žolės, kad išdžiūtų. Visoj pakrantėj baltuoja drobės. Jos akys šypsosi, lūpos praviros. Lyg sula teka žodžiai, skirti jam, ežerui, bėriui, žolei, giedančiam paukščiui. Keista Adomui, kad jie išliko šitoj ežero erdvėj. Kitaip argi jis prisimintų? Tie paprasčiausi žodžiai dabar kitaip skamba. Juose jau visas gyvenimas ir amžinybė. Ir visada čia liks. Plevens virš nutilusio lygaus ežero vandens, ilsėsis ant saulės nauksintų beržo šakų ir rasa žibančių rasakilių lapų. Tik kai jo nebebus, ar kas nors juos girdės?

Šaižiai nuaidėjo dūžiai į pabėgi. Adomas krūptelėjo ir pašoko.

Tiek metų kas rytą dūžiai išbudindavo jį iš sapno, parnešusio į Lietuvą, į namus, skaudžiai primindami, kad jis Sibire, kad jo laukia katorgiškas darbas, alkis, patyčios. Tas nepermaldujamas geležies žvangesys įsigėrė į kraują, kaip neviltis ir baimė.

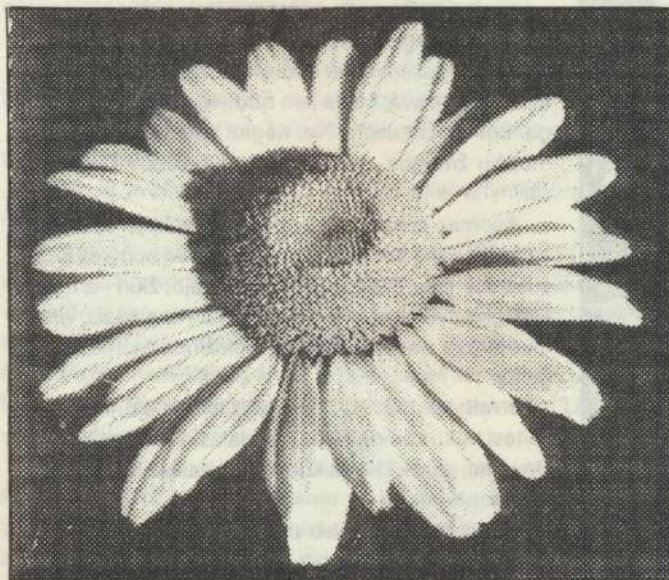
- Vėl pasivaideno prakeiktas lageris, - pats prieš save susidrovėjo Adomas, atsiminęs, kad jau niekur jam nebereikia bėgti, supratęs, kad kaimynas anapus ežero išvedė avį ar karvę ir akmeniu kalė kuolą. O ežeras atkartotojo aidą.

Pakilusi saulė džiovino medžių ir žolės rasą, šildė lapus ir žemę. Spinduliai naršė po vandenį, nušviesdami dugno žoles, akmenis ir mažas žuvytes. Jos šmirinėjo būreliais, nardė, švysčiojo lig dugno permatomame vandeny it būtų besvorės. Šalimais žilvičių krūme alsiai giedojo lakštingala, tik Adomas jos negirdėjo. Jis miegojo, atsirėmęs žydinčios ievos kamieno.

1985 m.

Vėlinių vakarą

Klevėnų kaimo muziejininko Antano Pakalnio atminimui

Gera, kad atėjai aplankyti, Vėlinių žvakę uždegei. Dabar aš vėl girdžiu, kaip lapai krinta, šiurena, kaip vėjas užauja. Ir vėl galiu kalbėtis su tavim. Niekas dabar manęs nepašnekina. Ačiū, kad baltą ramunę padėjai. Vadinas, nepamiršai mano eilėraščių. Prisimeni:

Baltos kapų gėlės,
Išbalau ir aš.
Baltą ramunėlę
Mirus kas atneš?

Tik nevadink manęs dėde, juk žinai, kad nemėgstu. Turiu savo pavardę ir vardą. Esmu Untanas Pakalnis. Gimiau labai gražioj vietoj, prie Kernadėto ežero. Tu jį žinai, grečium ir tu gimei, tik po kelių dešimtmečių. Kalėjimų "universitetuos", kai ilgėdavaus artimų žmonių ir savo krašto, kai širdį labai sopėdavo, mintys vis skrisdavo ir skrisdavo gimtinėn. Regėdavau:

Ežeras už kluono sidabru čion tviska,
Juodalksniais apstotas vilnim teliuskuoja,

*Nakty jame mėnuo, kai nutyla viskas,
Veidą savo prausia ir žvaigždės bučiuoja.
Žvaigždės jame supas, gaudo viena kitą
Po apverstą dangų pernakt ligi ryto.
Ant lapų plačiųjų suklaupę lelijos
Vandeny jų žiedai kaip baltos žarijos...*

Aš ne poetas. Koks galiu būti poetas, jeigu aš bemokslis valstietis. Žemę ariau, šieną pjoviau, nė dienos mokyklos suole nesėdėjau. Gal ir žemdirbys buvau prastas, nes skubindavau darbus nudirbt, kad knygom liktų laiko. Užsiskaičius šieną sulydavo, nes šitie darbai tik kūnui pasotinti, o mano dvasia buvo alkana. Už viską, ką žinau, ką moku, koks aš pats esmu - tai knygoms dėkui. Libri - amici, libri magistri...¹ Knygos mano gyvenimo alfa ir omega. Pradžia ir pabaiga. Prie knygos devyniasdešimt antrais savo metais gyvenimą pabaigiau. Su knyga savo gyvenimą pradėjau, kai spauda buvo draudžiama, skaityt besimokydamas. Slapsčiau su tėvu knygas, vaiku būdamas. Tik netikėjau ir sapnuot nesapnavau, kad istorija kartosis. Keturiasdešimt spaudos draudimo metų, keturiasdešimt spaudos laisvės metų. O paskui ateis laikas, kai vėl knygas slapsyti reiks. Daug ką galėjau pakišt po šiaudais, po balkiais. Nežinojau, nepračiau. Nešė glėbiais mano knygas, vertė kieme ir degino.

- Ką jūs darot! Šitoj lentynoj buvo Daukantas!- šaukiau.

- Negi jūs nežinot, kas yra Daukantas?! Susimildami palaukit, Lietuvos istorijos nesudeginkit!

Tik inkvizitoriai kurti buvo, manęs negirdėjo. Jie daužė ir pylė keptuvėn kiaušinius, rūpinos, kol ugnies daug, kad kiaušiniene išsikeptų. Šokau prie laužo ir ištraukiau jau pradėjusius gruzdėt Kudirkos raštus. Jie išplėšė knygas, uždėjo man antrankius ir pastatė šalia sargybinių.

Keturiasdešimt metų viską rinkau, ką tik gaudavau, savo rankom įrišau. Dabar žiūrėjau, kaip dega lietuviški laikraščiai, pirmieji mūsų rašytojų raštai, su meile ir pagarba mano atversti, glostyti ir skaityti... Ką aš jaučiau? Ką aš galėjau jaust tą valandą? Sopulį galugerklėj. Didelį sopulį. Kad nepradėčiau vėl šaukt, kartoju ir kartoju pašnibždom:

"Atleisk jiems, Viešpatie, jie nežino, ką daro. Atleisk jiems, Viešpatie, jie nežino, ką daro..."

Po trijų dešimtmečių tu rašei apie mane žurnale, bibliofilu vadina, senienų rinkėju. Kas iš to tavo rašymo, jei apie inkvizicijos laužą nutylėjai ir kad aš už knygas kalėjimų "universitetus"ėjau, nepasakei. Tik senaisiais leidiniais ir mano surinktoms drožinėtom verpstelėm džiaugeis.

Suprantu, kad tais laikais kitaip negalėjai. Grįžęs iš "universitetų", aš vėl rinkau. Juokdavos iš manęs kaimo žmonės: "Ot suvaikėjis sanis! Ažu dvi apdriskusias knygas bekanio-kų atadave". Ne tik bekaniookus, ir pensiją atiduodavau. Ne daug ko man senam bereikėjo, tik knygų. Libri - amici, libri magistri... Sermo est imago animi...² "Tai nusanėja Pakalnis! Su katėm latyniškai šneka",- šaipės kaimynai.

Žvakę vėjas užpūtė. Vėl tamsu, šalta. Ačiū, kad uždegei. Aš dar tiek daug nepasakiau.

Nepatiko man tavo mokytojai, kurie mokė netikėt Simonu Daukantu, niekindami vadino jį idealistu. Be meilės ir supratimo negalima parašyt savo tautos istorijos. Daukantas šventas mum žmogus, nes jam dūšią dėl Lietuvos sopėjo. Ar tu skaitei visus jo raštus? Ne? Tai perskaityk ir savo protu gyvenk.

Tas neišmintingas, kurs senovę peikia.

Jinai daugel davė, tik dėkoti reikia.

Žvakė vėl supleveno, bijau, kad neužpūstų. Prisimeni, kartą juokais aš paklausiau jūsų jaunų, kas yra laikas. Nė vienas nežinojot. Dabar aš tau pasakysiu. Laikas - tai žmonių jausmai ir mintys, išsaugotos knygose, mintys, skriejančios erdve iš vieno amžiaus į kitą. Ne kosmine, o žmogaus dvasios erdve. Svarbu, kad atsirastų tokie žmonės, kurie prikelia jas, nusijoya pelus nuo grūdų, sudaigina ir pasėja. O šituos žiemkenčius pjauš jau kiti. Svarbu, kad būtų sėjėjų...

Žvakė jau baigia degt. Aš dar noriu sušpēt tavęs paklaust. Pasakyk, tie, kurie skaitys mano išsaugotas knygas, ar jie pagalvos apie mane - mažą žmogelį, katras jas rinko ir saugojo, kad pelenais nevirstų? O gal ir nepagalvos, gal ir apie knygų inkvizicijos laužą nieko nežinos. Nueis į praeitį, užsimirš, lyg ūkana, liks kaip rašiau

eilėrašty:

Čion kapai senelių būrin susirinkę,

Apjuosti kerpėta akmenine siena.

Nedaug kas bežino, kas kape kur guli,

Kuris ką mylėjo, kaip sviete gyveno,

Gal siaurą takelį, gal kelią didžiulį

Nuėjo gyvendams, kelionėj paseno.

Gal verkė? Gal virkdė? Gal vis maža buvo,

Kol pagaliaus viskas - lyg nieko nebuvo...

Ne poetas aš. Rašiau tik, kai dūšią gėlė.

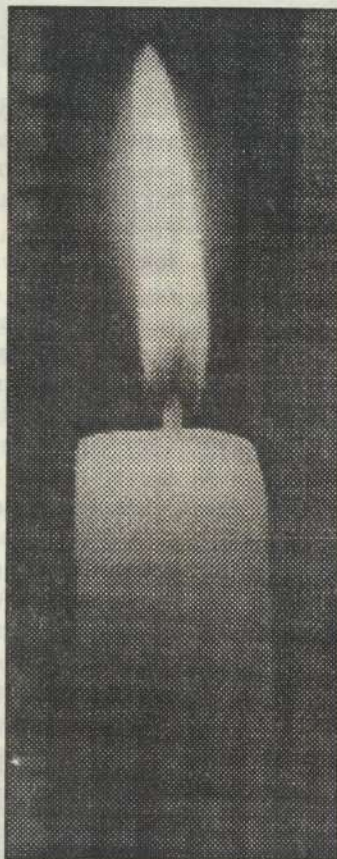
Girdžiu, kaip užauja rudens vėjas. Bangos dabar Kerna-dėtu ritas. Geltoni beržų lapeliai ežero vandeny supas...

Žvakė baigia degt, užgeso. Tamsoj ir balsas nutilo.

1989 m.

¹ Knygos - draugai, knygos - mokytojai.

² Kalba - sielos atvaizdas.

ATOSTOGOS ŠLAVĖNUOSE

Elena KAROSAITĖ-GIMBUTIENĖ

(Pradžia Nr.9)

Kaune mus globojo ir nakvyne aprūpino dėdė Aloyzas Brazauskas (jis buvo mano senelio Gustavo jauniausias brolis), kuris turėjo ten savo vaistinę ir keletą paskutinių metų prieš Pirmąjį karą buvo Kauno burmistras. Kaune išbuvom dvi dienas ir aplankėm katedrą, Šaričių, Karmelitų bažnyčias, buvom kažkuriame vaidinime: tada veikė rusų teatras ir dar buvo vaidinimai lenkų kalba. Anuo metu Kaune dažniausiai girdėjosi lenkų, rusų bei žydų kalbos. Lietuviškai kalbėjusių miestelėnų ne taip jau daug ten gyveno, pasitaikydavo nemaža vokiečių ir totorių. Kiek prisimenu, apžiūrėjome žemės ūkio mašinų fabriką kažkur netoli geležinkelio stoties, pasukui nuėjome į šokolado fabriką, kur buvome pavaišinti saldainiais.

Kaunas tuomet buvo vienas iš rusų imperijos pasienio tvirtovių, kur galėjo lankytis be armijos karių tik gubernatorius ir burmistras. Mano dėdė pažinojo prie tvirtovių dirbusius rangovus, vokiečius ir žydus, iš kurių girdėjo įvairių statybos "paslapčių". Vokiečių kilmės prekybininkai, net kelias generacijas gyvenę Lietuvoje, papirkdavo rangovus, kad kai kurias tvirtovės sienas išmūrytų iš labai trapių plytų, kurioms sugriauti pakako tik stipresnio smūgio. Buvo kalbama ir apie požeminius tunelius, jungiančius tvirtovę su užmiesčio pelkėmis, ir apie Karmelitų bažnyčios požemius, einančius link Pažaislio, kurie vėliau buvo užpulti. Net ir Anykščių apylinkėje, taip pat ir Šlavėnuose, 1914 metais lankėsi tur-

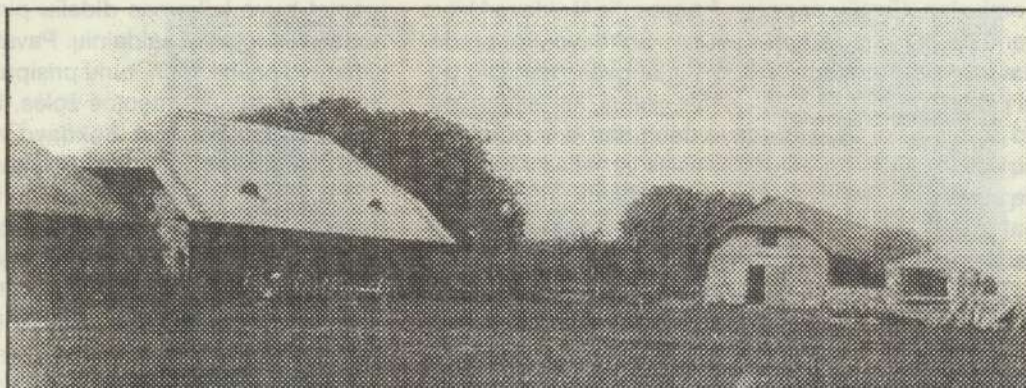
tingas vokiečių ir neva tai tyrinėjo piliakalnių ir senkapių, tačiau pradėjus domėtis rusų policijai, staigiai nakties metu išvyko.

Į Vilnių keliavome kaip maldininkai aplankyti Aušros Vartų ir Kalvarijų. Pradėjome kelionę iš Šlavėnų, pro Storių kalnus, piliakalnį ir Liudiškių kaimą iki Rubikių ežero. Čia gavome porą didelių valčių, kuriomis plaukėme apie 40 varstų Rubikiais ir kitais ežeriukais, upeliais bei vieną su kitu jungiančiais perkasais. Nepasiekę Vilniaus, apsistojome Venclovavičių giminių dvare. Vietinis jaunimas mus sutiko su šauniu vakarėliu. Pasipuošę, kiek galėję, prašokome visą naktį: negi atsisakysi tokios puikios progos pasilinksinti. Viešėjome čia bene tris dienas. Dvaro arkliais važinėjome į miestą ir garsesnes jo apylinkes. Kaip tikri maldininkai - pirmiausia pasimeldėme prie Aušros Vartų stebuklingo Dievo Motinos paveikslo. Pamaldų metu sunku buvo patekti į koplyčios vidų - žmonės klūpojo ant grindinio, gatvės viduryje. Ta gatvė niekas nevažinėjo. Po to aplankėme katedrą, Šv. Petro ir Povilo bažnyčią Antakalnyje, dar kelias įdomesnes bažnyčias ir apėjome garsiąsias Vilniaus Kalvarijas. Apžiūrėjome aukštutinės ir žemutinės pilių griuvėsius bei kitus istorinius pastatus. Nuvažiavome į Verkius, kur turtingi rūmai ir gražus parkas ant Neries pakrantės atrodė apleisti ir netvarkomi: buvome ir Trakuose pažiūrėti griuvėsių ir pasiirstyti ežeruose. Tuomet ten garsėjo karaimai - sodininkai savo labai skaniais agurkais.

Nuotraukoje Vytautas Karosas, Anulė Mašiotaitė ir Elena Karosaitė Šlavėnuose prieš pirmąjį pasaulinį karą

Ūkiniai Šlavėnų
dvaro pastatai

Atgal jau keliavome siauruoju traukinėliu link Debeikių, kur išlipę pernakvojome Aknystos dvare ir pilni įspūdžių skirstėmės į namus.

Labai iškilmingai Šlavėnuose būdavo švenčiama liepos 26 d. šv. Ona. Gal ne todėl, kad viena iš Brazauskaičių vadinosi tuo vardu, bet labiausiai dėl didelių atlaidų ir kermošiaus Anykščiuose. Žmonės gausiai suvažiuodavo ir iš tolimesnių vietovių; pasinaudodavo vasarą pradžiūvusiais keliais, geru oru, užbaigta šienapjūte ir daugumoje vietovių dar neprasidėjusia rugiapjūte. Ta proga ir arti Anykščių esančiuose Šlavėnuose atsilankydavo nemažai ir toliau gyvenančių giminių bei pažįstamų.

Močiutė ir tetos tai šventei pradėdavo ruoštis bent savaitę anksčiau. Valydavo kambarius, plaudavo langus, ravėdavo darželių lysveles, takelius išbarstydavo baltu Šlavės skardžiaus smėliu. Nakvynei suvažiuodavo keli "desėtkai" žmonių, reikėdavo paruošti patalynę ir miegojimui vietą. O kiek būdavo darbo su duonos ir pyragų kepimu, paukštienos pešiojimu; dar reikėdavo pridėti porą avių ir kokį veislei netinkamą jautuką ar veršį.

Šventės rytui išaušus, visi kas tik galėjo vyko bažnyčion: močiutė ir vyresnės tetos - fajetonu, vyrai ir jaunesnės tetos - tarantasais ir lineikomis. Važnyčiodavo dėdės ir tetos, bet fajetoną valdė tikras vežėjas, nuo neatmenamų laikų dvare tarnavęs arklių prižiūrėtoju. Močiutė dabojo, kad laiku išvyktume, gink Dieve, sumai nepavėluotume. Šlavėniškai važiuodavo į bažnyčią kiekvieną sekmadienį ar šventei pasitaikius, bet ne tokiau gausiu būriu, pakinkyta šienveže - porine "brika", kad nenuvargintų arklių.

Prisipažinsiu, baisiai nemėgau lankyti Anykščių ar kitų miestelių bažnyčių, ne dėl to, kad nebūčiau pamaldus, bet dėl blusų kandimo. Nuo pat mažens mama įpratino mus melstis ir šventas dienas tinkamai švęsti; labai mėgau klausyti giesmių giedojimo, vargonų gaudimo, stebėti kaimo moterų šventadieniškus parėdus... bet ilgiau susikaupti, ilgiau bažnyčioje ramiai išsėdėti kliudė man blusos. Kaime jų būdavo daug ir žmonės prinešdavo jų į bažnyčią, kur nelabai nuodugnai šveičiamų grindų plyšiuose jų prisiveisdavo ir puldavo ne kasdieną besilankančius maldininkus. Neatsimenu, kokios šventės proga nuėjau į Anykščių bažnyčią. Buvo karšta vasaros diena, žmonės labai prakaitavo ir gal tuo dar

labiau paskatino blusų apetitą. Pajutau, kaip virtinėmis jos ėmė lipti mano kojomis aukštyn... Šiaubo apimta tik pašnabždėjau seseriai Valei ir skubiai apleidau bažnyčią. Perbėgusi šventorių - atsidūriau prie upės. Tankūs medžiai ir krūmai dengė mane iš visų pusių, įbridusi į vandenį pradėjau kratyti savo aprangą ir traiškyti blusas. Sužinoję mano nuotykį, namiškai praminė mane - blusų karaliene, nes aš buvau jautri insektų įkandimui. Blusos anuo metu viešpatavo visoje Lietuvoje, - ne tik kaimuose, bet ir miestuose. Nebuvo tada jokių insekticidų, kovojome su jomis bendra švara, plovėme grindis šarmu, o išdžiūvus - tepėm žibalu ar terpentinu. Jų atbaidymui buvo vartojami sabadillės ar pyretrum milteliai. Kaimuose, kūdrių pakraščiuose augančiais ajeriais, barstydavo grindis ir padėdavo po čiužiniu.

Atvykę svečiai, kol visi susirinkdavo, buvo vaišinami šaltutėle beržų sula, alaus Šlavėnuose niekas nedarydavo, tik vyrai prie pietų gaudavo degtinės. Labai iškilmingomis vestuvių, krikštynų, naujos marčios ar naujo žento atvykimo progomis močiutė svečius vaišindavo vynu, ir tai dažniausiai namų gamybos. Pietų metu, sodinant svečius, būdavo prisilaikoma tradicinės hierarchijos; gale stalo šalia prosenelės (močiutės motinos) pasodindavo garbingiausią viešnią, tetą Kazę Charmskienę iš Veselavos dvaro (netoli Kavarsko). Moterys sėdėdavo nugarom į langus, kad nesimatytų veido defektai, vyrai - kitoje pusėje stalo; visi - pagal kilmingumą ir amžių. Namiškai ir ne taip gerbiami svečiai rasdavo sau vietos kitame - žemajame stalo gale, arčiau durų; kurie netilpdavo, susėsdavo su jaunimu ir didesniais vaikais. Mažieji vaikai su auklėmis ar mamom likdavo savo kambariuose.

Po pietų svečiai galėdavo prigulti ir kiek pailsėti, nes kai kuriems kelionė iš namų nebuvo trumpa. Kiti eidavo į sodą uogauti ar obuoliauti. Karštomis dienomis buvo malonu pavaikščioti lapų užtemdyta liepų alėja. Lietingam orui esant ten augdavo daugybė grybų - paliepių (paruošti su grietine ir pipirais, tai buvo skaniausi grybai!).

Vakarop, po sočios, iš karštų patiekalų ir daugybės saldumynų, ilgai trunkančios vakarienės, prasidėdavo šokiai. Nors ir didelis Šlavėnų salonas visų nesutalpindavo, nes buvo šokama su figūromis, kurių pagrindinis tikslas buvo išvesti šokėjus iš salono, susikibusius ran-

komis, lenciūgėliu ar pora už poros; jie išeidavo į kitus kambarius, gonkas ir net darželį. Šokdavo, kol pradėdavo švisti. Tuomet po arbatos ir lengvų užkandžių vieni eidavo gulti į jiems paruoštus gultus, kiti išsiruošdavo namo. Namiškiai turėdavo daug darbo, ir porai dienų pasamdydavo labiau patyrusias tarnaites ir bent vieną atsakomingesnį vyriškį svečių arklams prižiūrėti. Taip pat reikėjo aprūpinti svečių vežėjus ir juos tinkamai pavaišinti.

Po šv. Onos netrukus prasidėdavo rugiapjūtė. Tuomet visiems dėdėm ir tetom dirbant tekdavo smarkiai paprakaituoti. Mums, jaunimui, labiausiai rūpėjo rugiapjūtės pabaigtuvės, kurios išvirsdavo į nemažą pasilinksminimą. Tuo metu dažniausiai būdavo gražus oras, ir visos vaisės bei šokiai vykdavo po atviru dangumi. Močiutė darbininkus dosniai vaišindavo, papjaudavo veršuką ar porą avių. Kieme ant ištiestų stalų, uždengtų staltiesėmis, padėdavo kvietinių pyragų, sūrio, sviesto, troškintos mėsos su bulvėmis, geriausių sodo vaisių ir ašocių su gira.

Rugių pjovėjai dvaro šeimininkei - močiutei įteikdavo rugių varpų puokštę, papuoštą laukinių gėlių žiedais. Jos sūnūs bei žentai gaudavo iš javų supintas juostas, kurias užmesdavo ant kaklo arba surišdavo per juosmenį. Moterims ir mergaitėms paduodavo javų vainikus. Kartu dainuodavo atitinkamas pabaigtuvių dainas ir sakydavo "oracijas". Apdovanotiems "derliumi" reikėdavo atsidėkoti sidabrinėmis monetomis (pusrublis

tuomet buvo laikomas dideliu pinigų) arba merginas apdalinti saujomis saldinių. Pavalgius vakarienę, prasidėdavo šokiai. Man, turiu prisipažinti, tie šokiai po atviru dangumi, ant rasotos žolės, buvo daug jausmingesni, negu saloniniai. Šokdavo visi kartu, ir atsisakymas šokio kvietimui buvo laikomas dideliu užgavimu.

Atostogos Šlavėnuose nebūtų tobulos, jei neįvyktų iškyla į Rubikių ežero salą, čia dalyvaudavo tik jaunimas ir keliaudavo raiti. Parinkdavome laiką, kuomet arkliai būdavo laisvesni nuo darbo; balnus, kurių Šlavėnuose tam neužtekdavo, susiskolindavome iš kaimynų. Iškyloje be šlavėniškių, mudviejų su Vale, tetos Halinos, Beniaus Mikalausko - medicinos studento ir dar kokio viešinio jaunuolio, dalyvaudavo Mingailų jaunimas, Žukauskas iš Anykščių ir vaistininko Hopeno vyresnės mergaitės. Maistą ir šiltesnius drabužius nuveždavo vežimu. Išjodavome ankstyvą popietę, kad dar būtų laiko su šviesa persikelti į ežero didžiąją salą, tam pasamdydavome didelę valtį. Saloje buvo erdvi daržinė, kur ūkininkai sukraudavo saloje prišienautą šieną. Daržinės durys visada būdavo atdaros, kad galėtų gyvuliai pasislėpti nuo darganos, mes irgi tąja daržine pasinaudodavome, užėjus lietui.

Tuo atvykus salon, sukurdavome laužą ir gamindavome vakarienę. Žvejybos mėgėjai prigaudydavo žuvų ir vėžių, kurių buvo gausu Rubikių ežero vandenyse. Įdomu buvo vakaroti toje saloje, girdėjosi neįprasti paukščių ir vandens gyvių garsai, švytėjo šv. Jono vabalėliai, fosforo šviesa švietė ištrūniję kelmiai (net namo parvežtas gabalas dar porą dienų šviesdavo). Prieš vidurnaktį turėdavome valtį gražinti Rubikių žvejui, todėl apie vienuoliktą imdavome ruoštis namo. Neskubėdami joti, priartėdavome kelionės galą. Mus pasitikdavo rytas, virš slėnių ir balų kildavo rūkas, vieversėliai čirendavo, varlės sutartinės kurkdavo. Sekmadienio ryte žmonių laukuose nesimaitydavo, tik - kerdžius su savo banda ar iš naktigonės grįžtantieji. Dvare jau gyvenimas būdavo atbudęs. Mums išsimiegoti netekdavo, nes tuoj reikėdavo eiti padėti dirbti į pieninę.

Kelionės į Rubikių ežerą proga aplankydavome ir dėdę Bagdoną Burbiškio dvare. Jis vertėsi pieno perdirbimu, sviesto ir sūrų gaminiu, pardavinėjo pagal ilgalaikę sutartį, ypač - Tilžės sūrį.

Gyveno dėdė apleistų rūmų apatiniuose kambariuose. Savininkai, anykštėnų Venclovavičių giminės, čia negyveno; nuomininkai naudojosi mažiau pataisų reikalaujančiais ofisiniais. Gražūs ir didingi buvo Burbiškio dvaro rūmai, apsupti puikaus parko, siekiančio ežero krantą. Bet viskas ten buvo apleista, parko takai krūmais ir laukiniais vijokliais apžėlę. Stebėtina, kad rūmų vidaus įrengimas likęs beveik nepalietas: puikūs praėjusio šimtmečio baldai ir paveikslai puošė kambarius. Dėdė Bagdonas buvo romantikas ir svajotojas. Baigęs savo darbą, mėgdavo pavakaroti antrojo aukšto salone. Saulei besileidžiant jis žingsniuodavo nuo vieno iki kito galo. Su-

Dar šiaudais dengti, jau tik nuotraukoje išlikę dvaro pastatai. Nuotraukos iš asmeninio Jurgio GIMBUTO archyvo.

temoms tirštėjant, jis matė ir jautė, kaip šalia jo atsiradavo moters šešėlis, ilga senoviška suknele, įmantriai sušukuotais plaukais; ji įsikibdavo jam į parankę ir abu tylėdami jie keletą kartų pereidavo išilgai salono. Pasakui ponias atsidusdavo ir pranykdavo. Dėdė, buvęs jūrinių ir išgyvenęs daug nuotykių, mėgo tąją dvaro poniją. Kiek aš benorėjau ją pamatyti, man esant Burbiškiuose, ji niekad nepasirodė, nors vietiniai žmonės tvirtino, ne kartą ją matę.

Panašių vaiduoklių buvę ir kitur. Tai Surviluose, netoli Troškūnų, kur už Jono Vaišvilos išteklėjusi gyveno teta Jadvinė, visi dvaro gyventojai dienos šviesoje buvo matę prieš porą generacijų gyvenusį Survilų dvaro savininką besivaidenantį. Kiekvieną kartą, kai tik atsiradavo naujas dvaro savininkas ar valdytojas, taip pat gimus berniukui paveldėtoji, jis pasirodydavo. Iš vieškelio tiesiog per Juostos upelį į pelkėtas pievas atlėkdavo ketvertu arklių pakinkyta karieta. Vežėjas pliauškindavo botagu, ponas apsidairydavo prie trobesių, ilgiau užtrukdavo ties arklidėmis ir grįždavo atgal. Apie tai man pasakojo teta Jadvinė ir patvirtino jos vyro brolis, Juozas Vaišvila, kuris buvo vedęs Janiną Mingailaitę ir vertėsi didesnių dvarų nuomavimu.

Artėjant rudeniiui, Pavirninčio dvare, kur stovėjo didelis, naujas ir niekam nenaudojamas svirnas, būdavo ruošiamas sudėtinis vakarėlis miestelėnų inteligentų ir dvarininkų jaunuomenei. Ten tevarito tik lenkų kalbą, ir patekti galima buvo asmeniškai kvietimu (leisdavo atsivežti savo asmenišką draugą). Tai buvo kulminacinis vasaros įvykis (paskutinis 1913 m.). Mums, šlavėniškiams, darė didelį įspūdį, kad vykstant į tą balių reikėjo dėvėti baltą balinę suknelę, baltus ar juodus batus ir visiems - baltas pirštines.

Iš kiekvienų namų atveždavo maisto bei skanumynų, kuriuos bendrai sudėdavo ant ilgo stalo. Vyrai sumesdavo pinigus muzikantams. Tam vakarui ruošdavomės bent mėnesį iš anksto, o po to dar ilgai kalbėdavome, net atostogom pasibaigus.

Čia važiuodavome kartu su mama ar kuria vyresne teta, susigundydavo ir kitos tetos bei dėdės pasižmonėti. Tame vakarėlyje susitikdavome su tolimesnių apylinkių jaunimu, dažniausiai su studentais ar jaonais profesionalais.

Būdavo ir kitokių suėjimų. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kada lietuvių tautinis sąmonėjimas buvo itin intensyvus, Anykščių, Debeikių, Troškūnų, Kavarsko, Andrioniškio ar Kurklių rajonuose daugiausia Emilės Venclovavičienės ir jos talkininkų pastangomis buvo ruošiami "klojimo" vaidinimai. Jie turėjo didelio pasisekimo, pritraukdami daug kaimo jaunimo. Stengdavomės ir mes nė vieno nepraleisti. Ta proga kartais iškildavo aštrių ginčų tarp vyresnių mamos brolių Stanislovo bei Henriko ir jų žmonių, o iš kitos pusės - mano mamos ir tetos Onulės. Pirmieji buvo prolenkiškai, net iki šovinizmo, nusistatę, o mano mama ir teta buvo išteklėjusios už tikrų lietuvių - "chlopų". Prie juodviejų prisidėdavo abi tetos Vaišvilienės - Jadvinė ir Janinka, taip pat teta Halina. Aš pati nuo mažens buvau proletuviškai nusistčiusi, tai buvo mano tėvo nuopelnas. Tuose klojimų vaidinimuose susitikdavome su Anykščių Karosų jaunuomene (Vėjeliškiuose Karosų ūkyje tegyveno sena teta Teofilė, mano tėvo motinos sesuo) ir kitais, kaip inžinieriumi Markūnu, Brazaičiu, Žukausku.

Kova tarp lietuvių ir lenkų kalbos anais laikais ir nepriklausomybės pradžioje buvo aštri ir nesibaigianti. Pavyzdžiui, net ir Dotnuvos akademijos profesorių privačiuose pobūviuose dar 1924-25 metais buvo vartojama lenkų kalba. Tam reikalui pagerinti, prof. I. Končius, J. Krikščiūnas, Ruokis, mano vyras L. Gimbutas buvo įsteigę Žemaičių Draugiją, nors nariai ne visi buvo tikri žemaičiai, jų skaičius greitai augo. Šios draugijos tikslas buvo kovoti už lietuvių kalbą, nes buvo daug vartojančių šią kalbą namuose tarp profesorių ir studentų. Apie Kėdainius, Krakius ir Dotnuvą daugumas gyventojų save laikė "šliachte liaudanska" ir kalbėjo lietuviškai bei lenkišku žargonu.

Konstantino rauda

Šį Konstantino nuo Kurklių 1890 m. pageltusį rankraštį 1995 m. vasarą muziejininkams perdavė Algis Ladiga. Rankraštis rastas motinos Stefanijos Ladigienės archyve. S.Ladigienė (g.1901 m. Vabalninke) gyveno Gulbinėnų kaime, Biržų apskrityje. Tarpukario laikotarpiu ji važinėjo po Lietuvą skaitydama pedagogines paskaitas apie auklėjimą, pasaulėžiūrą. Turbūt vienoje kelyje po mūsų kraštą jai į rankas ir pakliuvo šis rankraštis.

Konstantino mirusios motinos gedėjimas, apraudojimas yra 19 a. kalmo žmogaus poetinis kūrinys, atskleidžiantis jo etines vertybes, kurtas panaudojant liaudies dainų poetiką ir simboliką. Per liaudies dainų poetiką ir simboliką Konstantinas labiausiai gali išreikšti savo skausmą. Rankraštis yra ir 19 a. Anykščių krašto tarmės paminklas.

Rankraščio I-ąją dalį pateikiant šių dienų skaitytojui, stengtasi laikytis dabartinės rašybos taisyklių, bet, kiek įmanoma, išlaikant tarmines formas.

Alma AMBRAŠKAITĖ

Tai įdomus XIX a. pabaigos tekstas, parašytas rytų aukštaičių tarme. Nors tarmės sistemos nėra nuosekliai laikomasi, šis kūrinys, sudomins tuos, kurie tyrinėja mūsų tarmių istoriją. Tekste užfiksuota subtilių kalbinių ypatybių, pavyzdžiui, žodžio galo trumpinimo atvejų, būdingų anykštėnams ir aplinkiniams šnektoms. Kalbos požiūriu Konstantino kūrinį būtų įdomu palyginti su didžiojo anykštėno Antano Baranausko tarminiais tekstais.

Spausdinamas kūrinys rodo jo autorių buvus raštingą žmogų, nors rašybai nuoseklumo ir trūksta. Bet nepamirštame, kad tai XIX a. pabaiga! Net ir A.Baranauskas iš pradžių neturėjo nuoseklios rašybos sistemos.

Bonifacas STUNDŽIA
doc.habilituotas daktaras

1890 m. Mojaus nedėlias rytas. Konstantinas nuliūdimi paskendįs iš priežas smerčia Motinas sava

Dieve mana, kaipgi graitai žmogaus amžius bėga
Irgi tykiai kaip šešėlis ir tai kaip par miegą.
Pasbaigia su varpų balsais visa ano slova,
I ščeslivas, jegu turi gerų darbų sava,
Pakol gyvas usijėmįs su reikalais kruta,
Kad numiršta, tad ant svieta kaip jau nebūta.
Ir Matute kad gyvena, ką tikrai regėjau,
O kad numire, tad regis nigdi neturėjau.
Tiktai lika širdej smūtkai nikaip neraminti,
Lika vargai, kurių žmones negali atimti.
Žmones pagal papratimą savotiškai brenda,
Su mergom, su pasogais man akysna lenda,
Mislija, kad tokiais nekais čion mani patiešis,
Bet šalin paeina toksai nieka nog mani nepešis.
Smūtkai gyven širdej mana, nikiiek nenutilsta,
Bet kaskart didesniais daras, kaskart labjaua kilsta.
Namuos mūsų panavoja gilus nutilimas,
Tiktai širdej nuolat užia graudus nuliūdimas.
Nesčeslyvas aš ant svieta esmu čionai žmogus,
Gol vortas aš to nog Dieva užu dārbus blogus.
Kiti žmones ir vyresni tevelius dar turi,
Tikrai Dievas ten su loskam in jų namus žiūri.
Aš tikra sava tevelia akims neregėju
Ir Matutį, kurių mačiau, neilgai turėju.
Dieve mana, pasibaige jau mana ramumas,
O užstoja dienas liūdnas ir vienas kartumas.
Nors toj vietaj seniaus buva nameli palaiki,
Betgi buvam visi gyvi, visi buvam sveiki.
Tada jutam sau ramumą sulaukį ir švinčių,
Neteip kaip dabar par švintės daugiu smūtko kinčiu.
Dabarčiu dienas, subatų ir nedėlių dienas

Nieka daugiaus, tik kartybe ir ašaras vienas.
Povnai seniaus šitas dienas parlaidžia ant nieka,
Taigi man Dievas toms dienoms atėme patieką.
Kas man iš šitų namų ir iš to gražuma,
Kad nieka viduj nerundu, tik vieną nūdnumą.
Tegul kas kakių nors gražybį ištaisa,
Man gražumas ar linksmybe kartybį pritaista.
Tik vienąkart ilgiaus miegot, gryčej miegot vėsu,
Prasibudus kaip ir linksma, kaip ir akys šviesu.
Misliju sau ko čia linksma ar gal ko aš klystu,
Bet girdžiu žmogus eina ir garbina Kristų,
Sesuo "ant amžių" atsake ir na suola kelias.
Žmogus "sveiki gyvi, saka, čion jūs, siratėlas".
Na tų žodžių smūtkai šturmais kriūtinej užgriaude
Ir gailingas ašarėlas iš akių išspaude.
Buva žmogus ne iš tola, tas mūsų susiedas,
Kurį teis metais aplunke jį padabnas bėdas.
Čėsais pats pričynas jiešku smūtkas sutrumdyti,
Kad svetimas žmogus kaip nors galėt pamatyti.
Žmogus svetimas sutikus net akys prašvinta,
Bet parsiskyrus dar didesniai smūtkai vėl atkrinta.
Mielas Dieve, ramūs čėsai kurgi teip praėja
Kad Matute su mum eja, su mumis kalbėja.
Duodava mum kožnam daikti gerų, sveikų rodų,
Nebuva teip sunkūs vargai, ani teip nabuodu.
Pakol buvam nepaaugį - netureja kam pamačyt ani
kakioj redojo,
Sielvartava ilgus metus pati kožnoj bėdoj.
Mokina mum kožnam daikti, nog bloga sergėja,
Kad ruošiantis Bažnyčion mate - skubintis linkėja.
Rodija mum kožnam daikti Dievulia prašyti,

Kad nog nesčesčių visokių teiktų užlaikyti.
 O iš Bažnyčės išėjus, jei grįždavam graita,
 Atrasdavam atsiklaupus ant knygelas skaita.
 Dabar kad išeinam Kurkliuos, lieka namai pūsti,
 Atajis nieka nerundi, tiktai kad nusgūsti.
 O jei vienas kur išeinam ir atliekam vienas,
 Tad nieka daugu nesmata, tik nuliūdį sienas.
 Šindi nors abudu name, betgi gryčej vienas,
 Sesuo kuknej, tinai raikia, nes pečius kūrenas.
 Gryčioj vienam širdis plyšta, nemožna pabūti:
 Matas toj vieta, kur buvam apstojį mirštantį Matutį,
 Matas lova, kur par žiemų sopulius kintėja,
 Čionai regis, kad ir matas, kaip kūnas gulėja.
 Dieve mana, širdis plyšta, reiks plaukai nusrauti,
 Aisi oran nors ant vėja ben kiek atsigauti.
 Aigi, Dieve, kaipgi gražu, kaipgi visur kvepia,
 Ramumas ora šiandieną garbint Tavi liepia.
 Šindi diena visu burnu, diena dar ir švinta,
 Rasa nog žibančias saulas kaipo perlai krinta.
 Medžiai gražiais rūbais dengias, žaliuoja vasarojis,
 Paukščiai visais kraštais gieda, tartum puse rojaus,
 Kvepėjimas iš žolalių ramumą priduoja.
 Kas neturi jakio varga, tam gol ne nabodu,
 Bet aš turiu didį vargą, širdej gyven skausmas,
 Nėra vietas ti ramumy, neprieina ni koks džiaugsmas.
 Kas iš to, kad jūs žaliuojat teipo gražiai pievas,
 Kad Matutes mana nėra - ar laimins jum Dievas?
 Kaip čion augat mana mielas smūtnas avižėlas,
 Kas ant jūsų čionai tūris - ar ne ašarėlas?
 Atėju šiandieną čion jums pasakyti,
 Jog Matute mana nebeateis jūsų prilankyti.
 Takeli jūs mana, perni ką vaikščioja jumis paslinkus
 senute,

Buva tai mana, oi Dieve, tikroja Matute.
 Neturėsiu aš amžių jau sava Matutes,
 Nesulaukste, kad lankyto ir jums toj senute.
 Kvietkelėli, jūs raudanai šiemet nežydėkit,
 Paukštelėliai mūsų krūmuos šiemet nečilbėkit.
 Jūs ant mana nuliūdima šinden paveizėkit,
 Už Matutį man želabas nešioti padėkit.
 Teip man tinai bevaikščiojant, Matutes dejuojant,
 Girdžiu balsų biržyna gegutes kukuojant.
 Gegutėla, tu nog Dieva dėl siratų duota,
 Ant tava balsa teip liūdna, daugal kart raudota.
 Bet dar prašau čion aš tavi, tu pilka gegute,
 Pakukuok arčiaus nuskridus, kur mana sesute.
 Pakukuok tinai nuskridus ant soda medelių,
 Gali kukuot, gegutėla, ant mana namelių.
 Tie nameli dabar pūsti, tik vėji lakioja
 Ir sesute siratėla kur ne kur vaikščioja.
 Gol užmirša šindi verkti runšu užsijėmus,
 Ir jos širdis jau nog smūtkų seniai yr aptemus.
 Tai, gegute, kad pradėtum gailingai kukuoti,
 Atmintų, kad reik Matutes mum kasdien raudoti.
 Bet ir daugiau gegutėlas turėč ko prašyti,
 Ką tik norėtum čion smūtną mani paklaustyti.
 Čion šituos smūtnuos namėlias sesute tik viena,
 Bet turiu dar dvi sesutes Kurkliuose gyvena.
 Prašau tamstas, gegutėla, kad tinai nuskristum,
 O tų vietų, kur aš noriu, nutūpt sau išvystum.

Pakukuok joms ant tos eglas, kur kapas Matutes,
 Tegul girdi tava balsa ir tos dvi sesutes.
 Kad užgirdį tava balsa galėtų raudoti,
 Už Matutes silpnybes Dievulia blagoti.
 Pasakyk dar, gegutėla, sava balsu graudu,
 Kad braliukas jų kas dieną čion Matutes raudu.

Grįžtunt namo piemenėliai matas krūmi gana,
 Bet karves, kuri išgaiša, nesmata ti mana.
 Arčiaus ainunt daržuos riogsa lapai nesuvežti,
 Nes kiaulai visi yra už tvaros išmesti.
 Čion vėl ainunt, daiktas naujas ne kartą matytas,
 Stogas klėtes par du daiktu vagių sudraskytas.
 Nors daiktus visus atradam iš Dieva malones,
 Tečiaus yra znokas tikras jau Dieva karones,
 Kad Matute buva gyva, čion to nesgirdėja,
 Pasivedimi ir sčestej tie namai laimėja.

Pasakyk tu, gegutėla, ką tujan kukuoji,
 Saka žmones, kad vargelius ty kieno rakuoji.
 Tujan žinai, kakie vargai dabar mani spaudžia,
 Bet didesnis in man bėdas tiktai ar ne griaudžia.
 Dieve mana, neduok viškai mani išnaikinti,
 Neturėsi kuo už dūšių Matutes atminti.

Čion užėju ant atšlaima ir sėdaus ant gonka,
 Čia toj vieta, kur stavėja toj brungi kurmonka.
 Čionai su grabu išnešį Matutį indėja,
 Matas kelias, kuriuo žmones su giesmėm lydėja.
 Čion ašaras apsšluostįs inėju jau gryčion,
 Bet gryčiaj neilgai trukįs išėju Bažnyčion.
 Čia Bažnyčiaj labai skaudžiai širdis susapėja,
 Kad Kunigas in altorių su Mišiu išėja.

Nes už sveikatų Matutes intencijų pripratįs daryti,
 Ogi šindi jau už dušių reikia atmainyti.
 Paskui "Ponabaženstvai" kad baige giedoti,
 Girdžiu šneka, kad yr kūnas kieno ti kavoti.
 Reikės ir man tasai kūnas ant kapų nulaisti,
 Kad ant kapa Motinėlas galėčia pasmelsti.
 Čionai ant kapa atėjįs klaupiu tuoj ant keliu,
 Visa čia mana patieka ant šitų kapeliu.
 Motinėla numylėta, kaipgi čia gyveni,
 Čiony po egly na saulas turi nars pavėnį.
 Bet ar turi ten pavėnį iš Jėzaus zaslūgas,
 Ar atsiunčia tinai čysčių su patiekam slūgas?
 Matinėla gyvindama nemate čion gera,
 Ar apturėji išganymą par Kristusą viera?
 Matinėla mūsų miela, Matute varginga,
 Ar tiešija Tau Marija tinai sapulinga?
 Gyvindama čia ant svieta Marijų mylėji,
 Ant sopulių Jos didžiųjų poterius kalbėji.
 Prašinėji vis Marijas ščeslyvai numirti,
 Kad amžiną prapuolimą nereiktų daktirti.
 Oi, Marija, sopulinga, ką Ana ti gava,
 Argi būtų toj prapuolus, kuri Tau tarnava?
 Ai, Marija, širdis mana visad užušolus,
 Argi būtų Motinėla ten mūsų prapuolus?
 Jei Matute neprapuola, kad žinot galėčia,
 Tada visad linksmas būčia ir visa turėčia.
 Ai, Marija, visi jausmai smūtkais yr suspausti,
 Kad Matutes nežinu kur ir nēr ko pasklausti.
 Čionai beklūpant ant kapa širdis sudrebėja,
 Ir berašunt runka rašyt daugu negalėja.

“Pakilti aukštyn su arais” - kviečia pokario Lietuvos gimnazistai savo draugus. Vartau 1947 m. Anykščių gimnazijos IV laidos abiturientės Onutės Sedelskytės gimnazistiškų atsiminimų albumėlį (ištraukos spausdinamos 44 puslapyje) ir nuotraukas. Okupantai Lietuvą jau smaugė lageriuose, kalėjimuose, saugumo kamerose.

O subrendusios dvasios Lietuvos jaunimas šviesiomis akimis vieni kitiems atminčiai į albumėlį rašė V.Kudirkos, Maironio, B.Brazdžio, J.Kossu - Aleksandravičiaus posmelius, filosofo St.Šalkauskio mintis apie laisvę, aukštus idealus, laimę, jaunystę, asmenybę, pasiaukojimą, teisingumo pergalę, apie Tėvynę, kurią “tik tas myli, kas kartu su ja kenčia ir džiaugiasi, kas liūdi dėl josios nelaimių ir rausta dėl jos gėdos”.

Tautiniais rūbais pasipuošusių mergaičių rankose pačių darželiuose išaugintų pinavijų žiedai su svyrančio smidro šakele. Į švarko atlapą gėlę įsisegęs ir jų mokytojas - rašytojas Antanas Vienuolis...

Alma AMBRAŠKAITĖ

Gimnazistė Onutė Sedelskytė pasipuošusi tautiniais drabužiais

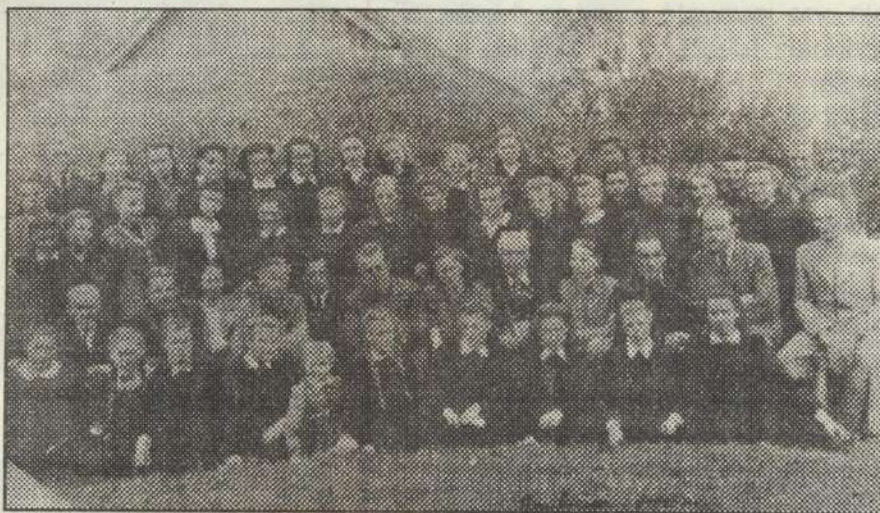

Būrelis debeikiečių abiturienčių, susirinkusių paskutinį kartą numylėtame gimnazijos darželyje prie simboliškos Gedimino pilies. 1947 m. birželis

Čekonietės abiturientės nusifotografavusios kartu su mylimu rašytoju A. Vienuoliu

1945 m. gegužė. VI^a mergaičių klasė kartu su savo pedagogais

Jau įteikti brandos atestatai, jau reikia rinktis gyvenimo kelią. 1947 m. birželis

“Žengt keliais šitos žemės žvaigždėtais”

(Ką pokario metų
gimnazistai rašė ir
piešė atsiminimų
albumėliuose)

“Vyro kieta ranka ir moters pasiaukojanti širdis iškovoja tautai laisvę. Tad “neverk, sesut, brolis jei negrįš...” Antanas BALTAKIS, 1944.

“Tai, kas pasauliui yra reikalingiausia, yra jaunystė su tvirta dvasia, su aukštais idealais, su siekimais būti padaryti geresnę, pasaulį toliau nuvesti teisinga kryptimi”. PAULĖ Z., 1947.

“Asmenybėmis tampa tie žmonės, kurie iš anksto pastato sau tikslą ir patvariai siekia jo, kol visai pasiekia arba nors prisiartina netoli jo” (R. Berlingas). I. PUZINAUSKAITĖ, 1946.

“Pasaulyje audros ir kančios ne tam, kad jos sunaikintų, priblokštų žmoniją, bet kad priverstų ją ieškoti gėrio, tiesos ir ramybės. Kitaip ji sustingtų neveiklume ir abejingume gyvenimui”. ALĖ S., 1947.

“Gražiausias amžius, kai širdys pilnos kilnių troškimų, o sielos siekia idealo”. JANINA, 1945.

“Prisimink, kad šalies civilizacija matuojama tuo, ką galvoja ir žino jos moterys, perduodančios naujai kartai savo mintis ir pažiūras”. Vld. BAGDONAS, 1944.

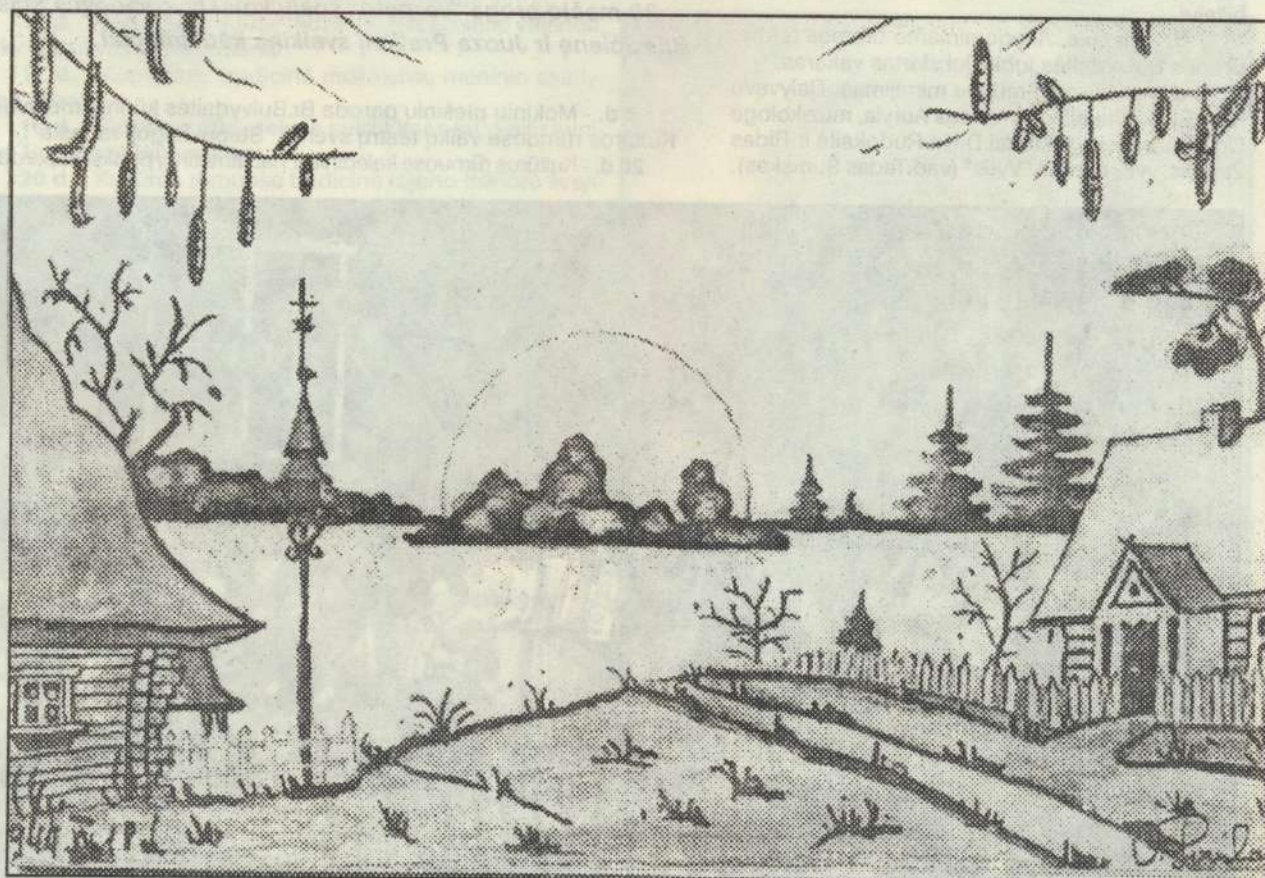
“Savo tėvynę tik tas myli, kas kartu su ja kenčia ir džiaugiasi, kas liūdi dėl josios nelaimių ir rausta dėl jos gėdos, kas tėvynės ateitį laiko savąja ateitimi”. J. ČEPĖNAITĖ, 1946.

“Dvasios jaunatvė yra intensyvus sielos pajėgų išsivystymas idealo tarnyboje” (St. Šalcauskis). D. MATELYTĖ, 1945.

“Šventai tikėkime, kad teisė ir teisingumas pergalės, kad nuoširdūs troškimai ir ištvermingi darbai bus vainikuoti laimėjimo” (Dr. A. Juška). JANYTĖ, 1944.

“Išmok skausmuose alpstančią savo širdį atverti kitų paguodai ir pati kentėdama jiems nešti gėrį, o pamačiusi pradžiugintą jų veidą ir pati savaime pasijusi laiminga”. BRONĖ, 1946.

LAPKRITIS

3 - 9 d. - koncertų ciklas "Muzika mano miestui", skirtas Anykščių miesto dienai;

3 d. - koplyčioje M.K.Čiurlionio kvarteto koncertas;

5 d. - šv.Mato bažnyčioje giedoja Sabina Martinaitė ir Romualdas Vešiota, vargonavo Gediminas Kviklys;

7 d. - koplyčioje Vilniaus styginių kvinteto koncertas, solistė Judita Leitaitė;

8 d. - kultūros rūmuose Lietuvos kamerinio orkestro (meno vadovas ir dirigentas prof. Saulius Sondeckis) koncertas.

15 d. - Anykščių Viešojoje bibliotekoje monodrama "Vaižgantas" (vaidina Jaunimo teatro aktorius Ferdinandas Jakšys).

16 d. - Vilniuje Menininkų rūmuose vakaras "Žemėj miestas yra", skirtas Anykščių miesto 553-osioms metinėms. Anykščių kultūros rūmų meno mėgėjų kolektyvų koncertas.

21 d. - Kultūros rūmuose Vokietijos ambasadoriaus altisto Reinhardo Krauso koncertas.

22 d. - Muzikos mokykloje koncertas Lietuvos kariuomenės dienai.

25 d. - Kultūros rūmuose liaudies teatras "Agnis" Džo Orton komedijos "Ką liokajus sakė?" premjera paminėjo Liaudies teatro 35-metį.

30 d. - Muzikos mokykloje M.K.Čiurlionio muzikos vakaras.

GRUODIS

Rašytojos Bronės Buivydaitės 100-ųjų gimimo metinių minėjimo renginiai Anykščių Viešojoje bibliotekoje literatūriniai skaitymai, skirti rašytojos jubiliejui.

7 d. - Vilniuje, Akademiniame dramos teatre, Bronės Buivydaitės jubiliejui skirtas vakaras.

8 d. - Kultūros rūmuose minėjimas. Dalyvavo prof. Elena Bukelienė ir Vincas Auryla, muzikologė Ona Narbutienė, aktoriai Dalia Rudokaitė ir Ridas Žirgulis, vyrų choras "Vytis" (vad.Tadas Šumskas).

30-mečio proga "Verpeto" šokių kolektyvo vadovus Stasę Bilevičienę ir Juozą Pratkėlį sveikina kėdainiečiai

9 d. - Mokinių piešinių paroda Br.Buivydaitės kūrinių motyvais. Kultūros rūmuose vaikų teatrų šventė "Stebuklingoji radasta".

26 d. - Kultūros rūmuose kalėdinių ir naujametinių puokščių paroda.

Televizijos viktorinos „Moki žodį - žinai ke-
lią“ laureatų laureatė J.Biliūno vidurinės mo-
kyklos mokytoja Ona Jakimavičienė

SAUSIS

Koplyčioje veikė parodos: Vaidoto Kvašio grafikos, Vytauto Ulevičiaus medžio skulptūrų, senovinių muzikos instrumentų iš Kino, muzikos ir teatro muziejaus fondų.

13 d. - Kultūros rūmuose muzikinė publicistinė valanda, skirta Laisvės gynėjų dienai:

17 d. - Koplyčioje tradicinė moksleivių meninio skaitymo šventė.

18 d. - Viešojoje bibliotekoje susitikimas su poetu kunigu Edmundu Rinkevičium.

20 d. - Kultūros rūmuose tradicinė rajono folkloro šventė „Padainuokime suėję“.

Kultūros rūmuose anykštėno dailininko Kazimiero Tutkaus paveikslų paroda.

26 d. - Koplyčioje A.Baranausko Raštų I tomo pristatymas. Dalyvavo Raštų rengėjai habil.dr.Regina Mikšytė ir Marius Daškus, leidyklos „Baltos lankos“ atstovai Saulius Žukas ir Vilius Gužauskas.

27 d. - Koplyčioje druskininkiečių atlikėjų barokinės muzikos koncertas - Dalia Verikaitė (fleita), Eglė Sakavičienė (smuikas), Petras Akstinas (klavesinas).

30 d. - Viešojoje bibliotekoje rašytojo Stepo Zobarsko 85-mečiui skirta paroda.

VASARIS

6 d. - Koplyčioje koncertavo Nacionalinės filharmonijos solistė Giedrė Kaukaitė.

8 d. - Koplyčioje Balio Sruogos 100-mečiui skirtas vakaras „Paklausyk nors tujen“. Dalyvavo aktorius Tomas Vaisieta ir Vilniaus Muzikos akademijos aktorinio fakulteto studentai.

10 d. - Kultūros rūmuose vaikų ir moksleivių tautinių šokių konkursas „Aguonėlė“ - 96.

16 d. - Kultūros rūmuose Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimas.

21 d. - Koplyčioje Klemenso Kairio 160-osioms gimimo metinėms skirta poetinė muzikinė kompozicija „...vardo tavo pašvaistė šventa“. Kultūros rūmuose kilnojimų parodų centro parodos „Galva“ (be raitelio) atidarymas.

23 d. - Koplyčioje prancūzų muzikos vakaras. Koncerta-

vo solistė Asta Krikščiūnaitė, pianistė Audronė Kiseliūtė, fleitistas Valentinas Gelgotas.

27 d. - Viešojoje bibliotekoje medžio drožėjo Liudo Tarabildos jubiliejinės parodos atidarymas.

KOVAS

8 d. - Viešojoje bibliotekoje susitikimas su Kauno Dramos teatro aktore Dolorosa Kazragyte.

10 d. - Kultūros rūmuose lietuviško folkloro vakaras, skirtas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienai.

Koplyčioje Juliaus Zarecko tapybos paroda.

11 d. - Muzikos mokykloje jaunųjų menininkų šventė. „Mūsų viltys“.

14 d. - Viešojoje bibliotekoje rašytojo Kęstučio Arlausko kūrybos vakaras.

16 d. - Viešojoje bibliotekoje spaudinių paroda „Lietuviška knyga: mylios priespaudos dešimtmečiuose“.

20 d. - Viešojoje bibliotekoje Giedrės Tarabildaitės rankdarbių paroda.

23 d. - Kultūros rūmuose rajono vaikų kolektyvų šventė „Pažaiskime teatrą“.

Koplyčioje dainininkės Nijolės Ambrazaitytės koncertas.

BALANDIS

3 d. - Kultūros rūmuose anykštėnų tautodailės darbų parodos atidarymas.

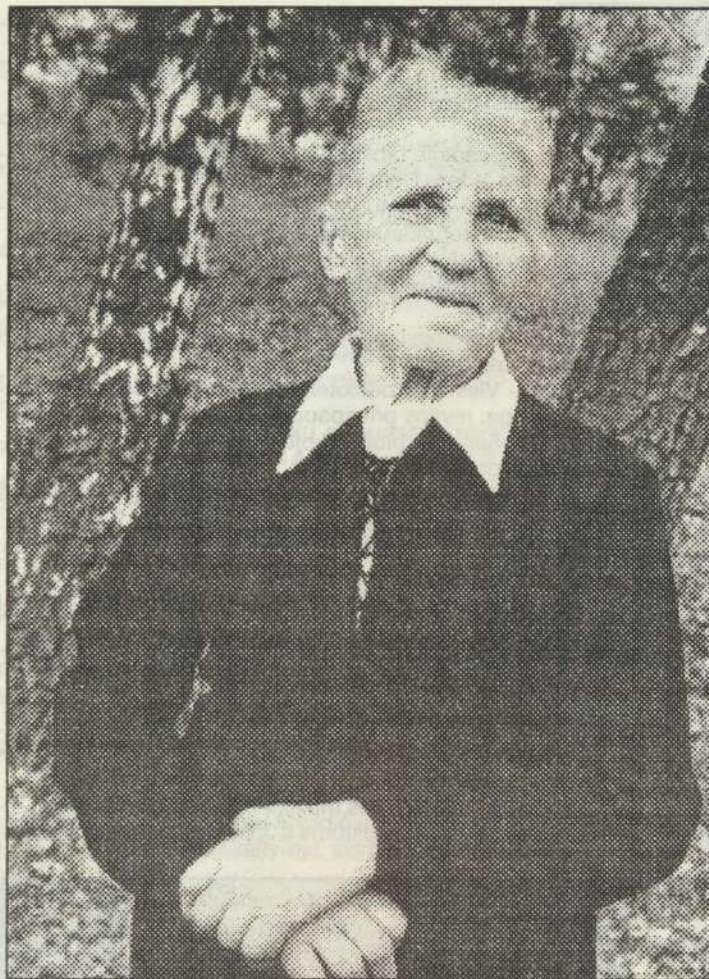
9 d. - Kultūros rūmuose Velykinė popietė. Br.Buivydaite „Pabaigtuvės“ vaidino skiemoniečiai (rež. G.Eimanavičius), dalyvavo folklorinis ansamblis „Valaukis“.

11,18,26 d. - Viešojoje bibliotekoje literatūriniai skaitymai, skirti L.Didžiulienės-Žmonos 140-osioms gimimo metinėms.

10-18 d. - literatūrinės muzikinės savaitės, skirtos A.Žukausko-Vienolio 114-osioms ir J.Biliūno 117-osioms gim-

Nacionalinės premijos laureatas skulptorius Vytautas Šerys

Šiemet išleidusi savo kūrybos rinkinį "Kur jūs, dainos?.." Domicelė Juodžiūnaitė

mo metinėms, renginiai Anykščių koplyčioje:

10 d. - senosios muzikos ansamblio "Arsenalas" koncertas: Laima Šulskutė (fleita), Rolandas Romoslauskas (altas), Arūnas Staškus (klavesinas), Inesa Linaburgytė (mecosopranas);

12 d. - dainininko Danieliaus Sadausko koncertas;

14 d. - Marcelijaus Martinaičio "Meilės lyrikos albumas", skaitė akt. Ramutis Rimeikis, dalyvavo Juozas Rimas (obojus), Audra Stonkienė (kanklės);

18 d. - literatūrinė kompozicija "Pasikalbėjimas su Lietuva", A.Baranausko ir J.Biliūno kūrybą skaitė Muzikos akademijos teatrinio meno fakulteto studentai (vadovas T.Vaisieta).

13 d. - Kultūros rūmuose vaikų folkloro šventė "Pumpurėlis - 2" Skiemonių vidurinės mokyklos 75 metų jubiliejaus šventė.

16 d. - Koplyčioje Kauno muzikos mokyklos jaunųjų atlikėjų koncertas.

19 d. - Koplyčioje Nacionalinės premijos laureato Vytauto Šerio tapybos ir skulptūros darbų parodos atidarymas.

20 d. - Kultūros rūmuose sportinių šokių kolektyvo "Verpetas" 30-mečio minėjimo vakaras.

GEGUŽĖ

3 d. - Koplyčioje vakaras "Insižadėjimas auklėti lietuvius Lietuvai", skirtas Liudvikos Didžiulienės-Žmonos 140-osioms gimimo metinėms.

4 d. - Kultūros rūmuose vaikų kolektyvų koncertas Motinos diena.

6 d. - Koplyčioje susitikimas su Kauno dramos teatro aktoriumi Valentinu Masalskiu.

14 d. - Koplyčioje Anykščių dailės ir kūrybos mokyklos mokinių ir mokytojų darbų parodos atidarymas.

15 d. - Viešojoje bibliotekoje spaudinių paroda V.Mačernio 75-mečiui "Man

patiko tik vandenys gilūs".

17 d. - Kultūros rūmuose moksleivių teatro spektaklis G.Mareckaitės "Sutemų sakmės" (režisavo A.Pajarskienė).

26 d. - Koplyčioje jaunojo anykštėno pianisto Juliaus Meldaikio ir Panevėžio kamerinio orkestro koncertas.

14-20 d. - Anykščių Šv.Mato bažnyčios kamerinis choras (vadovas Rimvydas Griauszdė) koncertavo Zalcburge.

BIRŽELIS

1 d. - Kultūros rūmuose vyko Vaikystės šventė.

2 d. - Šv.Mato bažnyčioje ir koplyčioje koncertavo Vidaus reikalų ministerijos vyrų choras "Sakalas".

3-8 d. - Kultūros rūmų šokėjų kolektyvas "Senjorai" (vadovė J.Uselienė) koncertavo Olandijoje.

5 d. - Anykščių Viešojoje bibliotekoje susitiko Utenos ir Anykščių literatai.

3-8 d. - Arklio muziejaus mokslinis bendradarbis Audrius Laskauskas keliavo arkliu maršrutu: Vilnius-Kaunas-Dotnuva-Gėlainiai-Niuronys. Kelionė skirta profesoriaus Petro Vasinausko 90-mečiui.

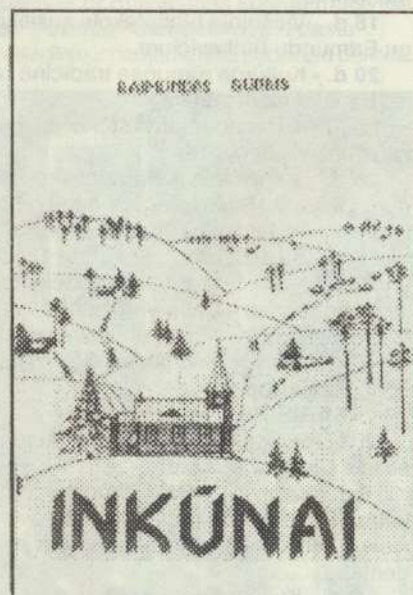
8 d. - Niuronyse tradicinė "Bėk, bėk, žirgeli" šventė.

14-16 d. - Troškūnuose iškilmingai paminėtas parapijos ir miestelio įkūrimo 300 metų jubiliejus.

15 d. - Kultūros rūmuose vyko tremtinių ir politinių kalinių susitikimas.

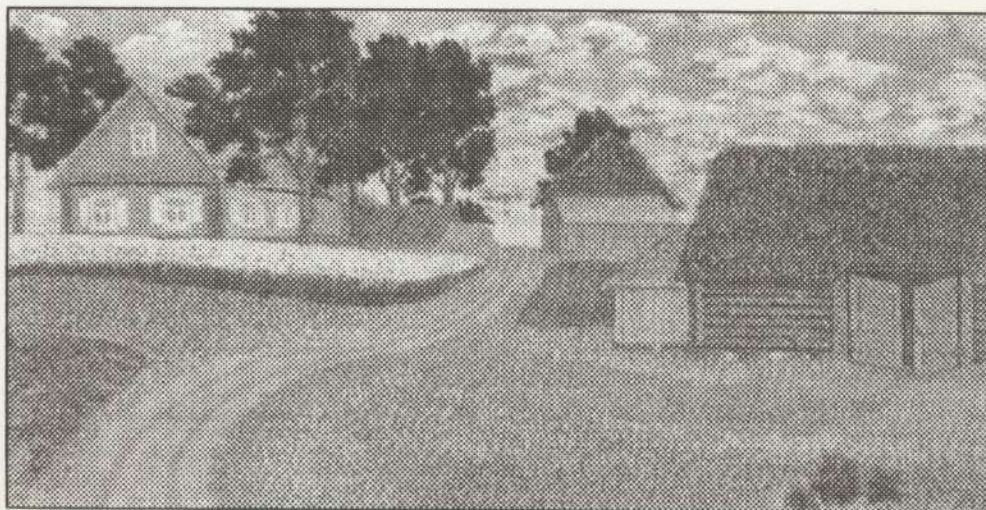
20 d. - Koplyčioje dusetiškių dailininkų N.Saukienės, S.Gapšio, R.Pučeko, S.Raugo ir A.Stausko tapybos darbų parodos atidarymas.

22 d. - Dainuvos slėnyje Joninių šventės renginiai.

Neseniai pasirodžiusios Raimondo Guobio knygos - kraštotyros apybraižos apie Inkūnus viršelis

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Tautodailininko Stanislovo Petraškos akmenų dulkelėmis nutapytas paveikslas

Paveikslai, drožiniai, keramika, audimų raštai, py-nėjų darbai, nėriniai, mez-giniai - daug įvairių ekspo-natų matėme tradicinėje ra-jono tautodailės parodoje

Jono Tvardausko drožiniai. Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Anykščių A.Baranausko ir A.Vienušio-Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

ANYKŠČIAI

1996-ųjų pirmas pusmetis

Redakcijos adresas: A.Vienušio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Spaudė UAB "Utenos spaustuvė".
Tražas 1000. Užsakymo Nr.

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (personalijos)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (ats. sekretorė, literatūra)
Antanas VERBICKAS (istorija)
Vida ZASIENĖ (palikimas, kronika)

